

વિષયાનુક્રમણિકા.

પૂર્વ વિભાગ.

—૦૦—

નંબર.	વિષય.	પૃષ્ઠ
	મંગલાચરણ.	૧.
૧	ભૂમિકા ૧ લી જગત્સુ વૃત્તિ. ગાથા ૧.	૨.
	અપૂર્વતાના ૭ આત્મિક ગુણો.	૧૧.
	કર્મ મેળવના ૩ ભેદ.	૧૯.
૨	ભૂમિકા ૨ જી તીવ્ર વૈગમ્ય. ગાથા ૨.	૨૨.
	હિંદાસીનતા.	૨૫.
	વીતગમતા.	૨૬.
૩	ભૂમિકા ૩ જી તત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ. ગાથા ૩.	૩૧.
	સમ્યક્જ્ઞાન દર્શનનું સ્વરૂપ.	૩૬.
૪	ભૂમિકા ૪ થી દ્રવ્ય-ભાવ ચારિત્રવર્ણન. ગાથા ૪ થી ૬. ૪૪.	
	દર્શનમોહ, ચારિત્રમોહ તથા દર્શન, ચારિત્રનું અપૂર્વ સ્વરૂપ. ૪૬.	
	પરિપક્વ તથા ઉપસર્ગની અદ્ભૂત વ્યાખ્યા.	૫૦.
	સંયમના ૪ ભેદ.	૫૪.
	બાહ્યચારિત્ર.	૫૪.
	સાધનચારિત્ર.	૫૭.
	દ્રવ્યચારિત્ર.	૬૧.
	ભાવચારિત્ર.	૬૩.
	ચારિત્રના ગુણો તથા આચરણો.	૬૬.

૯૧	૧૧	આનંદ	આનંદમાં
૯૨	૧૫	તત્ત્વો	નતિય
૯૫	૧૩	દીપ્યમાન	દેદીપ્યમાન
૯૬	૧૩	સિદ્ધિ	ગિદ્ધિ
૯૬	૨૨	ગે હમ્મશ રાલે	કે હમ્મશ ગેલે
૯૭	૨૨	વિદુઃ	વિદુઃ
૯૮	૧૭	સ્વજ્ઞાન	તત્સ્વજ્ઞાન
૧૦૦	૩	ક્ષયક શ્રેણી	ક્ષય-શ્રેણી
"	૭	સ્વરૂપજ્ઞે	સ્વભાવજ્ઞે
"	૧૮	રત્નચંદ્ર	રાત્નચંદ્ર
"	૧૯	જીવનદર્શનનાં	જીવનદર્શનનાં
૧૦૨	૧૦	પત્ર	૦
૧૦૩	૩	કાકો	પરંતુ
૧૦૪	૧	ઉપયોગ	કાકો
"	૨૨	ત્રણા	ઉપયોગની
૧૦૫	૨૧	અનંતમય	ત્રણ
૧૦૬	૧૪	અનંતપણા	અનન્યમય
૧૧૧	૭	યતોવાનો	અનંતપણા
"	૧૪	વચનની	યતોવાઓ
૧૧૨	૩	અનુભવવાનાં	વચનથી
૧૧૩	૧૬	સર્વજ્ઞ	અનુભવવાનાં
૧૧૬	૧૭	મમાજ્ઞ અને	સર્વજ્ઞ
૧૧૭	૮	કમરાધ	૦
૧૨૪	"	"	"

અર્પણપત્રિકા.

પરમ કલ્યાણકારી, સન્માર્ગદોષતક, સ્વાત્મજીવન-
ઉદ્ધારક, પરમકૃપાળુ મહાત્મા ગુરુદેવ ! શ્રી શુભસુનિષ્ઠ
મહારાજ !

બહિરાત્મવૃત્તિ, ગચ્છતમર્મપ્રદાયની મોહનળ, કર્મઆવરણ અને
વાસનામકત જીવનમાંથી મુક્ત કરનાર, વિચાર, વિવેક, અને વિદ્યાન
ગ્રન્થ બ્રહ્મક્રિયાની જડતાના પાશમાંથી છોડાવનાર, સ્વચ્છ, સ્વચ્છ,
પ્રતિબદ્ધ, મનાગ્રહ અને મંકેશિત જીવનની અધમતાને નાશ કરી
મજ્જિયા, મોહચાગ તથા વિવેકપૂર્વક વિદ્યાન સ્વરૂપ સન્માર્ગ સન્મુખ
કરનાર, પૂર્વમંત્રાર, મુમુક્ષુતા, મજ્જક્રિયા, અંતરત્વાગ અને પરમાર્થ
યોગચિન્તા વારનચ સ્વરૂપને સમજાવી પ્રગટ કરનાર, સદ્ગુરુ સદેવ
અને સદ્ગુરુની ધર્મચર્યા ઓળખાણ માટે અંતરદ્રષ્ટિ જાગ્રત કરાવનાર
દુઃખગ્રહ અને ઈર્ષ્યામકતથી મલીન થએલા આ અધમાત્માને કૃપા
પ્રમાણથી વિશુદ્ધ કરનાર, જીવનોદ્ધારક, અનંત કૃપાસિંધુ, પરમ
કૃપાળુ, આધ્યુપકારી ગુરુદેવ ! આપે મારા ઉપર કૃપા કરી સચિદા-
નંદસ્વરૂપ પરમ હિતસ્વી અધ્યાત્મમાર્ગ દર્શાવી, અગણીત અસીમ
અનંત ઉપકાર કર્યો છે, જેનો પ્રત્યુપકાર કરવા આ બાલક આ
ભવે તો શુ પણ અનંત ભવે એ અશક્ય છે. એક યાત્રી મહાત્મા
પણ લખે છે કે—

મમકૃતિદાયક ગુરુતમેઃ પાતુપદાર ન થાય;
ભવ ક્રોધક્રોધી હજો, કરૂં નં ક્રોઃ ઉપાય.

પરંતુ આપશ્રીના તે પરમ કૃપાળુદાયી મદુપદારની અવિચ્છિન્નપણે મુનિ-આચરણ આ ચરગૃહિંકર બાસકના હૃદયમાં પરિભ્રમી, હૃદય વિગૃહ કરી જીવનની મકળતા કરવા મંપર્જી ભાગ્યદાગી નથા શક્તિમાન દેશ દેશ થાઉં, એ તેતુએ પગ્મનત્વજ્ઞાન ગદગ્મ ભગપર, આ સદ્યુપગતક આપની ફીજવનોતિમય દૃષ્ટિ મમલ મમર્પણ કરી, મદભ,ગ્મદાગી પાનું મું-વિષ્ણુ મુ. સ્ત્રી શાન્તિ.

શ્રી૦ આપનો મગ્નતાંકેન
મંતચરણોપાસક મુનિજય.

મૌન એકાદશી-ગુરુવાગ (જન્મદિવસ)
શુભરથળ દારાગૃહનિવાસ—માયમતી.

પ્રસ્તાવના.

શ્રીમાન રાજ્યદ્રષ્ટ પ્રણીત “અપૂર્વ અવસર એવો કયારે આવશે?” એ પદ ઉપર વિવેચન લખવાનો વિચાર ૩-૪ વર્ષ થયાં મને ઉદ્ભવ્યો હતો. પણ એ પરમગદસ્ય ગબીર આધ્યાત્મિક પદ ઉપર વિવેચન કરવું અતિગદન, હોદ્દા વિવંનન કરતાં પદ્મ મંપૂર્ણ વારનધસ્વરૂપ પ્રગટ થવું તો અતિ અતિચશક્ય છે, પણ તે પરમતત્ત્વજ્ઞાનમય અઔદિક પદના ભાનની સામાન્ય પણુ મથાર્થ દેખ્યા દર્શાવાશે કે કેમ? એ વિચારણા અને ચક્રામાં ૨-૪ વર્ષો વ્યતીત થયાં; છેવટે માવના સદુશી સિદ્ધિ એ સદાક્રયાનુસારે ૩-૪ વર્ષની એકત્રીત થએલી દદ અને પ્રગલ્ભાવના સફલ થવાને મુખાધોદયે અક્ષબ્ય તક મળી. ૩૬ મુ હિદી મહાસભાનું અધિવેશન અમદાવાદમાં ભરાયાં (કોંગ્રેસ) પછી દેશેદ્વારક મહાત્મા ગાંધીજીના સદુપદેશ તથા મદ્યેરજીથી દેસસેવા એ પણુ મારા જીવા સામાન્ય મનુષ્યને માટે એક ધર્મ છે એમ સમગ્રતા દેશ સેવામાં જીવન સમર્પણ કરી ખેડજીવનાના ખોરસદ તાલુકામાં અહિસાત્મક અસહકારના વિચારોનો પ્રચાર કરનો હતો. તા. ૨૧-૩-૨૨ ના દિવસે ખેડ જીવનાના પ્રમુખ શ્રીયત્ અબુબારક તૈયબજીના સાથે જીવજાનાં દારૂનાં પીણાંનું લીલામ અરક્ષવવા, ખેડ શહેરમાં આવ્યા અને ત્યાં એક ગળવર સભામાં અહિસાત્મક અમલદાર વિગે ભામણુ આપેલ, તેથી તથા તે પહેલાં ખીજાં જુદાંલાકે ભાપણો ખોરસદ તાલુકામાં તથા મુરત-ભરૂચ વગેરે સ્થળોમાં આપતાં રચનાત્મક કાર્યની જનસમાજ ઉપર અગર તથા જગત્તિ સારી રીતે થતી જોઈ, જીવજાઓના કલેક્ટર વગેરે અમલદારોની કૃપા થવાથી, તા. ૨૩-૩-૨ ના રાતના ૧૦ વાગે ખેડપાસે માતરમાં ભણુ આપતાં ત્રણ ફોજદારે આવી મને પકડ્યો.

અને ખેડજેલમાં મને લાગ્યા, અને તા. ૨૪-૩-૨૨ ના આ-
સિસ્ટન કોંગ્રેસની પાગે જેલની કાર્ટમાં ૧૦ વાગે દેશ ચાલ્યો.

અમલનોમાં ચાલે છે તેરી ફાગમની વિધિઓ ક્યાં પછી માંગના ૪
વાગે કેમ ખાતમ થનાં ૧ વર્ષ મખત મલુરી માથે ફેની શિક્ષા
થા. ના. ૨૫-૩-૨૨ ના પો. સુ. ની મંડલી સાથે ખેડથી
ટ્રેનમાં બેસી, અમદાવાદ સાબરમતી બેઠને ઉતરી દિવસના
૧૨ વાગે જીવનવિકાસના ઉત્તમ સાધનમૂલ સાબરમતી સેંટ્રલ
જેલથી તીર્થવામમાં પ્રવેશ કર્યો.

૧૮ વર્ષના ધમગુરુના જીવનમાં અનુભવેલી સ્વતંત્રતા અને
મતાને લઈ જેલમાં આવ્યા પછી, ૨-૪ દિવસ તો જેલના પરા-
ધીનવાસ અને પરતંત્રતાની પરિચયિતિ બેતાં, વિચિત્ર અને મનને
ઠાઠકે નખજી પનાવનાર વિચારોમાં પસાર થયા. પણ પછી તો
સદવામ અભ્યાસ અને તાલીમને લઈને ખાલ રીતે લાગતું પરાધીન
જીવન પણ અંતરમાં તો ધીમે ધીમે આનંદરૂપ બન્યું.

જેલની પરાધીનતા, ખોરાકની પ્રતિકુળતા અને જેલના અમ-
લદારોના વિચિત્ર સ્વભાવને લઈ, સદ્વ્યાતમાં જેલ એક વખત તો ભયંકર
સ્થાન વા નરક સમાન મને લાગી. પણ મદાતમાજનો જેલ
મંખેથીનો જે બેઠ છે કે વિચારશીલ, આત્માર્થી અને દેશપ્રેમીને
જેલ પણ સ્વર્ગ સમાન અનુભવાય છે; શાંતિ, ધર્મ, તપ, શ્રમ,
દલતા, નિર્ભયતા અને સહિતાના આંતરીક પદાર્થ પાડો શિખવા
અનુભવવાનું એ અત્યુત્તમ આદર્શ સ્થળ વા માધન છે; એ વાત
દર્ષિ સન્મુખ રાખતાં ધીમે ધીમે જેલથી ટેવાયો.

જેલનું કામ બે ચાર કલાકમાં સમાપ્ત થયા પછી, ખાડીના
સમયમાં નીતિ, જ્ઞાન, ઇતિહાસ, ધર્મ અને અધ્યાત્મનાં પુસ્તકોનું
વાંચન મનમ કરતાં, તેમજ દેશસેવકોના સંસર્ગથી દેશની પરિસ્થિતિ,

કતવ્ય અને સ્વાતંત્ર્ય સંબંધી હૃદયવિકાસક સંવાદ કરતાં, શાંતિ, ઉત્સાહ અને આનંદપૂર્વક સમય નિર્ગમન કરવાનું શીખ્યો, અને તે પુનિત સમયે પરમકૃપાળુદેવ શ્રીમાન્ રાજચંદ્રે પ્રણીતઃ શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર નામક પુસ્તકનું અધ્યયન કરતાં અને માંજે ૭ વાગે જેલ બંધ થયા પછી છથી નવ, તથા સવારે ૩ થી ૬ વાગ્યા સુધી નિર્દોષતાગત શાંતિમય સમયમા શ્રીમદ્ના પુસ્તક તથા જીવન મંબંધી વિચાર કરતાં ભારતના આ આદર્શ મંત શ્રીમાન્ રાજચંદ્રજીનું આધ્યાત્મિક જીવન એ વિષય ઉપર એક વિશાળ પુસ્તક લખવાની ભાવના ઉદભવી હતી, પણ કમનસીબે ધાર્મિક પુસ્તક લખવામાં જોઇતાં લેખન સાધનો માટે, પુના જોલ ઇન્સ્પેક્ટર જનરલને લખતાં તેમની મંજુરી ન મળવાથી, લેખન સાધનોના અભાવે, તથા શ્રીમદ્નો જીવન પરિચય લખવામાં અનેક સાહિત્યોની નથા શ્રીમાનના પ્રલક્ષ પગિચયમાં આવેલા અનેક મનિમોને મક્કવાની અવસ્થકતા હોઇ તે પણ જોલના પ્રતિબંધનોને લઇ મેળાપની સાનુકૂળતા ન હોવાથી, એઓશ્રીને પગિચય જીવન લખવાની ભાવનાને ઉપશાંત કરવી પડી, પરંતુ ઘણા વર્ષોની મેઘદિત યએલી અપૂર્વ અવસર એ પદ ઉપર વિવેચન લખવાની ભાવના ફલદાયી કરવા આ મ્યુલ્ટિટુડના જન્મ તીથિને દિવસે લખવાનો પ્રારંભ કર્યો.

પદ ઉપર વિવેચન લખવાનું કાર્ય અતિ ગહન છતાં, એ કાર્ય એ પરમકૃપાળુની હૃદયકૃપાથી સફળ થશેજ. એવી દૃઢ શ્રદ્ધાથી આ પુસ્તક લખવાનું કાર્ય આદર્યું છે. આ પદ જોકે ગુજરાતી ભાષામાં લખાયું છે, અને તેથી શબ્દાર્થની સરળતા બહુ દેખાશે, પણ તે પદમાં જૈનદર્શનનો આદર્શ માર્ગ દર્શાવ્યો હોવાથી, જ્ઞાસુ દર્શાવી લઇ પરમપદ-મોક્ષ-ની પ્રાપ્તિ સુધીનો અદ્ભૂત અને પરમ તત્ત્વ-રહસ્યમય ગુણસ્થાનક કમારે-હય હોવાથી તથા આધ્યાત્મિક માર્ગના

અતિ ગૃહ તન્વે અને અર્થાક્રિક ગદ્યયોથી ભગ્પૂરે પેવાથી, તે પદનો વાસ્તવિક ગદ્યાર્થે દર્શાવવાને તો મદ્યન યોગી આનંદનનઝ મદ્યગજ જણાવે છે તેમ “અમધુ મેં જોયી નુ મેગ, ઇનપદ દેાકરે નિંનગની” માફક અગ્રાધાગ્જુ જાની પેાપ તેજ દર્શાવી શક તેમ છે મદ્યન વિદ્વાનો પણ તે પદનો અન્ય ગદ્ય સુમજતા, વિચારમુદ્ધ થાય તેમ છે તા પડી મદ્યન જના અત્પદ આનંદ તે પદ ઉપર નિંનગન લખવા પેાનું ધ્યેય, એ તો નાંધ ન્યાય કે વ્યાજગ્જુ વિશાગ્દના અન્યામમા આવતા અભેનું વિવેચન કરવાનું જાણપોથી ભણનાર જાણક વિદ્યાર્થી મદ્યમક્ષા ગમે તેવું છે. તો પણ મદ્યાર્થ માધવા યથ રુચિએ પ્રાપ્તકીન જનનુ એ ઉત્તરિનુ કાગ્જુ છે એ મદ્યવાચ્યની પુરથી એ કામ શક કરું આ પદ ઉપર વિવેચન કરવાથી જનમમાજમા આત્મર્થ જીવેને યોગે વા ધરોવામ થાઓ, પણ તે વિવેચન ભિન્ન ભિન્ન વિદ્વાનોની દૃષ્ટિને જતા કયા કયા ક્ષતીઓ ગેલી છે, તે જણુરનો અને તે ક્ષતીગોને દુર કરી યથાર્થ ગદ્ય મમજવાનો—અનુભવવાના અપૂર્વ લાભ મળને એમ જાણી આ ગદ્યન પદ ઉપર વિવેચન કરવાની દિમન હી છે.

શ્રીમાન ગજવ્યક એ ભાગતના આર્શ માધુ દતા અદ્ય જતા પરમયોગી દતા, સંદેહી જના વિદેહી દતા અને જૈનદર્શનના પુનરુદ્ધાર દતા, મુર્ધ ઉપર વાદળની હાથ ચડી આવવાથી પ્રચક તેજ મદ્યના વત થાય છે, પગંતુ વણના પ્રચળ જોગી તે

અહિંસા રહી હતું અહિંસાપરમે ધર્મઃ એ મહાન્ સૂત્રથી વિખ્યાત હતું જેની
 સેવા, ભક્તિ, ઉપાસનાથી અમંખ્ય જીતામુ જીવાત્માઓ અનંત
 ભવાટવીના પર્યટનથી, અને અનંત કર્માવરણોથી મુક્ત થઈ, અનંત
 જ્ઞાન સ્વરૂપ અવિનાશી પદને પામવા પરમભાગ્યશાળી બનતા હતા,
 અને છે અને બનશે, તેજ પરમ હિતસ્વી પુનિત જૈનદર્શન આજે
 જૈનમમાજના સૈદ્ધંત્ય અજ્ઞાન આદિ નબળાઈઓ આવવાથી (જૈન-
 દર્શનનો) પ્રકાશ, તથા શક્તિ શન્યવત્ જણાયાથી, પવિત્ર જૈનદર્શન
 અને અહિંસા પરમોધર્મઃ એ મહાન્ સૂત્ર આજે દેગોત્રતિના પ્રબલ
 પ્રવાહમાં તણાતા જન સમાજને ઘણા પાત્ર દેખાય છે, એ કેટલી
 ખેદકારક મિથિત છે! અરે એટલુંજ નહીં, પણ તે મોક્ષપ્રદાયી
 જૈનદર્શન ઉપર દેશનેના શ્રીયુત્ લાલાજી, અને સમાજઉદ્ધારક
 સ્વામી દયાનંદજી મદારાજની હાસ્યજનક દીકાઓ થતી દેખાય.

૫-૭ વર્ષ ઉપર એક લેખમાં શ્રીયુત્ લાલાજીએ લખ્યું હતું
 કે જ્ઞાન તેજની હાતી થવાના અનેક કારણોમાં જૈનદર્શનનું
 અહિંસા પરમોધર્મઃ એ સૂત્ર પાલ્ય એક કારણ છે; આ બ્રમાત્મક દીકાનો
 જૈનધર્મ ગુરૂઓ વા ઉપદેશો તરફથી યથાર્થ હેતુપૂર્વક લાલાજીનું
 અંતઃકરણ જૂન ગ્રીકાર કરી દો મુક્ત થાય એવી જરાપણુકાશીય
 થઈ નથી પરંતુ પુનિત જૈનદર્શનની પ્રભાવિક શક્તિની પ્રભાના
 પ્રભાવે તથા સત્યાર્થોના અભલાએ અન્યોક્તિરૂપે પણ શ્રીયુત્
 લાલાજીની દીકાઓની બૂલેનો નાશ થવાનો અત્યુત્તમ સમય સંપ્રા-
 પ્ત થયો છે.

જોથી વિના પડેતાં, દિદુ મુમક્ષમાનોનાં હૃદયોને પ્રેમ સુત્રથી માંધી 'અદિમા પરમોષર્મ' એ સુત્રથી આત્માની તો ઉત્પત્તિ છે, પણ દેશની ઉત્પત્તિ પણ એજ અદિગ્નમદ્ભાવથી થવાની છે, એમ ભારતના દરેક ભાગમાં, તે પરમસુત્રના પ્રવાહને પ્રમગવનાર, મદ્દા-ત્મા ગાંધીજીએ અદિમાત્મક અમદદાગની ધ્વનીથી, એ દેશ વર્ગોની પરાધીનતામા રૂબેલી ભાગનની આર્થપ્રગ્નને પ્રમાદ નિંદામાથી જનમન કરી, તે વિશાળ અને મદાન સુત્રનું મત્ત તથા મદના દર્શાવી છે.

મમાન ઉદારકે સ્વામી દયાનંદજીએ પોતાના 'મત્યાધર્મ-પ્રકાશ' નામક પુસ્તકમાં કેટલેક અંગે આશય સમ્વત્તા વિના જૈન દર્શન ઉપર અશ્રમ્ય પ્રદારો દર્શાવે છે. તેમણે જ્યારે મનપથોની જાગોને ફરકવા ખડનાત્મક રીતીથી પ્રગતિ કરેલ તે વખતે જૈનદર્શન ના વિદ્વાન ધર્મગુરુઓનું કર્તવ્ય હતુ કે, જૈન ધર્મના મદાન સુત્ર તથા વિશાળ પ્રથો બનારી, જૈન દર્શન એ મંપ્રગય નથી - મંદુચિત મન નથી, અનચિત ધર્મ નથી, પણ પરમદયાબુમરી મન્માર્ગ આપનાર પરમોત્કૃષ્ટ ધર્મ છે એમ મિલક કડી દેખાડતુ જોઈતુ હતુ.

જૈનદર્શનના ઉપલક જ્ઞાનના ચોગે સ્વામિજીએ તેના ઉપર અનુચિત અને અક્ષમ્ય પ્રદારો દર્શાવે છે. ખડનાત્મક પ્રગતિના વેગમા એકે મદાન દર્શન ઉપર અયોગ્ય આક્ષેપો દર્શાવે છે, જૈનમમાનની આધુનિક ગિર્જાત વિચારશીલ વિદ્વાનોને તેના પવિત્ર દર્શનનું મદા-ત્મ્ય ન જાણાય તેરી થઈ ગઈ છે, તે સુધારવા અર્થાત્ જૈનદર્શન ઉપર ચડી ગયેલ આવરણુ વા તિમિર પડ્યોને એમની શ્રીમાન રાજચંદ્રજીએ પોતાના સદમોધ અને પરમ જ્ઞાનરૂપી વાયુના પ્રચંડ જોરથી નાશ કરી, જનમમાજની આગળ જૈનદર્શનની મદાન આ-

દર્શતા સિદ્ધ કરી છે, એ જૈનદર્શનના પાડકા અને જનસમાજનાં સદ્ભાગ્ય છે. શ્રીમાને વિચારશન્ય શુદ્ધ ક્રિયાસક્ત જૈનસમાજમાં કેવો અપૂર્વ સન્માર્ગે દર્શાવી, જૈનદર્શનનો સંજીવનભાવ પુનરુદ્ધાર કર્યો છે, તે આ પદના વિવેચનથી વિચારશીલ, નિષ્પક્ષપાતી, સત્ય-શોધક જીતારુ વાચકવર્ગને સુગમતાથી સમજાય તેમ છે, અને તેમ આ વાત લેખકે સમજાવી શકે તો તે તેના પ્રયાસની સફલતા, ભાગ્યની મદદતા, અને જીવનની સાર્થકતા માનશે.

આ પદની ૨૧ ગાથા છે તેમાં પ્રથમ ગાથામાં સન્માર્ગની મદદતા દર્શાવી, તે પ્રાપ્ત કરવા જીતારુ વૃત્તિથી માર્ગની અપૂર્વતા જણાવી છે.

પદની ૨૧ ગાથામાં પ્રથમની ૧૨ ગાથાનો પૂર્વવિભાગ, અને પછીની ૯ ગાથાનો ઉત્તરાર્ધભાગ એમ બે વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે.

પૂર્વ વિભાગમાં, ૧ મુમુક્ષુતા. ૨ તીવ્રવૈરાગ્ય. ૩ સમ્યગ્જ્ઞાન અને ૪ આત્મચારિત્ર એમ ૪ ભૂમિકાઓ વર્ણવી છે, અને ઉત્તર વિભાગમાં ૫ ક્ષેપકઐર્ણી ૬ કેવલજ્ઞાન અને ૭ મોક્ષ એમ ત્રણ ભૂમિકાઓનું વર્ણન છે.

એ સાને ભૂમિકાઓમાં યોદ્ધે ગુણગ્યાનકાનો સમાવેશ કર્યો છે. પ્રસ્તાવનામાં દરેક ગાથાઓનો મંદોષ નિર્દોષ બતાવવા વિચાર હતો, પણ જોઈ સંબંધ અને જૈનદર્શનની પરિસ્થિતિના વર્ણનમાં વધારે લખાયાથી, પ્રસ્તાવના બધી જવાના વિચારે ગાથાના મહિમ નિર્દેશને ભૂમિકાઓના રૂપમાં જ જણાવી, પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

આ પદ આધ્યાત્મિક ભાવ અને ગંભીર રહસ્યથી ભરેલું હો-

વાથી ઘણે રથજે સ્વસ્થભાવેના મયર્થવર્ણનમાં ક્ષતીઓ રહી જવા મંભવ છે.

જેથી વાયક્રાને મારી નાશ પ્રાપ્તેના છે, કે મારી અસ્પતનને ક્ષમ્ય ગણી, વિવેચનમાં રહી ગએલી ક્ષતીઓ ખનાવવા કૃપા કરે તે તે તેઓના આભારવશ બની, પરમ ઉપકાર માની, ખીજ આત્મિમાં તે ખામીઓને મુઠાંરી લાઈ દાલનો આ પદના વિવેચન કરવાની ભાવનાને વિશેષ જાગ્રત કરવાની પ્રેરણા કરનાર, માંડવી નિવાસી, તથા ભિમાસર નિવાસી, આરા પરમ સ્નેહી સન્મિત્ર શ્રીયત્ દામજીભાઈ વછગજ પારેખ, નયુસાજ નેમીદાસ. તથા મેતા વીરચંદભાઈ અમીચંદ વિમેરેંગ તથા આ પુસ્તક છપાવે પ્રગટ કરવામાં આર્થિક સહાય આપનાર નારણપુર નિવાસી શ્રીયત્ વાલજીભાઈ જેડાનો તથા ખીજ સહાયતા આપનાર સન્મિત્રોનો સદર્પ આભાર માની વિરમું છું. ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

મં. ૧૯૭૬ મૈન એકાદશી ગુરુવાર,

શુભસ્થળ કાગઝદ નિવાસ, અમદાવાદ સામ્રમતી સેંદ્રજ જેઠ.

લી૦ મંતયરણોપાલક.

સુનિ જય.

ॐ

तत् सत्.

श्री गुणुरथानक कुमारोदय.

भंगलायन.

पार्श्वनाथ नमस्तुभ्य, विघ्नविघ्नशतायिने;
निर्मल सुप्रमात ते, परमानन्द दायिन. १.

अश्वसेनावनीपाल, कुक्षीचूडामणे प्रभो,
वामासुनो नमस्तुभ्य, श्रीमत् पार्श्वजिनेश्वरः २.

महादेवा कुक्षीरत्न, शब्दजीत प्रवरात्मज;
शुभ राजश्रद्ध नमस्तुभ्य, तत्त्वलोचन दायक. ३.

महोपकारी महामहि, महोद्युद्धि निधान.
वंदुं संत कृपाणने, प्रगटाव्युं निज ज्ञान. १
परमपुरुष प्रभु सद्गुरु, परमज्ञान मुण्धाम,
जेणे आभ्युं ज्ञान निज, तेने सदा प्रणाम. २
देह छतां जेनी दशा, वते देहातीत,
ते ज्ञानीना यरणभां, हो वंदन अगणित. ३

મૂળ ૫૬.

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

ક્યારે થઈશું વાહાંતર નિર્મય જો ?

સર્વ સંબંધનું બંધન તિક્ષ્ણ છેદીને;

વિચરીશું કવ મહત્ પુરુષને પથજો.

અપૂર્વ. ૧.

૧ લી ભૂમિકા નિશામુવૃત્તિ.

વાક્યાર્થ—જાણ તથા અભ્યતરથી નિર્મય થવાનો, જેના કારણથી સર્વ સંબંધો રહ્યા છે તે તિક્ષ્ણ બંધનને છેદવાનો, તથા મહાન્ પુરુષો જે માર્ગે પ્રવર્ત્યા છે તે સન્માર્ગે વિચરવાનો, અનંત-કાલના પર્યાટને તથા અનંત સાધન મેળવતી પ્રવૃત્તિએ પણ પૂર્વે જે માર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ નથી તેવા અનંત ભવ તથા અનંતકર્મ વિનાશક પરમદયાળુકારી માગ પ્રાપ્ત કરવાનો, અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ?

વિવેચન.

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ? પૂર્વ મંસ્કારને કાંઈ જ્યારે જીવાત્માને નિજાસુભાવના ઉદ્ભવે છે ત્યારે તેને કાંઈ અસૌકીક તત્ત્વ સમજવાની ટીક સહજ સ્ફુગવમાન થાય છે. તેની શોધને માટે અનેક વિચારો, ભાવનાઓ અને પ્રયત્નોથી તે મેળવવા પ્રયત્નશીલ બને છે, કારણ કે તેને નિશક સમજાય છે કે મંમારના ભૌતિક પદાર્થો, અને કલ્પિત મુખો એ વાસ્તવ્ય મુખ નથી, પણ સંસાર પગ્ગિમણી કરાવનાર દુઃખરૂપજ છે, એમ જાણ્યાથી ભવ પરિભ્રમણથી ઉદ્દેગ પામી, ભવબંધન પર્યાટન અને તેનાથી અનુભવેલાં અનંતકષ્ટો, અસહ્ય વેદનાઓ, અને ત્રામજનક દુઃખોથી છુટવા પ્રથમનો મૃગતૃણા જલવત્ ભટકે છે, પરંતુ પૂર્વસંસ્કારના બળને કાંઈ એટલું તો નિશક સમજાય છે કે, આ દૃશ્ય પદાર્થો, ભૌતિક

સુખો અને કલ્પનાઓથી સુખ શાંતિ અને આનંદ અલ્પ માત્ર નથી, માત્ર દુઃખજ છે, ત્યારે સુખ શાંતિ અને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તે મેળવવાનો સત્ત્વ માર્ગ શું છે ?

એ વિચારની શ્રેણિમાં પોતાના જીવન, અને પ્રવૃત્તિઓ તરફ એક વખત વિચારદષ્ટિ ફેરવવાનો પ્રયત્ન આવે છે, અને પોતે કરેલી જે જે અશુભ પ્રવૃત્તિઓ અને વિચારો તરફ ધૃત્વા આવે છે, એટલુંજ નહીં પણ શુભ વિચારો અને જપ તપાદિ શુભ પ્રવૃત્તિઓનું સેવન કર્યા છતાં પણ જ્યારે અંતરમાં સુક્ષ્મ વિચારપૂર્વક શોધ કરે છે ત્યારે સમજાય છે કે, તે પ્રવૃત્તિઓ પણ શુદ્ધ નિરસ અને નિસ્ત્વ લાગવાથી સુખ શાંતિ અને આનંદદાયી થાય તેમ નથી જ. (કેમકે કેટલોક સમય તેનું સેવન કર્યા છતાં પરિણામ ફલદાયી થયુંજ નથી) જેથી તેના હૃદયમાં નિશંક વિચાર ઉદ્ભવે છે કે, માર્ગ આ નથી, પણ કોઈ બીજોજ હોવો જોઈએ ? તપ જપાદિ અનેક શુભ ક્રિયાઓ અને સાધનો કર્યા છતાં, માત્રા સુખ શાંતિ અને આનંદનો અલ્પમાત્ર પણ અનુભવ થયો નથી, તેથી આ ગંધી પ્રવૃત્તિઓ કરતાં કોઈ જુદીજ પ્રવૃત્તિ જુદીજ વસ્તુ રહી જાય છે કે જેના અભાવે અનંત સાધનો સેવ્યા છતાં, લવર્ણધન લવપર્યટન અને લજ્જાપ જરાપણ ક્ષીણ ન થતાં, તથાફ મોહાદિ રહ્યાં છે ને વધતાં જાય છે, આથી પરિસ્થિતિ જેનાં સંસારકલ્પના ઉદ્ભવેગની આકૃષ્ટતા અને સત્ત્વ મેળવવાની વધતી જતી જ્ઞાતાને લઈ શોધક જ્ઞાતિ સ્ફુરિત થાય છે કે એવું કયું સાધન રહી ગયું કે જેના વિના અનંત સાધનો નિર્મલતાને પામ્યાં, અને જેની પ્રાપ્તિથી સર્વ નિપ્પલ થએલ સાધનો સહજ પરિણામ થઈ પરમકલ્યાણની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, જે પૂર્વે ન મલવાથી લવ ભ્રમણ થાય છે અને મલવાથી લવ ક્ષય થાય છે એવું જે અદ્ભૂત અસૌકીક સાધન, કે જે પૂર્વકાળના અનંત લવ પર્યટનમાં પણ કોઈ વખતે મળ્યું નથી તેનેજ યાત્રીગો અપૂર્વ સાધન કહે છે. પૂર્વે પ્રાપ્ત

ચએલ તે પૂર્વ અને ન પ્રાપ્ત ચએલ તે અપૂર્વ. પૂર્વે શું કર્યું છે અને શું નથી કર્યું તેનું પ્રથમ અવલોકન કરવાથી પૂર્વે તથા અપૂર્વના ભાવની સમગ્ર મુગ્ધતાથી જણાશે.

પૂર્વે શું કર્યું?

ત્રિધ્યાત્મ, મોહ, અજ્ઞાન અને રાગદ્વેષાદિ આત્મધાતી દોષોથી ક્ષણે ક્ષણે થતા અનંત કર્મોપરણના જંબનથી જન્મ મરણાદિ અનંતદુઃખો સહન કરતો, દેવ મનુષ્ય તીર્થંચ નારકીના આરે ગળિના ભવોનાં કણેને ભોગવતો, આધિવ્યાધિ અને ઉપાધિના દુઃખોથી દુઃખી થતો, ધન કુટુંબ અને પૈદગણિક પદાર્થોની તૃપ્તિના પ્રયત્ન પ્રવાહમાં તણાતો, અને તે મેળવવાની ભાવનામાં તણન, તર્જન, હેઢન, બેઢન, શીત, તાપ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા, પરાધીનતા અને વધ બંધનાદિકના અનંત અતંત પ્રકારનાં અતંત દુઃખ સહન કરતો, આ જીવાત્મા મોહાઅજ્ઞાનિ અંતઃકરણથી અનંત દુઃખદાયી પદાર્થોમાં પણ કદિપત ભાવનાથી સુખમાની, મૃગતૃપ્તિવાત્ વા આકાશ પુખ્તવત્ આણતૃપ્તિની જાણમાં ગુંથાતો ફમાતો ધન કુટુંબાદિ મેળવવા અનેક કણે વેડી સતત પ્રયાસ કરે છે.

જાતી મહાત્માઓએ સંસારના વાગ્નવ્ય સ્વરૂપને જાણી નિઃશંકતાથી દર્શાવ્યું છે કે, આ જન્મલતા દ્રવ્ય પદાર્થોમાં અણુમાત્ર પણ સુખ, શાંતિ કે આનંદ છે જ નહિં, છતાં માયામુઘ જીવાત્મા દુઃખ પરિણામિક પદાર્થોમાં સુખમાની તેને મેળવવા, સાચવવા, અને ભોગવવામાં પોતાનું જીવન નષ્ટ કરતાં જરા પણ પાછુંવાળીને જોતો નથી એ કેટલી ખેદની વાત છે !

ધનાર્થી જીવાત્માઓ ધન પ્રાપ્તિમાં સુખમાને છે, પણ તેને મેળવવા અથાગ પરિશ્રમ અને અનેક કણે વેડવાં પડે છે, મળ્યા પછી તેને રક્ષણ કરવામાં પણ અસંત લય અને અસીમ દુઃખ વેદવાં પડે છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રી પુત્ર કુટુંબાદિ સર્વ દ્રવ્ય પદાર્થો

અનંત ભવના પર્યટનમાં ભરતીઓટના કાલક્રમણની માફક, અનંત
વાર ગંગોગ અને વિગોગની પ્રાપ્તિ થયા છતાં, સુદૃઢ દ્રષ્ટિથી નિ-
ગિદ્ધણ કરતાં ચોકઝ બજાગે કે, તે પદાર્થોની ગંગોગવિગોગ બંને
પરિસ્થિતિઓ દુઃખદાયી છે, ભવ વર્દકજ છે, તેથી તે પૂર્વે અનંત-
વાર મળ્યા છતાં સુખ શાંતિ કે આનંદનુ દારણ થયાં નથીજ,
આવી રીતે ભૌતિક પદાર્થોની સ્થિતિ દર્શાવી. તેની ક્ષીણતા અસા-
ગતા સિદ્ધ કરી છે અસ્તુ ! આ તો પૌદ્ગલિક ક્ષણિક સુખની
લાલમાએ દુઃખ પરિણામિક દશા આવી—સદન કરી—પણ ધર્મ અને
કલ્યાણની કંપન એ થયેલી પ્રવૃત્તિઓ પણ પૂર્વભાવજ (મંસાર
ભાવજ) છે તે પરમ્યોગી મહાત્મા શ્રીમાન્ રાજચંદ્રણ પ્ર-
ણિત એક ઉત્તમ ત્રોટક પદ્યી જ્ઞાસુ જ્ઞાત્માને સુગમતાથી
સમજાશે,

ત્રોટક છંદ.

યમ નિયમ સયમ આપ ક્રિયો,
પુનિ ત્યાગ મિરાગ અથાગ લલોઃ
વનવાસ લયો મુખ ધ્યાન રજો,
દ્રઢ આસન પદ્મ લગાય દિયોઃ
મનપૌન નિરોધ સ્વબોધ ક્રિયો,
હઃજોગ-પ્રયોગ મુતાર લયો.
જપબેદ જપે તપ તૈઃહિ તપે,
ઉરસેહિ ઉદાસિ લહી સમપે;
સખ શાસ્ત્રન કે નય ધારદિયે,
મનમંડન ખંડન બેદ લિયે
વહ સાધન બાર અનંત ક્રિયો,
તદપી કેષુ હાય હજુ ન પર્યો,

અખ ક્યોં ન બિચારત હે મનસે,
કષ્ટ ઓર રહા ઉન સાધનસે;
મિન સદગુરુ કોઈ ન ભેદ લહે,
મુખ આગલ હેં કહ બાત કહે?

ભાવાર્થ—વેદાંત જેને પાંચ યમ કહે છે. તેનેજ કૌનર્થન પાંચ મહાવ્રત કહે છે. પાંચ મહાવ્રત (૧ પ્રાણાતિપાત વિરમણુવ્રત અપિત્ત વિશ્વના ત્રસ સ્થાવર, પાંચઈદ્રિ, હકાય, આગ્ગનિ અને ગૌહરાજલે કના અનંત જીવાત્માઓની અદ્ય પશુ સ્ત્રી વા મુદ્દમ દિસાનો, મન વચન કાયાના ત્રણે યોગથી મર્વથા ત્યાગ કરવો તે.) આવી અસાધારણ અદ્વિત્તા સ્વરૂપ ત્યા મર્મનો આર્વિધકાર થયા છતાં.

મહાવ્રત ૨ જી. મૃપાવાદ વિરમણુ વ્રત—સર્વ પ્રકારે જગ પ્રપંચ કપટ આતીત તથા અમલોનો મર્વથા ત્યાગ કરી મત્યવ્રતના મહાન સદગુણની પ્રાપ્તિ થયા છતાં.

મહાવ્રત ૩ જી. અદત્તાદાન વિરમણુવ્રત—જહ પુદ્ગલના સર્વ દ્રવ્ય પદાર્થો તરફ પ્રીતિ આગમિતપૂર્વક માત્રિકાપણાનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો છતાં.

મહાવ્રત ૪ થું. મૈયુન-વિવચ-વિગ્મણુવ્રત—મન વચન કાયાના ત્રણે યોગથી સ્ત્રી વા મુદ્દમ વિદ્યારનો સર્વથા ત્યાગ કરવા, ત્રિ-ધાયોગથી પવિત્રતા વિશુદ્ધિ તથા દ્રવતાને લઈ સ્વર્ગની અપ્સરા, ઈન્દ્રી ઉર્વશી રંભાના મંસર્ગમાં, અને તેની કામ વ્રત કરનાર વિકારી ચેષ્ટાઓમાં, તથા તેના લાવણ્ય અને સૌન્દર્યની મધુરી મોહીનીમાં, પણ આજુમાત્ર વિદ્યારની કલ્પના ન થાય, એવું મહાન ક્ષત્રચર્ય વ્રત પ્રાપ્ત થાય છતાં.

મહાવ્રત ૫ મું. પરિગ્રહ પરિમાણુ વિરમણુવ્રત—આ જગતના અનંત દ્રવ્ય પદાર્થોમાંથી એક રંચ જેટલા મુદ્દમતર પદાર્થની પણ

રૂપદા હજી મર્જા વા આસક્તિ રહિત, સર્વ પદાર્થની તૃષ્ણા-
વાસના ઉપશમ પરિણામી થઇ ગય, જગતના કોઇ પણ પદાર્થના
મયોગ-વિયોગણાં વા મદણ-લાગમાં હર્ષ-શોકનો વિરામ થાય,
સમન્દ્ર પારિણમે, એવો નિરપ્રદી નિરપાર્થિક અમંગ અકિંચનરૂપ
મહાન્ ગુણ પ્રગટ થયા છતાં.

આવરણ મંસારની પરિણીણતા કેમ ન થઇ? ત્યારે શું મહાન્
ગુણધારક પાંચ મહાવ્રતની શુભ પ્રવૃત્તિ પણ અપૂર્વ નહિ? આવી
અસાધારણ શક્તિરૂપ ધર્મ પ્રવૃત્તિઓ પણ પૂર્વ પરિણામિક સમ-
ન્વી? ત્યારે અપૂર્વ પરિણામિક પ્રવૃત્તિ વા કર્તવ્ય કે સાધન શું?
તેનો મંદેપ ભાવાર્થ શું?

ઉત્તર—અપૂર્વતાની વ્યાખ્યા સર્વ પૂર્વિક પ્રવૃત્તિઓનું વર્ણન
કર્યા પછીજ કરવામાં આવશે, પણ સામાન્યતઃ તેની સંક્ષેપ વ્યાખ્યા
એજ છે કે જે જે ગુણ વા અશુભ ક્રિયા પ્રવૃત્તિઓ સેવ્યા છતાં,
જેનું પરિણમન મંસારપરિણામી થાય તે પૂર્વ, અને જે ક્રિયા
પ્રવૃત્તિ પરમાર્થિકપણે પરિણમે તે અપૂર્વ, આ વાક્યાર્થથી એ
પણ સિદ્ધ થાય છે કે જે ક્રિયા શુભ હોય છતાં જેનું પરિણમન
મંસારરૂપ હોય તેને ક્રિયા વા પ્રવૃત્તિ કહેવું, અને જે ક્રિયાનું પરિ-
ણમન પરમાર્થ રૂપદાથી હોય તેનેજ માધન, અવહાર, વા ધર્મક્રિયા
કહી શકાય છે. આ શબ્દાર્થ પ્રમાણે પૂર્વતા અને અપૂર્વતાના
ભાવને લક્ષગત કરી, ઉપરોક્ત વિચાર તપાસતાં જણાશે કે પાંચ
મહાવ્રતરૂપ ચારિત્રો પણ એક વખત નહિ પરંતુ અનંત વખત
એવન કર્યાં છતાં, ભવ ક્ષીણતા થઇ નહિ, તેની સાથે બીજા પણ
નાના મોટા નિયમો અંયમ અને વ્રતો સેવ્યા છતાં, વળી લાગ વૈ-
ગવ્યને પણ અનેક વખતે ધારણ કર્યા, મંસારની માપિક પ્રવૃત્તિ
અને મંસર્ગ દોષનો પણ લાગ કરી વનવાસના એકાંત નિવૃત્તિ
સ્થાનમાં રહ્યા, કલેશ વિદ્વેષના કારણભૂત વચન-ભાષાનો પણ

લાગ કરી મૌનજ્ઞા ધારણ કરી, વચન મંથનની સાથે ટાપાની રિધરતા અને મંથન માટે દ્રગ્મન લવાથી, આત્મશ્રેય ન આત્મોન્નતિ માટે અનેક પ્રયત્નો મેળ્યા સાથે મનનો પશુ યોગ દ્વારા નિરોધ કરી, નેતી ધોતી મૌનિકમ વિગેરે યોગ પ્રક્રિયાદિયમ નિયમ, પ્રાણાયામ, આમન, પ્રલામન, ધ્યાન, ધારણ, અને સમાધિ વિગેરે યોગના અંગોની ઉપગમનપૂર્વક પવન રૂંધનથી, વિકલ્પો વૃત્તિઓ ને મનનો પણ નિરોધ-વધન-કરી, પ્રભુ રમરણ ભગન સ્તવન અને ધ્યાનના વિવિધ જાતોની એકાગ્રતાથી, વિવિધ જાતના તપોથી, અમલ કષ્ટ દુઃખ અને સહિષ્ણતા ધારણ કર્યા છતાં, આત્મોન્નતિ ન થઇ. બાહ્ય ક્રિયાયોગ અને બાહ્ય ભક્તિયોગની સાથે બાહ્ય જ્ઞાનયોગના અભ્યસનની રિધનિ જણાવે છે કે ન્યાય, વ્યાકરણ, હંદ, અલંકાર, નીતિ, ક્રિયા, અને ધર્મના અનેક ગ્રંથો શાસ્ત્રો તથા સૂત્રોના પ્રગલ્ભ અભ્યાસથી, હજી ફર્દીનશાઅમાં પ્રવિળ થઇ, શાસ્ત્રાભ્યાસના મદરૂપી અશુભ રોગ પ્રસત થતી, સંખ્યાતીત (આત્મસ્વરૂપ) ને સાધવાની ઉપાસવાની દિલ્લથી સદપ્રવૃત્તિને છોડી દે-બાજીપર મૂકી, મંસાશામકત મંત્રદાયમુન્ધ જીવોની વિચાર શત્રુ શુક પ્રવૃત્તિ તરફ કાંઈકલાવે ન નિગસનાં, ધૂજાલાવે જોઈ, ખંડન-મંડનની વિશેષ વર્દક આધરશૈલીમાં ગુલતાન ખતી, આત્મ-સાધનનારૂપ સાધકશૈલીને બૂલી જઈ, શાસ્ત્રાભ્યાસની સખ્દ જાગમાં પોતાનાજ આત્માને કમાવી જહા સહ ચંદન મારવાહો એ મૂત્રના ભાવની માફક, શાસ્ત્રનો હૃદય ઉપર બોલે ખડકી, પ્રવૃત્તિ જન્ય ઉપાધિરૂપ દુષ્ટ જીવનથી આત્માનું દિત કરી શકે નહિ.

ત્રીન કાલ સામાયક કીર્તિ, પણ પુરુષ ઉપયોગ ન લાઘ્યો, સ.

અર્થાત્ ધર્મ, નિયમ, સંયમ, તપ જગ્યાદિ અનંત સાધનો અને અપ્રમ્ય શાસ્ત્રોના અભ્યાસની પ્રવૃત્તિ પણ અનંતમંત્ર પરિભ્રમણમાં અનંતવાર સેવ્યા છતાં પણ કદ્યાણુ નિમિત્ત ન થઈ તેનું શું કારણ? આવી મહાન્ પ્રવૃત્તિઓ પણ અપૂર્વતારૂપે નહિ પશ્ચિમતાં પૂર્વતારૂપે કેમ પરિણમી?

ધર્મશાસ્ત્રકારો જણાવે છે કે કારણથી કાર્ય, અવહારથી નિશ્ચય, વા માધનથી સાધ્ય, ચાપજ તો પછી યર્માનયમાદિ સાધનો અનંતવાર રહ્યા છતાં શ્રેય ન થયું તેનું શું કારણ? આવી શ્રેયાર્થે સેવાએલી શુભ પ્રવૃત્તિઓ પણ સાધન નહિ? સાધનતાની પરિસ્થિતિ શું?

ઉત્તર-પુર્વમંસ્કાર, શ્વાસા, સદાગા અને ધ્યેય પુર્વક જે શુભ ક્રિયા પ્રવૃત્તિ તેજ સાધન, અને તેજ અપૂર્વ છે. આ વ્યાર હેતુ શૂન્ય પાંચ મહાવ્રતાદિ ગમે તેવી શુભ પ્રવૃત્તિઓ હોય તો પણ તે સાધન નથી, પણ પ્રવૃત્તિ છે, પૂર્વ છે, અને મંસાર પરિણામિક છે.

આવી અનંત પ્રવૃત્તિઓ થયા છતાં શ્રેય ન થવાથી અને મંસાર પથટનના અનંત ખેંચનો તથા દુઃખોથી ઉદ્વેગ પામી શ્વાસુ શ્વાત્મા સત્ત્વની શોધમાં નિદ્રાગતાં, પૂર્વ જન્માંતરના પુનિત સંસ્કારોથી સદ્ગુરુ મહતાં, તેના હૃદયમાં અપૂર્વ લાવના પ્રેમ, અને ઉત્સાહ જાગ્રત થાય, અને તેથી યાત્રી મહાત્મા શ્વાસુ શ્વને જણાવે છે કે—

અખ ક્યોં ન વિચારત હૈ મનસેં,

કહુ એર રહા ઉન સાધનસેં;

તું હવે તારા મનમાં વિચાર કેમ કરતો નથી અનંત સાધનો જેના વિના નિષ્ફલતાને પામ્યાં તેનું કાષ્ઠ અઘોષિક અદ્ભૂત અપૂર્વ સાધન રહી ગયું છે જે સાધન સદ્ગુરુની કૃપા વિના કદાપિ તને લક્ષગત થવાનુંજ નથી એ ત્રિકાલ નિઃશંક માનજે.

જૈનદર્શન શાસ્ત્રની પ્રણાલિકા પ્રમાણે જણાવ્યું છે કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ૩૦, દર્શનાવરણીયની ૩૦, અંતરાયની ૩૦, વેદનીયની ૩૦, ગોત્ર તથા નામકર્મની ૨૦, અને મોક્ષનીય કર્મની ૭૦ કોડકોડી સામરોપમની સ્થિતિ છે. અનંત લવ પર્વટનમાં અનંત દુર્ગા મંદન કરતાં, અકામ નર્મશ (કર્મનું ખરનું)ના યોગે, બલવાન કર્મોને ગદ્દ પરિણામી કરતાં, તે સાતે કર્મની ૨૦-૩૦ અને ૭૦ કો. ની સ્થિતિને વર્ષના હેક્ષા દિવસની હેક્ષી રાત્રીના હેવટના ક્ષણે જોમ રાત, દિવસ, અડવાડીઉ, પક્ષ, માસ, અને વર્ષની સ્થિતિ ૧ ક્ષણની રહે છે, તેમ સર્વ કર્મની એક કોડકોડી સામરોપમની સમપરિણામ સ્થિતિ રહે છે, તે સ્થિતિને યથાપ્રગતિકરણ કહે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં જીવાત્મા અનંતવાર આત્મા જનાં, મંસારની ક્ષીણતા કરી શકતો નથી, જેથી આ પણ પૂર્વ પરિસ્થિતિ છે.

જ્યારે યથા પ્રગતિકરણમાંથી મુક્ત થઈ નીચે દર્શાવેલ આત્મિક ગુણોને મેળવી, અપૂર્વકરણના આરંભક બને છે, ત્યારેજ અપૂર્વ પરિસ્થિતિને પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે પૂર્વ અને અપૂર્વની વ્યાખ્યા કરી અપૂર્વતા શું છે તેનું ધ્યાન, તેની મહત્તા, તથા આવશ્યકતા દર્શાવવા માટે પદની ભૂમિકા સ્થાપિત કરી હવે અપૂર્વતાનું વર્ણન જણાવે છે.

સન્માર્ગની શોધ યા જ્ઞામ્યુ વૃત્તિ.

ભૂમકા ૧ થી ૩ નું વર્ણન.

૧ મુમુક્ષુતા. ૨ તીવ્ર વૈરાગ્ય. ૩ સમ્પ્રકરણ.

નિચે દર્શાવેલા ૭ આત્મિક ગુણો (સાધનગુણો) ના અભાવે, પૂર્વે અનંત સાધનોની ઉપાસના કર્યા છતાં, અપૂર્વતાની પ્રાપ્તિ થઈ નથી તે ગુણો દર્શાવે છે.

અપુર્વતાના ૭ આત્મિક ગુણો.

૧ પૂર્વમંકાર. ૨ જ્ઞાસા. ૩ સદ્યજની માયી ઓળખાણ
૪ સ્વરૂપ ભક્તિ. ૫ અંતરસાગ વૈરાગ્ય. ૬ મદિયાગ્રેણી ૭ સમ્ય-
ગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ.

૧ પૂર્વસંકાર.

જીવાત્માને સુખદુઃખની ભાવનાના અનંતમંકારો ઉદ્ભવે છે અને
ત્રિવિધ થાય છે, પરંતુ જે મંકારથી આંતરિક શક્તિઓ જનમત થાય,
કર્માવરણથી મલીન થએલ આત્મા તે આવરણબંધનને ત્રોડવા શક્તિ-
માન થાય, તથા જે સંકાર સત્સ્વરૂપ સમજાવવા અને પ્રાપ્ત થવામાં
પ્રેરક વા સાધનબૂત થાય, તેનેજ પૂર્વસંકાર વા સદમંકાર કહે છે.

૨ જ્ઞાસા.

પરમાર્થતત્ત્વ પામવાની સાચી ભાવના તેને જ્ઞાસા કહે છે.
અહિં ધણા જીવાત્મઓને પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે કલ્યાણ કરવાની તો
ભાષો જીવોને ભાવના થાય છે તો તેઓની ભાવના અપૂર્વ વા
જ્ઞાસા મુક્ત ન કહેવાય?

ઉત્તર—કુલાચારના સંસ્કારોને લઈ કલ્યાણ કરવાની જે ભાવના
તે સાચી જ્ઞાસા નથી, પણ કુલાચારના સંસ્કારોથી હિમ્મત થએલી
કૃત્રિમ ભાવના છે, કલ્યાણની ભાવના સાચી તેનેજ ઉદ્ભવી કહી
શકાય કે, અકલ્યાણરૂપ જે સંસારની વૃદ્ધિ કરનાર ક્રોધ, માન,
માયા, લોભ, એ ચાર કપાય, મોહ, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અનીતિ,
અધર્મ, સ્વાર્થ ત્રિવિધવિકાર, મૂર્ખા, મમત્વ, તૃપ્ત્ય, પૌદ્ગલિક
પદાર્થો તરફ પ્રીતિ, આસક્તિ તથા ગમ્બેષાદિ આત્મધાતી દોષો
મેવન ક્રમવાથી તથા વધારવાથી પાછો હો, જે તેમ ન થાય પણ
તે દોષો વધારવા જીવન પસાર થાય તો તે જ્ઞાસા નથી પણ
કૃત્રિમ ભાવના વા ટટના છે.

ઉપગેહત આત્મધાતી દોષોથી સ્વરૂપે મુક્ત થવા મનન પુરુષાર્થ કરતો હોય, અને મંત્રારના અનંત મોહ પદાર્થોમાં મર્વથી ઉત્કૃષ્ટ મોહક પદાર્થો સ્ત્રી ધન, કુકુંજ, અને દેહ છે તે ચારને મેળવવા સાચવવા અને ભોગવવામાં જે પ્રેમ રૂપી છે તેના દરનાં વધારે પ્રીતિ પરમાર્થ માર્ગ તરફ થય, અને માયિક પદાર્થો પ્રત્યેની પ્રીતિ આમક્રિતમાં મદ થય, પરમ.ય માધન તરફ ભાવના તથા પ્રેમની વિરોધ જાગ્રતિ થાય, અને તે મેળવવા વિરોધ પુરુષાર્થ થાય, તેને સાચી જાણસા કહે છે. પુરંમંસદાર અને જાગ્રતિ એ બે ગુણોના વર્ણનથી પ્રથમ મુમુક્ષુતા તથા બીજી જાણસા એ બે ભૂમિકાનું બ્યાન આવી જાય છે.

૩ સદગુરૂની સાચી ઓળખાણ.

એક પરમાણુથી માડી અનંત વિશ્વાત્મક જગતના જે જે દ્રવ્ય પદાર્થો અને વિચારો, તે વિનાશી છે, જડ છે, તેથી અમત્ છે, તે સર્વ પદાર્થોની પ્રીતિ આમક્રિત અને આવગળથી ગદિન અને વિગુદ્ધ સમિદાનંદ અવિનાશી એવું સત્ સ્વરૂપ, જેના હૃદયમાં પ્રગટ થયું છે તે જાની છે સદગુરૂ છે.

સદગુરૂની ઓળખાણ તેના બાહ્યચરણને બાલ્યદ્રષ્ટિથી નહીં જોનાં તેના સ્વરૂપ ચારિત્ર અને આત્મજ્ઞાનની અપૂર્વ મહત્તાને અંતર્દ્રષ્ટિથી યથાર્થપણે જાણવું તે સદરૂપ ઓળખાણ છે.

આ ત્રણ ભૂમિકામાં દર્શાવેલા આંતરિક ત્રણ ગુણો પ્રાપ્ત થવાથી અનંતમંસાર વર્ધક અનંતાનુબંધિ કૃપાય (કોષ માન માયા લોભ) પો ઉપશમ (શાંત) થાય છે, પાંચ મિથ્યાત્વ સહ આત્મચાતિ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ક્ષયોપશમ, સ્વચ્છંદ પ્રતિબંધ તથા દુરાગ્રહનો નાશ, અને નિઘ્યપક્ષપાત દ્રષ્ટિ તથા સરલતા પ્રગટે છે (અનંતાનુબંધિકૃપાય તથા મિથ્યાત્વનાંદનું વિશેષ વર્ણન આ લેખકૃત શ્રી સદ્બોધ મંત્રદ નામક પુસ્તકમાં આવી ગયું છે જેથી અને સંક્ષેપમાંજ તેનું વર્ણન કર્યું છે.)

૪. સ્વરૂપભક્તિ.

જગતના કોઈ પણ પદાર્થની ઇચ્છા તથા મૂર્છા વિના, તેમજ ઇન્દ્રિય-પરત્રેકના ભૌતિક સુખની આહવા વિના, આત્મશ્રેયની પવિત્ર ભાવનાએ, નિષ્કામપણે, ત્રિધા યોગની શુદ્ધિથી, મત્ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે, પ્રેમ અગા અને શ્રદ્ધાપૂર્વક પરમકૃપાસુ સદ્ગુરુ ભગવાનની ઉપાસના સેવા ભક્તિ કરી તેને નિષ્કામ સેવા વા સ્વરૂપભક્તિ કહે છે.

સ્વરૂપ ભક્તિના સાધનભક્તિ અને સાધ્યભક્તિ એમ બે ભેદ છે; સાધનભક્તિ મન વચન કાયાથી પિડાતા, ધન અને રોગથી પિડાતા દુઃખી ધના દીન પરાધીન જીવોનાં દુઃખોને દૂર કરવા, નીતિ દયા પ્રેમ અને ધર્મપૂર્વક પ્રયત્ન કરવું, તેમની ઉન્નતિ કરવી, ત્રિધા-યોગથી તેમની સેવા સુશ્રુષા કરવી, પોતાના તન મન ધન અને જીવનનો મર્વથા ભોગ આપી તેમને દુઃખમુક્ત કરવા, હિંસકપ્રાણીઓ નાશિમ સતાઓ, અને અનેક લયકર આફનોમાંથી તેમને રક્ષણ કરવા તથા શરીર મન અને ધનથી સદ્ગુરુની સેવા કરવી, પર્યુપાસના કરવી, તે સાધન ભક્તિ છે.

સાધ્યભક્તિ—પરમનવસ્ત્રરૂપના ધ્યેયપૂર્વક જગદાકારવૃત્તિ અને દેહાધ્યાત્મ દોષથી મુક્ત રહી, ભૌતિક સુખની અદ્યપ પણ ઇચ્છાનો ભાગ કરી, પરમકૃપાસુ મદ્ગુરુ ભગવાનની નિષ્કામપણે, શ્રદ્ધા પ્રેમ અને આત્માવર્તિપણે, ત્રિધાયોગથી સેવા-ભક્તિ કરવી; અખિલ બ્રહ્માંડના અનંત જીવાત્માઓના પ્રારબ્ધ જન્ય દુઃખો તથા આવરણજન્ય બધનેના કાષ્ટને માટે પોતાના મર્વસ્વ જીવનની અલુપ્તિ આપીને પણ નિષ્કારજ કૃપાથી જીવોનું શ્રેય કરવું; તેમજ દેહાધ્યામદ્રાજના અજ્ઞાન દોષથી બીજા જીવો પ્રત્યે ઉચ્ચ નીચની ભાવનાથી રાગદ્વેષ વા વિવિધ પગિણુમ વૃત્તિ થાય છે તેનો લય કરી, “મત્મરત્તુ મર્વ મૂતેષુ ચ. નદયત્તિ સ પંચિતઃ” અખિત

વિશ્વના અનંત દેહાત્માઓ પ્રત્યે આત્મસ્વરૂપે જોવાની અભેદદૃષ્ટિ અને વિશ્વવ્યાપિ પ્રેમ પ્રગટ થાય તેને સાધ્યભક્તિ વા અવ્ય-ભક્તિ કહે છે.

૫ અંતરત્યાગ—વૈરાગ્ય.

આત્માને આવશ્ય અને બંધન દુનાર તથા મંમારપગિતમણ્ણ દુગવતાર જે જે આત્મઘાતી દેખે છે તેનો મુક્તમદદિ પૂર્વક વિચાર કરી તેનો નાશ કરવો તેનું નામ અંતરત્યાગ, અને તે દેખેો નાશ કરવામાં માયિક પદાર્થો તરફ જે ઉપેક્ષા આત્મકિનની મંદતા-ઉદા-મીનતા તેનું નામ વૈરાગ્ય.

ધન ધાન્ય કુટુંબ સ્ત્રી વા ધરતાર છોડી લાગી થઇ જંગમમાં ફરતો હોય પણ જે આંતરિક ધર્મોનો નાશ ન થયો અને મન્માર્ગે ન પ્રવર્તતો હોય તો તે સાચો ત્યાગ નથી, પણ બાહ્ય ત્યાગ છે, અને તેવો શુદ્ધ બાહ્ય ત્યાગ તો અનેક ગર્ભિય મનુષ્યો લિખારીઓ વા જંગમના પશુ-પક્ષીઓમાં પણ દેખવામાં આવે છે છતાં તેનું શ્રેય થતું નથી કેમકે તે પૂર્વ છે, બંધનરૂપ છે, જે ત્યાગથી આત્મા જાગ્રત થઇ પ્રયત્નશીલ જની, કર્મ બંધનથી મુક્ત થવા અને નિવાશ્યતા વા નિશ્ચયિ જીવન થાય તેજ મન્ય ત્યાગ-વૈરાગ્ય છે.

૬ સધિચાર શ્રેણી.

અનાદિકાલ થયા અગ્નિપણાને લઇ કર્મરાસનાથી કૃત્પન્ન થએલ સ્ત્રીધન કુટુંબાદિ મોહવદ્દે દસ્ય પદાર્થોમાં મમત્વ ભાવના કરી તૃષ્ણા આગકિત પૂર્વક તેને પોતાનાં (આત્માનાં) માની તેમાં તદાસક્તપણે રમી રહ્યો છે તેજ અધર્મ છે તેજ બંધન વા મંમાર છે. માયા આ-સક્તિ મૂર્ચ્છા અને અગ્નિનો ત્યાગ કરી, તે બંધનથી મુક્ત થવા આત્માનું સ્વરૂપ વિચારવું.

અર્થાત—હું કોણ છું? ક્યાંથી થયો?

શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું?

કેના સંબંધે વર્ણવે છે ?
રાખું કે ? એ પરહર ?

એ સદ્ગુણાનુસારે આત્મા કોણ છે ? તેનું શુ સ્વરૂપ છે ક્યાંથી ઉત્પન્ન થયો છે વા અનુભવ છે ? આત્માને કેનો મંગલ વા ખલ છે ? તેનો કેમ નાશ થાય ? આત્મા અર્પિ ચૈતન્ય છતાં તેને જડ રૂપિ કર્મનું આવરણ કેમ આવી શકે ? તે આવરણ વસ્તુ રૂપેજ છે કે બ્રહ્માત્મક પણે માન્યતા રૂપ ખલ વા આવરણ છે ? આવરણને નાશ કેમ થાય આવરણ ખલ અને ભવ બ્રમણની ઉપાધિ કેમ દૂર થાય ? એનો સુક્ષ્મ વિચાર કરવો, મદ્યુરની આગાપૂર્વક વર્તિ શ્રદ્ધા ભક્તિ તથા વૈરાગ્યાદિ આત્મિકગુણો જાગ્રત કરી, અંતર વિચાર પૂર્વક શોધ કરવાથી જડ તથા શુદ્ધ ચૈતન્ય-આત્માની ભિન્નતા સમજવામાં તથા દેહ ભિન્ન સ્વાત્માનુભવ થવામાં જે શુદ્ધ વિચાર જ્ઞાન તેનું નામ સદ્વિચાર શ્રેણી વા વિવેક છે.

૭ સમ્યગ્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ.

વિવેકજ્ઞાનને લાઇ જડપદાર્થની આમંત્રિ આવરણ અને અજ્ઞાન-ને દૂર કરી શ્રદ્ધા વૈરાગ્ય અને ભક્તિથી આત્માનો સ્વાનુભવ થાય, તે સમ્યક્ત્વજ્ઞાન છે આ વિષયનું વર્ણન આ પદની ૩ જ ગાથામાં વિશેષતાથી આપશે જેથી અર્ધ મક્ષેપમાં જણાયું છે

આત્માની જાગ્રતી નિરાવરણના અને ત્રિશુદ્ધિ થવામાં ઉત્કૃષ્ટ સાધ બૂત આ સાત ગુણો જેમાં રહેવા છે એવી જે શક્તિ તેને અપૂર્વ અવસર કહે છે. જેની પ્રાપ્તિથી આત્મા સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શન આ-રિત્રને મેળવી પરમપદની તિદ્ધિ પામે છે, તેજ અપૂર્વ અવસર પ્રાપ્ત કરવા પૂર્વ સરકારી જીજ્ઞાસુ જીવાત્મા એ પોતાના હૃદયમાં દ્રઢ ભાવના પ્રગટ થવા પ્રબળ પુરુષાર્થ સેવી તે શક્તિ મેળવવા પરમ ભાગ્યશાળી બનવુજ જોઈએ એ તેનું કર્તવ્ય છે. જે અપૂર્વ શક્તિ

વિના અનંત શુભ માધનો ગુપ્ત તથા નિષ્ફલ પરિણામી થઇ
અનંત ગંસાર ક્ષણથી બને છે, અને જે શક્તિ પ્રગટ થવાથી
અનંતકાલનાં અગાધપણે ઉપાર્જન કરેલાં અનંત આવરણ કર્મો
અંતર્મુદ્દર્તમાં, વા ગોઠ જે કે છેવટે ત્રણુભવમાં, મર્યા નાશ થઇ
પરમ અત્યાબાધ પદને પામે છે. લાવણીથી મહાત્મા શ્રીમાન
ગુપ્તચક્ર દર્શાવે છે કે—

હે છતાંસુખત્વ ! હૃદયની સાચી લાવનાથી જોનું આત્માનું
હલ્લણુ કરવા હૃદયનો હોય તો ખીછ બંધી કરપના ભ્રમણા માયા
મોહ બહિર્વૃત્તિ અને અમદ્યપ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી, અધર્મ અમદ્યગુરુ અને
અસદાચરણથી મર્યાદા દૂર રહી, પરમ કૃપાણુ ભૂતિ સદગુણની શોધ
કરી, મેળવી, તેમની મદદાનું અવિચ્છિન્નપણે અખંડલાયે અગાધન
કરી, આગળ જાગ્રાવેલ સાત સદગુણો પૂર્વક અપૂર્વ શક્તિને મેળ-
વીશ તોજ તારા આત્માની ઉન્નતિ છે. સદૃશતા વા મિદિ છે.
મહાત્મા શ્રી જણાવે છે કે—

ખીર્ત સાધન ગાઠુ કર્યો,	કરી કરપના આપ;
અધવા અસદ્યગુરુ થકી,	ઉદ્ધોદા વખેા ઉતાપ;
મૈત્ર્યગુણ આશ્રય વિના,	માધન કર્યો અનેક;
પાર ન તેથી પામિયો,	ઉગ્રો ન અંશ વિચેક;
ગાઠુ સાધન બંધન થયાં,	રત્યો ન દેખ ઉપાય;
મત્યાધન મમત્વા વિના,	લાં બંધન શં જનય;
જપ તપ ઔર ત્રતાદિ મય,	તદાં લગે ભ્રમરૂપ;
જદાં લગી નહીં મેનકી,	પાછ કૃપા અનપ;

અર્થ—પોતાના વ્યવહાર પ્રતિબંધ અને અજ્ઞાનતાથી અનેક
સાધનો દર્પા છતાં વા જાત્ય દ્રષ્ટિએ અગદ્યગુણા નિશ્ચયે પ્રવર્ત્યા
છતાં, આત્માને દિન થવાને બદલે અસ્થિત, ઉપાધિ અને ઉતાપજ
થવા કેમકે સત્યગુણની આસા વિના અનેક સાધનો સેવ્યા છતાં

આત્મા મંસાર મુક્ત થયો નહિ તથા વિવેક જ્ઞાનને પામ્યો નહિ; સત્સાધન મમજ્યા વિના બીજા બધા બાહ્ય સાધનો બંધનરૂપ થવાથી આત્મહિત સાધવાનો સન્માર્ગ હાથમાંજ ન આવ્યો, માટેજ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, મત્પુરપતી હૃદયકૃપા મેળવ્યા વિના તપઃપાદિ સર્વ સાધનો ભ્રમરૂપ વા આવરણ કે બંધનરૂપજ છે.

આત્મહિત થવામાં પરમસાધનશૂત સાતગુણાત્મક અપૂર્વ શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો પરમભાગ્યગાળો એવો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે? આ ભાવનાથી બીજો પણ અન્યોક્તિભાવ નીકળે છે. મદ્દામભક્તિવાળો પુણ્યજ્ઞાનહિ જીવ ક્રોધ દેવની ઉપામના કરતા, પ્રસન્ન ચિત્ત થએલ દેવ કૃપાસિંધુ પર માગવાનું કહે તો વાસનાસક્તા અજ્ઞાની જીવ તો લૌકિક પદાર્થની વા ક્ષણિક સુખની માગણી કરે, પણ નિઃકામભક્ત મહાત્મા શ્રીમાન્ વાજરંદ્રજી પ્રાર્થના પૂર્વક જણાવે છે કે, મંસાર બંધન, દુઃખ અને ભાવભ્રમભુથી મુક્ત થવા માટે બાહ્યભૂતર સાગની પરમ નિરુપ્કી નિર્ઘેદશા પ્રાપ્ત થવાનો અપૂર્વ અવસર આપવા કૃપાવત થાઓ એજ અભ્યર્થના છે.

વાસના ટૂંતિ અને મનના સંયમ વિના બાહ્ય સાગ એ સાચો સાગ નથી, પણ ઉપાધિરૂપજ છે, તે કલ્યાણરૂપ નથી પણ કલ્પના રૂપ છે. વિવેક કપાય અજ્ઞાન અને રામદંપાદિ અંતર દોષોના નાશ પૂર્વક આભ્યતર સાગથીજ આત્માની સિદ્ધિ છે.

પ્રશ્ન—આવા કલ્યાણકારી આભ્યતર સાગની ભાવના કરરી એ તો ઉચિત છે પણ સાથે બાહ્ય ત્યાગની ભાવના શ્રીમાને શામાટે દર્શાવી છે?

ઉત્તર—“ક્યારે થઈયું બાહ્યતર નિર્ઘેદજ્ઞે” એ વાક્યમાં બાહ્ય સાગની મહત્તા દર્શાવી છે કે બાહ્યભાવથી નહિ પણ તેમા વિશ્વકરણા રહી છે. આભ્યતર જ્ઞાન જગતિ વિના કેવલ બાહ્ય સાગથી આત્માનું કલ્યાણજ નથી જ્યારે આભ્યતર સાગથીજ

આત્માનું શ્રેય છે, પણ વિશ્વવતું કલ્યાણ નથી, કેમકે બાહ્યલાગ ધારણ કર્યા વિના આબ્યંતર લાગી આત્મતાની મહાત્માને મંસાર વાસનામાં આમક્રા ચએવ માયિક જીવો બાહ્ય દ્રષ્ટિથી જોતાં, તેમને ઝોળખી શકતા નથી, કોઈ પૂર્વ સંસ્કારી વિરલ આત્માજ અંતર્દ્રષ્ટિથી તેમને જાની તરીકે ઝોળખી શકે છે.

અંતરજ્ઞાની મહાત્માને બાહ્યદ્રષ્ટિ જીવો ન ઝોળખી શકવાથી મહાત્માના ગંગમાં આવતાં આત્મહિન કરવાને પ્રયત્ને તેમની નિંદા, અવગણના અને આશાતના કરી અનંત મંસાર વધારી ખેસે છે, આબ્યંતરજ્ઞાની જો કે વિશ્વનું કલ્યાણ કરવા શક્તિવાન છે, અર્થાત્ વિશ્વવતુ હિત કરવાની શક્તિ તેમના હૃદયમાં રહેલી છે, પણ લોક તેમને જાની તરીકે ન જાણવાથી સમાજ તથા વિશ્વ તે મહાત્માની વાસેથી શ્રેય સાધવા શક્તિમાન ચતુ નથી, જ્યારે આબ્યંતરલાગ પૂર્વક બાહ્યલાગ હોય તો તેમના સદુપદેશ તથા સદાયરણુની અસર જનસમાજના સમગ્ર ઉપય ધાય છે અને તેથી ઉન્નતિ કરી શકે છે. બાહ્યાંતર ઉત્કૃષ્ટ લાગને ધારણ કરનારા તીર્થંકરાદિ સર્વ પ્રભુઓએ જનસમાજના અનંત જીવોનું જોરજીલ્લો દિન કરું છે, તેટલું હિત બાહ્યલાગ રહિત આબ્યંતરજ્ઞાન વા ગૃહસ્થ કેવલી કરી શક્યા નથી, માટેજ વિશ્વ ઉદ્ધારની અનંત કાર્યકલાવના તથા અપરિમિત નિર્મારણ કૃત્યાથીજ આત્મતાની મહાત્માઓને આબ્યંતર લાગની સાથે બાહ્યલાગની પણ પ્રારબ્ધ ભાવના સૂરાયમાન થાય છે. અપૂર્વ શક્તિરૂપ અપૂર્વ અવસર, બાહ્યાંતરલાગરૂપ અપૂર્વ અવસર અને દવે " સર્વ સંબંધનું બંધન તિક્ષણુ છેદીને "

**સંબંધ ભાવ બે પ્રકારે છે સમવાય સંબંધ
અને સંબંધી સંબંધ.**

સુવર્ણની સાથે જે પીળાશ છે તે સમવાય સંબંધ ગુણી અને ગુણુના અભિધ સંબંધે દેલો છે. પરંતુ તેની સાથે જે ધુળનો સંબંધ

છે તે સંબંધી સંબંધ છે, આ સંબંધ ક્યારે અને કેવી રીતે થયો તે બે કે અપણે જાણી શકતા નથી, પણ ક્યા સાધનોથી અને કેવી રીતે તે સંબંધ (ધુળી મંબંધ) દૂર થશે અને સુવર્ણ શુદ્ધ થશે તે આપણે જાણી અને કરી પણ શકીએ છીએ, તેમ આત્મા અને સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનો મંબંધ સમવાયરૂપે વા અલિપ્ત મંબંધ છે, પરંતુ આત્માની સાથે જે ગગરોષ અજ્ઞાનાદિનો સંબંધ છે તે સંબંધી મંબંધ છે.

અનાદિકાલના અનંતસમય પરિણમનમાં આત્માની સાથે કર્મનો સંબંધ ક્યારે અને કેવી રીતે થયો તે આપણે જાણી શકતા નથી, પણ સુવર્ણ અને ધુળ સંબંધ અગ્નિ ખર તથા સોની આદિ સાધનોથી દૂર થઈ શકે છે, તેમ આત્માની સાથેનો કર્મ મંબંધ પણ જ્ઞાસા, સદગુણમેગ, સદબોધ, તીવ્ર વૈરાગ્ય તથા સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ સાધનોથી દૂર થઈ શકે છે, આત્માની સાથેનો કર્મ સંબંધને નાશ કરવાની જે જાવના કલ્પિત તરંગ નથી પણ વાસ્તવિક સ્વભાવના છે, અચક્ર વા અંબલવિત નથી પણ શક્ય-અંબલવિત છે, એટલુંજ નહિ પણ અગમ્ય છતાં પ્રાપ્ય છે.

સંબંધ શું અને કેવા રૂપરૂપે છે તે જણાવે છે.

કર્મ સંબંધના ૩ ભેદ.

૧ બાહ્ય સંબંધ—દરીર ધન કુટુંબ સ્ત્રી તથા ધર વિગેરે.

૨ અભ્યંતર સંબંધ—મન, વચન, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુર્ગત્યજ, ત્રણ વેદ, વૃત્તિઓ, તથા જ્ઞાનાવરણીયાદિ આક કર્મો, અર્થાત્ નોકવાય, દ્રવ્યકવાય-અને દ્રવ્યકર્મ, હસ્યાદિ.

૩ સૂક્ષ્મ સંબંધ—રાગદોષ અને અજ્ઞાન વા ભાવકર્મ.

આ સર્વ મંબંધો અને તેથી ઉત્પન્ન થતાં અનંત કર્મો, આવરણો, ભવબંધનો, સુખદુઃખની અનંત વેદનાઓ, દુઃખો, તથા તેની

ન્યુનાધિકતાનું મૂળ કારણ વા મર્વ મંબંધાદિવું સુખમંબંધન તે રાગ દ્વેષને અજ્ઞાન છે. તેજ સુખમંબંધ વા ભાવકર્મ છે, વા તેજ સર્વ કર્મ મંબંધનું મૂળ વા ઉપાદાન કારણ વા અગાધાગણ કારણ છે. વિષ વૃક્ષનાં ડાળાં-પાંદડાં નાશ થવાથી ખરી જવાથી વા ન્યુનાધિક થવાથી વિષ વૃક્ષનો નાશ થતો નથી. પણ તેના મૂળનો નાશ થવાથીજ ઝાડનો નાશ થાય છે, તેમ જાણાતર કર્મો ન્યુનાધિક થવાથી બંધન વા ભવ ભ્રમણનો નાશ થતો નથી, પણ સર્વ સંબંધ અને બંધનના મૂળ કારણશૂન્ય જે ભાવકર્મ છે, તેનો તીક્ષ્ણ નાશ આસાતિકે નાશ વા મૂળભાથી નાશ કરવાથીજ મંસારૂપ વૃક્ષનો અભાવ થાય છે. સર્વ મંબંધ । બંધનરૂપ અનંતભવ વર્દકે આવા મહાન વિશાળ ભાવકર્મનો નાશ કરવાનો અદ્ભુત અપૂર્વ અવસર હ્યારે આવશે ? અને

“ વિચરીશુ’ કવ મહત્ પુરૂષતે પથજ્ઞે ”

ગરુડમતની જાળ રહિત, મમત્વ મતાગ્રહને મંત્રાપના મોહ રહિત, માન પૂજના ગર્વ મ્વાર્થ દોષ, પૌંદગલિક પદાર્થોની આસક્તિ, ઈદ્રિયોની લુબ્ધતા, તથા વસના જાળ પ્રપંચોના અધર્મો અને દુઃખ ઉપાધિ તથા આવરણ બંધન રહિત, કલેશભાવ સંકુચિત વૃત્તિ કુમંથ અને કનુચિત પરિણામ રહિત, અતે જગત્કાર વૃત્તિ દેહાધ્યાસ તથા ગમદેવાદિ બંધનો રહિત, એવો પરમ કલ્યાણકારી માર્ગ કે જે માર્ગમાં સમભાવ, વિશ્વવ્યાપિ પ્રેમ, આત્માકાર વૃત્તિ, પ્રભુ સ્વરૂપે વિશ્વ દ્રષ્ટિ વા વિશ્વનું અવલોકન રતું છે, વળી જે માર્ગમાં પ્રેમ ઐક્ય અને અલિનજ્ઞાના અનંત પ્રવાહો ઉજ્જતા હોય, જે માર્ગથી આત્મા સમાજ દેશ અને વિશ્વની ઉન્નતિ-આઝાદી થતી હોય, મળ વિશેષ આવરણરૂપ અનંત કર્મો-બંધનોનો નાશ થતો હોય, એવા પુનિત માર્ગે શાની મહાત્માઓ વિચરી

જીવાત્માઓનું પરમ કલ્યાણ માધ્યું છે તેવા પરમ હિતસ્વી સન્માર્ગે વિચારવાનો અને

“ સરી જીવ કરૂં શામન રસી, ઐમી ભાવ દયા મન ઉલ્લસી ”

અપરિમિત દયાથી અનંત જીવોના ઉદ્ધારની તથા વિશ્વને પાવન ઉત્તમ અને શુદ્ધ કરનાર ભાવ દયાથી અનંતજ્ઞાન સ્વરૂપ મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત કરવા શક્તિમાન થાઉં એવો અપૂર્વ અવસર મને તમને અને અખિલ વિશ્વને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

પ્રથમ ભૂમિકા અને પ્રથમ ગાથા
સમાપ્ત

૨ છ ગાથા ૨ છ ભૂમિકા-ત્રીજા વૈરાગ્ય.

મૂળ.

સર્વભાવથી ઔદાસીન્ય વૃત્તિ કરી,
માત્ર દેહને સંયમ હેતુ હોયજો;
અન્ય કારણે અન્ય કશું કદપે નહોં,
દેહપણ કિંચિત્ મૂર્છાનવ જોયજો. અપૂર્વ

વાક્યાર્થ—સર્વભાવથી અંતર વૃત્તિને ઉદાસીન (વિરક્ત દ્રશ્યભાવ) બનાવી, દેહને માત્ર સંયમના રક્ષણાર્થે રાખી, મંથનના રક્ષણ અને વીતરાગ દશાની પ્રાપ્તિ વના અન્ય ભાવને ભાગ કરી દેહ પ્રત્યે અન્યપણ મૂર્છા રાખ્યા વિના અમૂર્છિત અને ઉદાસીન પણે, વિચરવાનો મહત્ લક્ષણાળી અપૂર્વ અવસ્થા ક્યારે આવશે ?

વિવેચન.

સર્વભાવથી ઔદાસીન્ય વૃત્તિ કરી ઉદાસીનતા એ એક મહાન આદ્ય શુભ છે, પરંતુ ધણા જીવાત્માઓ તેના રહસ્યને મમજતા ન હોવાથી ધણી વખતે ઉદાસીનતાને દીનતા વા ગરીબાઈના રૂપમાં ઘટાવે છે, એ ભૂલ છે દીનતામાં ગરીબાઈ સ્વાર્થ ગરજ વા નિ-ગત્યમતાનો ભાવ હોય છે, જેથી ને આત્મિક શુભ નથી પણ દુઃખી સ્થિતિમાં ઉદભવતી મનની નબળાઈ છે, જો કે દીનતા રાખ્દનો ટાઇ રચે ઉદાસીનતા અર્થ જણાવે છે, પણ કર્મિત પ્રસંગે તેવો અર્થ હોય છે ઉદાસીનતાના ભાવને અનુમરતા ૩ ભાવ છે, ૧ દીનતા વૈરાગ્ય અને ઉદાસીનતા.

દીનતાનો ભાવ દર્શાવે છે. વૈરાગ્ય અને ઉદાસીનતામાં શું તફાવત છે તે જણાવે છે. વૈરાગ્ય અને ઉદાસીનતામાં શબ્દાર્થભાવ સરખો છે, પણ રહસ્યાર્થ ન્યારો છે. વૈરાગ્ય શબ્દનો સામાન્ય અર્થ વિરક્તદશા થાય છે, અને આ ભાવને વિક્રમદશાને વીતરાગસ્વરૂપમાં ઘટાવે છે તે વૈરાગ્ય અને ઉદાસીનતા એક રૂપ થાય છે, જેથી તે ભાવોને વિચાર પૂર્વક સ્પષ્ટતાથી જણાવી અનેની ભિન્નતા જણાવે છે.

વૈરાગ્ય અને ઉદાસીનતા એ બનેભાવો (તત્ત્વો) વીતરાગ દશાના અંગો છે દેહાધ્યાસદ્રષ્ટિ અને જગદાકારવૃત્તિથી આત્માથી ભિન્ન જે પરપદાર્થરૂપ જગતના ભૌતિક-માનસિકમાં રહેલી આસક્તિ વિગેરે બધનરોપના નાશની શરૂઆત અર્થાત્ સંભાગ્વાસના પ્રત્યે પ્રીતિ મોહનો અભાવ થઇ વિરક્તદશાની શરૂઆત એ વૈરાગ્ય તેનો વિશેષતાથી નાશ એ ઉદાસીનતા અને સમ્યા નાશ એ વીતરાગતા,

વૈરાગ્ય એટલે સમાર પ્રત્યે ઉપેક્ષા અનામકત વૃત્તિ, ઉદાસીનતા એટલે વિરક્તદશા વા દ્રષ્ટાભાવ અને વીતરાગતા એટલે રાગદ્વેષાદિ સુદ્ધમર્મનો અભાવ.

પ્રશ્ન—આ ત્રણે શબ્દોનો ભાવ એક સરખોજ છે છતાં ત્રણ શબ્દો મૂકવાની શું જરૂર છે ?

ઉત્તર—આવરણે કર્મની તરતમ્ય (ન્યૂનાધિક) ક્ષીણતાને લઇ, અંતરાત્મા (શુદ્ધમન) ની તરતમ્ય ક્ષયોપશમતાને લઇ, તથા આત્માની તરતમ્ય શુદ્ધિને લઇ એક ભવની ન્યૂનાધિકતા દર્શાવવા ત્રણ શબ્દોનો શાસ્ત્રકારોએ ઉપયોગ કર્યો છે અને સુદ્ધમતાથી વિચારતાં તે મથાર્થજ છે.

પૂર્વસરકારની જાગ્રતિને લઇ જીજ્ઞાસાથી સમ્યગ્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સુધીમાં એટલે પ્રથમ ગુણસ્થાનકથી ચોથા ગુ. સુધીમાં કપાયની

ઉપશાંતિ તથા આવરણની મંદાને લઈ, તેમજ મદ્યુરનો મમાગમ શ્રદ્ધા, સદુપદેશ, ભક્તિ અને ગદન્યા તથા પુરુષાર્થને લઈ મમાગવર્દક ઉત્કૃષ્ટમોહન્ય માધ્યકનિમિત્તો-પદાર્થોની આકર્ષણ પ્રીતિ તથા આસક્તિની મદ્દતાને લઈ, સમાર પ્રત્યેની જે વિગત ભારના-ઉપેક્ષા-વૃત્તિ તેને ગાંતીઓ વૈગન્ય કહે છે.

મમાગવર્દક અને ગધન કરનાર જે જે નિમિત્તો જેવા કે ગમ્ય-મનાગ્રહ, ઇન્દ્રિયાશક્તિ, અમદ્યુરમોહ, તથા શ્રી ધન કુટુંબ દેદાદિ આશક્તિ તે અગુભ નિમિત્તો છે, તેના પ્રત્યે પ્રથમ અર્ગ્ય અનાશક્તિ અને ઉપેક્ષા એમ અનકમે વૃત્તિનું પગિણુમન થાય છે, એ વૈગન્યનું પ્રથમ પરિણુમન છે, અને પછી કપાય વિષયની ઉપશાંતિ થાય છે, અને આત્માને મ-માર્ગે દોરી જનાર (સ-માર્ગે) જાગ્રત કરનાર, અને શુદ્ધિ કરનાર તથા આવરણ કર્મગધનથી મુક્ત કરનાર, શાશ્વત્ત મદ્દિક્યા મદ્દરેવ મદ્દર્મ મદ્દગુક તરફ આકર્ષણ પ્રીતિ શ્રદ્ધા અને ઉક્તિ જાગે છે જેથી મંસાર તરફ ઉપેક્ષા વા અનામકન લાય ઉપજે તે વિગતભાવ ને વૈગન્ય કહે છે વૈગન્ય પ્રથમ ગુણ ગ્ધાનકે જીસાસુ વૃત્તિમા ઉદભવે છે, અને પછી જદ્ધિ પામનો તીવ્રતા રૂપ થઈ એથી ગુણગ્ધાનકે ઉદાસીનતા ગાયે પગિણુમે છે વા ઉદાસીનતાના રૂપમા પરિણુમે છે.

વૈગન્યની રિયતિ પ્રાપ્તિ અને પગિણુમનભાવ દર્શાવે છે. વૈગન્યની રિયત સમાર પ્રત્યે ઉપેક્ષાઉપ વિરકવદ્દશા, પ્રાપ્તિ પ્રથમ શુ જીસાસુ વૃત્તિમાં, અને પરિણુમન-મમ્યગ્પ્રાપ્તિ ગ્ધાનકે એથી ગુણગ્ધાનકે, અર્થાત્ મમાગવર્દક અગુભનિમિત્તો પ્રત્યે ઉપેક્ષા અનામકનવૃત્તિ તથા પરમાર્થ સાધનો રૂપ શુભ નિમિત્તો પ્રત્યે પ્રીતિ આસક્તિ અને અનતાનુગધિ કપાયનો ઉપશમ એ રિયતિને ગાંતી મહાત્મઓ વૈગન્ય કહે છે.

ઉદાસીનતા.

મમ્યગ્જ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત થયા પછી પૂર્વપ્રારબ્ધ કર્મથી શુભાશુભ કર્મના ઉદય મમયે હર્ષ-ગ્રોક ન કરના તન્મય વા વદાદાર ન થતા અશુભ તરફ અર્ચ્ય અને શુભ તરફ પ્રીતિ કરવારૂપ નિમમ દશા ન વાપતા હિમા મૈથુન તથા આરભ પગ્નિદ્વાદિ ગમે તેવી અશુભ પ્રવૃત્તિ, તથા કિંચક્રધાય અને નાગદ્વેષ જન્ય ગમે તેવા અશુભ વિચારો તથા ધ્યાન આગ્નિ મહાવ્રતાદિ ગમે તેવી શુભ પ્રવૃત્તિ, તથા ક્ષમા ધીરજ મહનતા કંઠજ્ઞા પરોપકાર ભદિત ને જ્ઞાન વિગેરે ગમે તેના ઉત્તમોત્તમ મદ્વિચારોમાં આત્મોપયોગ પૂર્વક સમપરિણામે, અલિપ્તતાએ, તથા દ્રષ્ટાભાવે મે શુભાશુભ પ્રારબ્ધનું વેદન કરવું તેનું નામ ઉદાસીનતા કહેવાય છે.

વૈગમ્યમાં કપાયનો ઉપશમ થાય છે, અને તેથી બધનકારક અશુભ વૃત્તિઓ વા અશુભ કર્મોનો નાશ અને આત્મકસાધક શુભકર્મોની વૃદ્ધિ થાય છે, જ્યારે ઉદાસીનતામાં સમવેદનતાથી શુભાશુભ કર્મ બંને નાશ થાય છે કેમકે બંને ભાનો તરફ અનામ કૃતતા અને મમવેદનતા હોય છે.

વૈગમ્યમાં કપાયનો ઉપશમ હોવાથી પરમાર્થ માધક પુન્ય બધાય છે, અને ઉદાસીનતામાં કપાયનો ક્ષયોપશમ હોવાથી શુભાશુભ બંને કર્મોની નિર્જંગ થાય છે તેમજ ઉપયોગ તથા ગ્રિયતાની તરબ્યતાને લઈ નિર્જંગતી સાથે પુન્યાનુબધિપુન્ય પણ બધાય છે.

પ્રશ્ન—નિર્જંગ માથે પુન્યાનુબધિ પુન્ય બધાય છે તો નિર્જંગ અને જાધ બંને માથે કેમ હોય ?

ઉત્તર—જ્યા સુધી વીનરાજ ના આરી નથી ત્યા સુધી જ્યા ગુ થી લઈ ૭ મા ગુ સુધિમાં જે ભાવચારિત્ર છે તે મગ્નમયમ છે, અર્થાત્ જગતના ભૈનિક શુભાશુભ પ્રારબ્ધમાં ઉપયોગ રિયરતા, અને હર્ષ-ગ્રોકનો અભાવ આત્મજ્ઞાનીને રહે છે, પરંતુ

૬-૭ ગુ. સુધિ ચારિત્રાવરણીય કર્મનો સર્વથા નાશ થયો નથી, સંજ્વલી કપાય રૂપ દ્રવ્ય કપાય તથા દાસ્યાદિ નોક્યાયરૂપ ચારિત્રાવરણીય કર્મ રહ્યું છે જેથી મદગુરુ સ્વરૂપભક્તિ અને નિષ્કારણ કરૂણા વગેરે કેટલાક પરમાર્થસાધન સદ્ગુણોમાં તથા સદ્વ્યવસ્થિતિઓમાં અપરિમિત પ્રીતિની તત્ત્વમયતામાં અંતઃકરણનું પરિણમન થવાથી તીર્થંકર ઝંત્ર અદિ પુન્યાનુષ્ઠાની પુન્યનો બંધ થાય છે, માટે નિર્જરાની સાથે પરમાર્થ પુન્યનો બંધ હોય, જે કે મોક્ષ માથે તે બંધનો પણ અભાવ હોય છે. જેથી જેમ વૈરાગ્ય અને ઉદારીનતામાં તદ્દાવત છે તેમ ઉદારીનતા અને વીતરાગદશાનો તદ્દાવત પણ રૂપ જણાય છે.

ઉદારીનતા ૪થા ગુ. થી ૭ મા ગુ. સુધિ હોય છે અને તે દશામાં જે ક્ષાયકસર્ગાક્રિત હોય તો અનંતાનુષ્ઠાનિકપાયનો ક્ષય અને અપ્રત્યાખ્યાનીકપાય વગેરેનો ક્ષયોપશમ હોય છે, અને ક્ષાયક સમક્રિત ન હોય તો અનંતાનુષ્ઠાનિક વગેરે સર્વેનો ક્ષયોપશમ હોય છે.

વીતરાગદશા,

આત્મોપયોગની તીવ્ર જાગૃતી, સ્થિરતા અને વિશુદ્ધિથી વિશેષ નિર્જરા કરતો પ્રારબ્ધ કર્મને ક્ષય કરી, અપ્રમત્ત મંથન, અખંડ ઉપયોગ, અને પરમ નિવારણતાને વીતરાગદશા કહે છે, જે ૮ મા ગુ. ક્ષયક ક્રિણીમાંજ શરૂ થઈ ૧૩ મા ગુ. કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સંપૂર્ણ વીતરાગતા પ્રગટે છે.

પ્રશ્ન—ઉપયોગ અને સ્થિરતાનો નિરોધ કરનાર જે ધાતીકર્મ તેનો સર્વથા નાશ થાય ત્યારેજ પૂર્ણ વીતરાગતા પ્રગટે છે તો ૮ મા ગુ. થી ૧૨ મા ગુ. સુધિમાં ધાતીકર્મનો આવરણ પ્રારબ્ધ છે છતાં તેજો વીતરાગતા શામાટે કહી છે ?

ઉત્તર—૮ મા ગુ થી ૧૨ મા સુધિમાં ક્ષયક ઔણી હોવાથી અખંડ ઉપયોગ અને અવિચ્છિન્ન આત્મચિત્તરતાને લઈ પુન્યાનુબંધિ પુન્ય બંધનો પણ અભાવ છે અને માત્ર નિર્બંધ છે, તે પણ અનંત વિશેષ કર્મની નિર્બંધ થતી હોવાથી વીતરાગદશા જણાવી છે, વસ્તુતઃ તો કર્મનો મર્વથા અભાવ તેજ વીતરાગના છે.

વૈરાગ્ય—કપાળનો ઉપગ્રમ, શુભમંથ અને ૧ લા ગુ. થી ૪ થી ગુ. સુધિ સ્થિતિ છે.

ઉદાસીનતા—કપાળનો ક્ષયોપશમ, નિર્બંધ અને ૪ થી થી ૭ મા સુધિ સ્થિતિ છે.

વીતરાગતા—કપાળનો અભાવ, મોક્ષ અને ૭-૮ માથી ૧૪ સુધિ સ્થિતિ છે.

ઉદાસીનતાની બાબ્યા દર્શાવી હવે પડના વિવેચન તરફ વિચાર કરીએ. એકપરમાણ્વી માંડી અખીલ વિશ્વના અનંત પદાર્થો, શુભાશુભ પ્રવૃત્તિ તથા વિચારો, અને પ્રારબ્ધકર્મો, મન વચન કાયાના ત્રણ યોગ, સ્ત્રી દેહ કુટુંબ અને ધનાદિ બાહ્ય મર્મંધો, ક્રોધાદિ આબ્યતર મર્મંધો, તથા ગગદેવાદિ સુદ્ધ સમર્થો તેમજ સાધન ચારિત્ર તથા પાંચમહાવ્રતાદિ દ્રવ્ય ચારિત્ર વિગેરે મર્વ પ્રારબ્ધો અને ભાવો પ્રત્યે ઉદાસીનતા અનુભવવાનો એટલો સર્વ પ્રારબ્ધ ભાવોને શુદ્ધોપયોગ આત્મ ચિત્તરતા સમપરિણામ અને દ્રષ્ટા ભાવ વેદવાનો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ?

પ્રશ્ન—સર્વ ભાવથી ઉદાસીનતા લાવવા છતાં દેહની હયાતિ શામાટે રહે છે ?

ઉત્તર—વીતરાગ દશાનાં મર્વ કર્મો વા સર્વ ભાવનો અભાવ હોય છે, પણ ઉદાસીનતામાં સર્વ પ્રારબ્ધ કર્મો વા ભાવનો નાશ નથી પણ દ્રવ્યતિ હોય છે, અને તે સર્વ ભાવોના પ્રારબ્ધ સમયે ઉપયોગની જાગ્રતિ અને ચિત્તરતા હોય છે તેથી શુભાશુભ કર્મની

નિર્જરા થાય છે, ઉદાસીનતામાં તો ત્રણ યોગ અને દ્રવ્ય-ભાવકર્મ બંનેનો પ્રારબ્ધ હોય છે, જેથી કર્મપ્રારબ્ધને લઈ દેહ પ્રારબ્ધનો યોગ છતાં દૈદિક દ્રષ્ટિ પ્રીતિ તન્મયતા વા આસક્તિ ન હોવાથી કાર્મણુજન્ય શુભાશુભ પ્રારબ્ધમાં જેમ આત્મોપયોગ પૂર્વક વેદન હોવાથી કર્મની નિર્જરા થાય છે, તેમ દેહ પ્રારબ્ધમાં પણ ઉપયોગ જન્યતાને દ્રષ્ટાભાવ હોવાથી કર્મો આરાવ થાય છે, જેથી સર્વ ભાવના પ્રારબ્ધમાં ઉપયોગ જન્યતાપણે ઉદાસીનતા હોવાથી દેહની હયાતી છતાં, તે સ્થિતિ આત્માને બંધન આસક્તિ વા આવરણનું કાગળ થતી નથી પણ નિર્જરાનું દ્વારણ થાય છે, અને તેથીજ-માત્ર દેહ તે સંયમ હેતુ હોયને-એમ કહ્યું છે અર્થાત્ દેહ સંયમના રક્ષણાર્થે પ્રારબ્ધ ભાવથી રહેલ છે, મૂર્છિતભાવ વા આસક્તિ ભાવથી રાખેલ નથી.

—શરીરમાર્ગખલુ ધર્મસાધન—

જીજ્ઞાસુનું શરીર, જન સમાજના દીન દુઃખી નેત્રીને પર્મશીન જીવોની સેવા, સદગુણભક્તિ અને આત્માનાદિત સાધન મટે હોય છે, અને મહાત્મા પુરોનો પુનિત દેહ, પ્રારબ્ધ કર્મને ભોગવવા, જીજ્ઞાસુ જીવાત્માઓની ઉન્નતિ કરવા, અને મમાજ દેશ અને વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવા માટેજ હોય છે.

અન્યકારણે અન્ય કર્મ કંઈપે નહિ—

જે મહાત્માઓના હૃદયમાં ઉદાસીન ભાવ તથા સમ્યક્ચારિત્રનો આવિષ્કાર થાય છે, ત્યારે તેમના વિગુહ હૃદયમાં અપ્રતિબંધક ભાવ જન્ય દદ સંકલ્પની સૂરણા થાય છે વા નિરપેદી નિષ્કામ અને નિર્લેપતાની પ્રાપ્તિ થાય છે, કે જેથી આત્મસાધન કરતાં સંપૂર્ણ વીતરાગતાની પ્રાપ્તિ અને સદજ પ્રારબ્ધ તથા નેપકારણ કંઈકથી ઉદભવતી, ભવ્યાત્માના ઉદ્ધારની પરમ કંઈક, તથા આત્મ સ્થિરતારૂપ ભાવસંયમમાં રમણુતાના પરમાર્થદ શિવાય

આ વિશ્વના અણુમાત્ર પદાર્થની ઇચ્છા આકર્ષિ પ્રીતિ કે આ-
ક્રિત કાંઈ પણ નહિં જોઈએ.

અરે ! કદાચ અ. વિનાશી-માયિક વિશ્વ માત્ર સોનાનું થઈ
જાય તો એ અમારે તો તે તણવતું છે, એવી વિશ્વ મોહનીયી
મુક્તા થયેલ મહાત્માને જે શરીર પ્રારબ્ધ છે તે ઉદય ભોગવવા,
સંપૂર્ણ વીનશગતા પ્રગટ કરવા અને—સુવિ જીવ હૈં શામનરસી-
એવી વિશ્વોદ્ધારક ભાવકેશ્વાને વિશ્વનાં ફેલાવવા, (અર્થાત્ ભવ્યા-
ભોની ઉન્નતિ ક'વા) શિવાય આ વિશ્વના એક અણુમાત્રની
ઇચ્છા વિકલ્પ કે પ્રીતિ નથી તો તેના નિર્મોહિ મહાત્માએને
અર્તન પરમાણુઓના રક્ષકરૂપ આ ક્ષણિક વિનાશી દેહ પ્રત્યે
ઇચ્છા વા પ્રીતિ હોયજ ક્યાંથી ? આવા હેતુથી ઉદ્ધરણીનતાએ દેહ
રહે છે તેથીજ, કહે છે કે

દેહે પણ કીંચિત્ મૂર્છા નવ જોયજો.

દેહ ઉપર એક અણુના અર્તનાંશ જેટલો પણ મૂર્છા નથીજ.

જે દેહ ઉપરોક્ત તથા કારણોથી રહેલ છે જ્યાં જે પ્રકૃતિ
પ્રારબ્ધ દોષથી, વા અગુણ કર્મના પ્રબલ પ્રારબ્ધોદયથી દેહ પ્રારબ્ધ
આત્માના ઉપયોગ તથા સ્થિરતાને જરાપણુ રખસિત કરનાર વા
આવરણુ કે બંધનના કાચબૂત થતો જણાશે તો આત્માની ઉન્નતિ
માટે તે વિનાશી દેહનો, તપ, મંથન, અને ઉત્કૃષ્ટ આરિત્ર ધર્મ
માધ્યમથી નાશ કર્યામાં જરા પણ વિચાર ખેદ કે વિકલ્પ નહિ
થાય, એવી જેના હૃદયમાં સેમસેમ વ્યાપ્ત પ્રબલ ભાવના છે,
જાત્રની અને આત્મવલ્લ છે. તે મહાત્માને દેહ. વા દેહ પ્રારબ્ધ
તરફ અણુમાત્ર પણ પ્રીતિ આસક્તિ વા મૂર્છા હોતીજ નથી, એની
મહાન્ દશા ધારક અપૂર્વ અવગર ક્યારે આવશે ? ૨

ભૂમિકા ૨ જ અને ગાથા ૨ જ સમાપ્ત.

મુચના.

પરમહાત્મી મહાત્મા શ્રીમાને ૨૧ ગાથાના પદનો માગ આશય અને ઉદ્દેશ પ્રથમની બે ગાથામાં પ્રસ્તાવનાએ દર્શાવ્યો છે, અર્થાત્ પ્રથમની બે ગાથામાં પદની પ્રસ્તાવના, ઉદ્દેશ, ભાવના, અને છતામાનો ચિતાર દર્શાવ્યો છે, અને ત્રીજી ગાથાથી સમ્યક્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર શુ છે ? તેની કેમ પ્રાપ્તિ થાય ? તે પ્રાપ્ત થએલ મહાપુરુષનું જીવન કેવું હોય ? એ વર્ણન દર્શાવે છે.

સમાપ્ત

૩ ૭ ગાથા-૩ ૭ ભૂમિકા તત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ,
મૂળ.

દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યા બોધ જે,
દેહભિન્ન કેવળ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જે;
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિલોકિયે,
વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાનજો; અપૂર્વ:

વાક્યાર્થ—દર્શનમોહનીવકર્મના નાશથી જે પરમમોહ ઉત્પન્ન થાય છે તેજ બોધસ્વરૂપથી દેહભિન્ન દેહાતીત-શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ-જ્યોતિ આત્માનો અનુભવ થાય છે અને તે અનુભવવાનથી ચારિત્ર મોહકર્મની પ્રક્ષીણતા-અત્યંતનાશ-અનુભવાય છે તે અનુભવવાનો તથા શુદ્ધ સ્વરૂપના ધ્યાનમાં વર્તવા-રમણ કરવા-નો અપૂર્વ અવસર કમારે આવશે ?

વિવેચન—સમ્યક્તાધિકાર.

જ્ઞાતી મહાત્માઓએ જીવાત્માના અનંત આવરણકર્મો જોધને તે કર્મોની અનંત પ્રતિઓનું વર્ણન કરતા સ્થુપ શુદ્ધિવાન જીવાત્માને મમજણુમાં આવી શકે નહીં વા શુદ્ધિગ્રાહ થઈ શકે નહીં એમ જાણી અનંત આવરણ કર્મોનું મૂળ શુ છે અને તેનો નાશ કેવી રીતે થાય કે જેથી જીવાસુ જીવાત્મા કર્મપ્રતિના આવરણને મુગમતાથી સમજી શકે. તથા તે આવણને દૂર કરવામાં સગળાથી ચક્રિતમાન થઈ શકે, એ હેતુથી અનંત કર્માવરણોની મંથ્રેષ સ્થિતિ અને મૂળ કારણ જણાવે છે,

ગણિતગાત્રના નિયમ પ્રમાણે અંકમંખ્યાના લગ્નમંખ્યા અને ઉપલગ્નમંખ્યા એમ બે ભેદ છે, ૧ થી ૯ મુદ્દીના અંકને લગ્નમંખ્યા કહે છે, તેને ગમે ત્યાં અને ગમે તેવી રીતે આગળ પાછળ ગોઠવના પણ તેની ગણના થઈ શકશે, અને “૦” અનુચ્ચાર છે તે ઉપલગ્ન સંખ્યા છે. મળ અંક વિના તેની ગણના થઈ શકિતજ નથી, એટલે ઉપલગ્ન મંખ્યાની મહત્વના વા ગણના લગ્નમંખ્યાની દયાળિ વા આગેવાનીને સહતેજ છે, જે ૧ થી ૯ મુદ્દીના લગ્નમંખ્યાના દ્રાઢ પણ અંક શિનાય ઉપલગ્ન મંખ્યાએ અને અનુચ્ચાર તેને પાછ પગીગતી મંખ્યામા મળતા પણ મંખ્યાની ગણના થઈ શકે તેમ છેજ નહિ ત્યારે લગ્નમંખ્યાના ૧ થી ૯ મુદ્દીના દ્રાઢ પણ અંકની માથે અનુચ્ચારોને ૧ થી અઠે મુકના પણ તે ગણનામા આવી શકે છે.

આ મમાગ્યવલ્લાર પ્રચલિત સામાન્ય અંકદટ્ટાન છે. પણ કર્મ-પ્રક્રિયાના વર્ણનમા ઉત્તમનારૂપ પરિણામે છે જેમ લગ્નમંખ્યાની અંક સંખ્યા ૧ થી ૯ મુદ્દી છે અને ઉપલગ્ન મંખ્યાના અનુચ્ચાર ૧ થી દશનર વા કોડ ગમે છે તેમ તત્ત્વગાનપ્રણીત અધ્યાત્મ જ્ઞાનની આંતરિકદશા મમજ્ઞતા મદાનપુરોગે ત્યાં ત્યાં દ્રવ્યાનુયોગ (મદ્વ્યવર્ણનો) નું વર્ણન કરેલ છે—પ્રમોધ કર્યો છે, ત્યાં ત્યાં દ્રવ્યાનુયોગના મત્યન્વરૂપને સમજવા તથા અનુભવના માટે કર્મપ્રવૃત્તિની ગણના કરી છે અને

અનંતતાનુ વર્ણન કરતાં નહ પણ અનન વ્યતીત થાય છે, અને સર્વ સ
પ્રભુનુ પણ આયુષ્ય પરિમિત મમથાન્વિત હોવાથી અનંતકાલના
અનવકાશને લાઇ, એકે લાવની અનનતાને અનંતતાની પણ વર્ણવી
શકતા નથી, તે પછી મામાન્ય શક્તિ અને અપ્રસૂતાવાળો જીવ
અનનલાવોની અનનતાનો અપ પણ ગિચા કરવા લાગેજ શક્તિ-
માન હોય, જેથી જાનીમદ્ભાતમાએએ પરાર્થલાવોની અનનતાના
વર્ણનની દુર્ઘટતામા મુજાતા જીવોને આવગણુ કર્મની શક્તિ મમજ્જા-
ની તથા તેનો નાશ કરવાની મુગમતા માટે કર્મ પ્રતિતિની ગણનામા
પણ લખ્ધમખ્યા અને ઉગવખ્ધ મખ્યા દર્શાવી કર્મની સૂક્ષ્મતા તથા
મખા મિથિતિનુ વર્ણન કરે છે.

કર્મ અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યે આઠ,
તેમાં મુખ્યે મોહનીય, હણાય તે ટહુક પાઠ
કર્મ મોહનીય લેદ જો, દર્શન ચારિત્ર નામ,
હણે જોધ વીતરાગતા, અમુક ઉપાય આમ.

૩ સુક્ષ્મકર્મ-ગગ દ્વેષ અને અજ્ઞાનરૂપ જે ભાવકર્મ છે તે.

બાહ્યકર્મ અશુભ્રાણ છે. અર્થાંતરકર્મ દ્રવ્યમનગ્રાણ છે, અને સૂક્ષ્મકર્મ અંતરાત્મા (શુદ્ધ મન) ગ્રાણ છે, અને શુદ્ધ જ્યોતિર્ગ્વરૂપ ચૈતન્યાત્મા આ ત્રણે પ્રકારના કર્મો તેને ગ્રહણ કરનાર (જાણનાર) અશુભ મન તથા શુદ્ધ મન એ ત્રણ માહકો, અને ગ્રાણના વિગેરે મર્વ ભાનનો અર્વ-નિવૃત્ત, અનુત્પન્ન ઉપયોગી સહજ પરિણામી ભાવે દષ્ટા છે.

બાહ્યોથી જાણનાર બાહ્યક વિદ્યાર્થીઓને પણ કલાક દિવસ રાત પક્ષ તથા મામની ગણતરીથી વર્ષનું જ્ઞાન મમજની શકાય છે. તેમ આત્મજ્ઞાનની ઉપામના કરનાર જિજ્ઞાસુ જીવોને નાની નાની પ્રકૃતિઓથી મદ્દાન્ કર્મોની રિચિતિ જાણી છે-સમજાવી છે, વર્ષમાં જેમ પણ, કલાક, દિવસ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે, તેમ અનંત કર્મના મુળભૂત મોહનીય કર્મમા સર્વ કર્મ અને પ્રકૃતિઓનો સમાવેશ થાય છે.

વસ્તુતઃ કર્મ એ અશુભ્રસ્ય વા સ્થૂળમન સ્પષ્ટ જુદી જુદી વસ્તુઓ વા પદાર્થો નથી, જાણરૂપ બંધન કે જ્ઞિગ્ધતારૂપ લેપ નથી, પણ અંતરાત્મા સૂક્ષ્મ (મન) ના જગલકાર પરિણમનથી ઉત્પન્ન થએલ જમાત્મક વૃત્તિ, જ્ઞાંતિ, માયા, વામના, વા દોષ છે, તે જમાત્મક વાસનાની મક્કવતરતા, દ્રઢતા અને શક્તિના કાલ-પરિણમન ભાવને જાણી, તેનું કાલાયુધ્ય તથા પ્રકૃતિ સ્વરૂપે વર્ણન કર્યું છે, સુવર્ણની માથે મંગધિ મયોગથી રહેલા પુષ્કલ પરમાણુઓને મેલ વા ધુળ કહે છે, અને આત્માની સાથે મંગધિ મયોગે ગહેવ વાસનાને આવરણ વા કર્મ કહે છે, તેનું મોહનીય કે જ્ઞાનાવરણીય એવું કાંઈ પણ નામ હોયજ નહીં, પણ સસારની વ્યવહાર પ્રવૃત્તિ ચલાવવા જન્મ ખામેલ બાવકનું જેમ કનિષ્ઠ નામ આપી, જગત્મા તેની જાણખાણ કરાવે છે, તેમ જ્ઞાનીઓએ કર્મને મમજાવવા માટે તેનાં ૮ નામો અને ૧૪૮ પ્રકૃતિઓનાં નામોની ગણના

જણાવી છે, વસ્તુતઃ કર્મનું નામ કે મંખ્યા કાંઈ નથી, પણ ભાવ છે, કેમકે જે કર્મનાં અનંત આવરણો વા અનંત કર્મો ગતાવ્યાં છે તો અનંતતામાં મંખ્યા કે નિયમિતપણું હોયજ નહિ. વેદાંત જેને બ્રાતિ વા માયા કહે છે, માંખ્ય જેને પ્રકૃતિ કહે છે, તેનેજ જ્ઞેન કર્મ કહે છે.

આત્માના શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં સૂક્ષ્મ મનની અચ્છાનતા, અપ્રતીતિ, અસ્થિરતાથી ઉત્પન્ન થતી બ્રાંતિ, જગદાકારવૃત્તિ વા વિશ્વભાવે મનનું પરિણમન, એજ માયા, પ્રકૃતિ, વા એજ કર્મ છે.

પ્રગ્વસિત અને પ્રકાશિત દીપક ઉપર આચ્છાદન કરનારી વસ્તુ મુકવાથી પ્રકાશનો અભાવ થનોજ નથી, છતાં અભાવ દેખાય છે, આચ્છાદનક વસ્તુ દૂર થતાં દીપક જે ગ્ચિતિમા પહેલાં હતો, તેજ સ્થિતિમાં છે, અને આચ્છાદન સમયે પણ તેજ સ્થિતિમાં રહ્યો હતો, તેમજ—

કાળાં વસ્ત્ર પહેરેલ પુરૂષને દૂરથી દેખતાં દ્રષ્ટિ વિષયાસને લઇ સ્ત્રીભાવની મંકરૂપ વૃત્તિ થય છે, પણ તેથી તેના પુરૂષત્વનો અભાવ અને સ્ત્રીત્વની ઉત્પત્તિ થતીજ નથી, તેજ મનુષ્ય સમીપ આત્તાં દ્રષ્ટિ પ્રસક્ત થવાથી, તેને પુરૂષરૂપે માનવાથી, પ્રથમ કરેલ મંકરૂપ વૃત્તિનું પરાવર્તન થાય છે, પણ તેથી તે પુરૂષમાં સ્ત્રીત્વનો અભાવ અને પુરૂષત્વની ઉત્પત્તિ થઇ નથી. તેતો જેવો હતો તેવોજ છે, આ બંને દ્રષ્ટાંતો ઉપરથી અનંત જ્યોતિ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યાત્મા, દેહસંબંધ તથા કર્મ મંત્રબંધના આચ્છાદન ભાવને લઇ, પોતાના સ્વરૂપ ધર્મથી અણુમાત્ર પણ શુન્ય વા બ્રહ્મ થયો નથી, અંતઃકરણની અચ્છાનતા, મહીનતા, અને મ.યાસક્ત દોષને લઇ, અંતઃકરણને શુદ્ધ ચૈતન્ય ત્મા આત્મત્વ રહિત થયો હોય તેમ સમજાય છે, તેમાં આત્માનો દોષ નથી, આત્માના સ્વરૂપની શુન્યતા નથી, પણ માયાસક્ત અંતઃકરણનીજ બ્રમાત્મક બૃહ છે.

દ્રષ્ટિ પ્રત્યક્ષ થતાં મંકરિત સ્ત્રીભાવને દૂર કરી પુરુષને જેમ પુરુષ જુએ છે, તેમ પૂર્વમંત્રકાર, ગિતામાં અને સત્પુરુષના સમાગમથી અંતઃકરણની આવગણુદાત, માયાસકત દોષ, અને વિપર્યાસને બુદ્ધિનો નાશ થતાં, શુદ્ધ ચૈતન્યાત્મા પોતાના સ્વરૂપે જ મિથ્ય છે, એમ પ્રતીત થશે-ત્રત્યક્ષ મિદ્ધ થશે. ત્યાં સુધી તે દ્રશાને અનુભવ થયો નથી ત્યાસુધી હવાત્માની ક્રમાત્મક બલને માયા પ્રકૃતિ વા કર્મ એવાં કુદ્ધિત નામોથી આવરગ. બુદ્ધને મમજનવવા તથા દૂર દગ્વા પ્રયત્નશીલ થાય પુરુષાર્થી હિત્યાડી બને, એ દાહ-ણથી શબ્દ વ્યવહારની અપેક્ષાએ જે નામો આપ્યાં છે તે અમલ્ય નથી પણ વ્યાજબી છે.

આ કર્મ બૂલને સમજનવવા મોહનીય કર્મનું મામાન્યતાથી વર્ણન કરાણું છે.

૧ જ્ઞાનાવરણીય ૨ દર્શનાવરણીય ૩ અંતઃકર ૪ મોહનીય (આ ૪ ધાતીકર્મ) ૫ વેદનીય ૬ નામ ૭ ગોત્ર ૮ આયુષ્ય (આ ૪ અવતીકર્મ) મળી આ આઠ કર્મોની, અનંત કર્મોમા વિશેષના બતાવી છે, અને તેમા ૫જી મોહનીય કર્મની મુખ્યતા ઉત્કૃષ્ટતા બનારી છે, જે પ્રકૃતિ-સ્વભાવ આત્માને આવરગ કરનાર મોહિત કરનાર વા ભમકરનાર થાય તેને મોહનીયકર્મ કહે છે, તેના દર્શનમોહનીય અને ચાગ્રિવમોહનીય એમ મુખ્ય બે બેદ છે.

અંતરાત્માની શુદ્ધિ પ્રતીતિ અને અનુભવને આવરણ કરનાર કર્મપ્રકૃતિને દર્શનમોહ કહે છે; જેનાથી મમ્યગ્જ્ઞાન-આત્માનો અનુભવ-મમ્યકુદર્શન-આત્માની પ્રતીતિ-મમ્યકુચાગ્રિવ-આત્મ સ્વભાવમાં રમણતા-એ ત્રિગુણાત્મક આત્મશક્તિને આવરણ થાય છે.

દર્શન મોહના નાશથી અનુભવાતા મમ્યગ્

જ્ઞાન દર્શનનું સ્વરૂપ.

સત્પુરુષને અંતઃદ્રષ્ટિથી જાણખી, તેના સદુપદેશને શ્રવણ કરી,

નિંકામ ભક્તિ અને શ્રદ્ધાથી તેની ઉપામના કરી, હૃદિયામક્તવૃત્તિ તૃપ્તિ, મર્ગ અને પ્રિય કયાવાદિ વૃત્તિઓનો ઉપગમ તથા ક્ષયોપગમ કરી, સાગ વૈગ્યને ધાગ્ય કરી, મદિયાર શ્રેણીકારી વિવેક જ્ઞાતથી આત્માના અને સૂક્ષ્મ મનના કેટલાક સૂક્ષ્મ માદ્રસ્ય ગુણોનું અવલોક કરી, વિચાર ક્ષયોપગમ અને વૃત્તિ જ્ઞાનને જગત કરી અમાત્મકવૃત્તિ દોષથી સૂક્ષ્મ મનના કેટલાક માદ્રસ્ય, ધર્મો-ગુણો આત્માના મનાય છે તે આવગળુ માન્યતાને ફર કરી, મિથ્યાત્વ મોહની મિશ્ર મોહની તથા મમકિત મોહનીની દર્શન આવગળીત ત્રાગ આત્મપ્રાતી પ્રવૃત્તિનો નાશ કરી, જગતના પદાર્થો, ખાત્યાતમ મનવ, મન વચન કાયા અને સૂક્ષ્મ મનથી શુદ્ધ ચૈતન્યાત્માની બિજના પ્રતીતિરૂપ જે આત્મમાક્ષાત્મર થાય, તેનેજ જ્ઞાનીઓ દર્શન મોહનો નાગ, આત્માનુભવ, વા અભ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કહે છે.

છે દેહાદિધી બિન્ન આત્મા રે.

ઉપયોગી સદા અધિનાશ

એમ જાણે સદગુરુ ઉપદેશધી રે,

હૃદ્યું જ્ઞાન તેનું નામ ખામ.

મૂળ મારગ સાંભળો છનનો રે.—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર,

શાસ્ત્રેમા દર્શાવ્યું છે કે દેહથી આત્માને લિજ જાણે તેનું નામ

તો આ પણ આત્માને દેહથી ભિન્ન બાણે છે, ત્યારે આ બધા મનુષ્યો મમ્યજ્ઞાની વા આત્મજ્ઞાની કહેવાય?

ઉત્તર-છે દેહાદિથી ભિન્ન આત્મા એ” એ ઉપગની ગાથામાંજ અપ્ર ૨૬મ્ બતાવ્યું છે કે ચૈતન્યાત્મા દેહથી ભિન્ન છે, ઉપયોગી છે અને નિત્ય અવિનાશી છે એ વાન તો બનેલ છે, પણ ભિન્ન ઉપયોગી અને અવિનાશીપણનો ત્યારે અનુભવ થાય ત્યારેજ આત્મજ્ઞાન પ્રગટ થયું કહેવાય “એમ જાણે મદ્ગુરુ ઉપ-
દેશથી રે” ભિન્ન ઉપયોગી અને અવિનાશી પણનો મદ્ગુરુના ઉપદેશ મમાગમથી અનુભવ કરે ત્યારે નરવગ્ધન કહેવાય, નરિં નો શબ્દ-
જ્ઞાનજ કહેવાય

અમિતે અર્પણ કરવાથી બળશુ એમ મમજ્ઞનાર અમિઅર્પણથી દુઃ ગદે, તોજ યથાર્થ મમન્યો કહેવાય, પણ અર્પણથી બળશું વા વિવિધતાથી મગ્નશુ, એમ કહ્યા છતાં અર્પણ કરવા તથા વિવિધતા કરવા પ્રયત્ન કરે તો તેનું મમજ્ઞનું ભ્રમરૂપ વા મિથ્યા છે, તેમ પરમાર્થ પામવાની હઠ્ઠા કરનાર જીવાત્મા અદેશ્ય શુરૂપ મંગારની વૃદ્ધિ કરનાર અનંતાનુબંધીય કથાય, માયા, અજ્ઞાન, આમકિત, અને ગમદ્યોર્વાદમ જ જીવન પમાર કગ્તો હોય તો તેની કલ્યાણ કરવાની જે હઠ્ઠા એ જિજ્ઞાસા નથી પણ કિંતુ કંપના વા કુસારાર મંદકાર કે ભ્રમ છે, તેમજ દેહથી આત્મા ભિન્ન છે એમ સમજ્યા હતા આત્માનુભવનો પરમાનંદ ન અનુભવતો હોય, પણ દેહભાવ-
મા આમકિત વા દેહાધ્યામશુદ્ધિની તન્મયતામાજ જીવન પમાર થતું હોય, વળી આત્મા ઉપયોગી વા દ્રષ્ટ છે એમ માન્યા છતાં આજ્ઞા-પ્રમાદ અને અજ્ઞાનમાંજ રમણતા કરતો હોય, અને આત્મા નિત્ય અવિનાશી છે એમ જાણ્યા છતાં અનિત્ય અને અમારરૂપ સંસારના ભૌતિક પદાર્થોમાંજ મોહની વિચિત્ર વ્યાકૃતતા એક સર્પ પ્રીતિ આસક્તિ તાદાત્મ્યાકાર વિકલ વૃષ્ટિ અને તન્મયતામાંથી

અંતરાત્મા મુજા ન થયો હોય, ક્ષણિક પદાર્થો અને ક્ષણિક વામ-
નાઓની લા-મામાંજ જ્ઞાન મળી ન થતું હોય, વળી અજર, અમર,
માન્યા છતાં જન, અગ્નિ મર્પ, વ્યાધ ને મિહાન્દ્રિદેવિનાશક ભય-
કર નિમિત્તો તથા વિકલ્પ કળને લઈ હૃદય કેપીન થતું હોય, હું
મરી જઈશ એવા વિકલ્પ ખેદ, ભય અને ત્રમથી આત્મા ભયભીત
થતો હોય, ત્યાં આત્મા દેહથી લિપ્ત છે, ઉપયોગી છે, અવિનાશી
અજર, અમર છે એમ જોણવું, વા પુનઃકાર્કના વાચન, શ્રવણ
કે કોઈના સદુપદેશથી સમજવું, તેનું નામ તત્ત્વજ્ઞાન નથી પણ
ગુપ્તજ્ઞાન છે, તેનું નામ આત્મજ્ઞાન નથી પણ સંપ્રદાયજ્ઞાન, ભ્રમ,
અજ્ઞાન વા જડન છે.

પ્રશ્ન—દર્શનમોક્ષનો નાશ, અને તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કયાં છે થાય ?

ઉત્તર—પ્રથમ ગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણથીમાદિ કર્મની
કાલ અને બલ પ્રમા િધતિ મમમાન્વિત (યથાપજ્જતિકગ્ણુ)
થયા પછી પૂર્વ મંદાગ્ની તીવ્ર જ્વળનિને લઈ પરમાર્થમાર્ગ
પામવાની માયી ભાવના-જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય, અને પછી મંદા-
વદ્ધક માયિક પદાર્થો પ્રત્યે ઉપેક્ષા-અનાસક્તવૃત્તિ દરી, આત્મોન્નાતના
સર્વોદ્દૃષ્ટ સાધનમૂલ સદગુણની શોધ કરી, તેને અંતર્દૃષ્ટિથી વાસ્તવ્યપણે
જોળખી, સદુપદેશ શ્રાવ્ય કરી, વિચાર મનન કરી, નિષ્કામ, ભકિત

દોષો છે તે દોષો તથા કર્મોનો અગળ જણાવેલ આદિમક્રમગુણો
 મદ લગ વૈગલ્ય અને વિવેકકાળપૂર્વક, પ્રથમ પુરુષાર્થથી નાશ
 કર્યો તે। દર્શનમોદનો નશ કરે છે, અને દ્યોત મોદતા નાશથી
 અપૂર્વ આનંદ પ્રાપ્તિ તથા અનુભવરૂપ જે આત્માનો બેધ-નત્વજાન
 થાય તેને મહાત્માઓ સ્વાત્માનુભવ વા આત્મજાન કરે છે.

ઉપર થાય તેનું નામ આત્મજ્ઞાન નથી, પણ “દર્શન મોહ અતીત થઈ ઉપજ્યો બોધ જે” દર્શન મોહના નાશથી જે બોધ (આત્મા-નભવ) ઉપર થાય તે બોધ કંપનાજ્ઞાન, શબ્દજ્ઞાન કે બાહ્ય મમજ્ઞાન નથી પણ દેહથી લિપ્ત એવા શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માનો આર્વાક પ્રતીતિ અને અનુભવરૂપ આત્મજ્ઞાન મમજ્ઞાન વા આત્મભાસાત્કાર છે, અને એજ મલ જાળ અને અવિનાશી જ્ઞાન છે

તેથી પ્રક્ષીણ આરિત્રમોહ વિલોકિયે

વને અત્રુ શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન જે.

સાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે જ્ઞાનસ્યફલંચિરતિઃ જેનું પગિણ્નમ આત્મામાં વિગ્રહત દયા થાય તેનેજ જ્ઞાન કહે છે. ગાત્રજ્ઞાન ભણ્યા છતાં વામના ક્ષીણ ન થઈ હોય દરિયામહિન અને દેદાપ્યાગ દૂર ન થયાં હોય, ચિકિત્સા તૃણા આવરણ ન મોદનદ ન થયાં હોય, પરમાર્થ-ગ્રાધન કરના શ્રી ધન કુટુંબાદિમાં વધારે પ્રીતિ-આમૃતિ હોય તો તે એવું ભગ વા અજ્ઞાન છે માટે મહાત્માઓ કહે છે કે દર્શનમોદથી રૂપજ્ઞ થતા જે જે વેપો તેનો નાગ દગી, વદ, સન્નિ, વૈગવ્યાદિ મદ્યુજો મેળી, અપૂર્વ જ્ઞાનદ, ૪ મૃતિ અને વિશુદ્ધિથી આત્માનો સાક્ષાત્કાર થતા જે બેધ થાય તે આત્મજ્ઞાન છે, અને તેથી અન્નિ-મોદની ક્ષીણતા નહિ પણ પ્રક્ષીણતા થાય તોજ આત્મજ્ઞાન કહેવાય. આત્માનુભાવ થવા છતાં પણ પ્રાગ્મધ્યકર્મની જલ્પવતરતાને લઈ ઉપ-યોગની તીવ્ર જ્ઞાતિ ન મટે તો આન્નિ મોદનીયની ક્ષીણતા થાય પણ તે ક્ષીણતા મૃગ રહી ગએલ કાળાં પાદડાંના નાશથી થતા વૃક્ષના નાશ જેવી છે.

અર્થાત્ પાણીના મિંચનથી તે વૃક્ષ ફરી નવપત્રવિત થવાનો મંભવ છે, પરંતુ મૃગથીજ ભરિમબ્જ થયેલ વૃક્ષસ્થાન ઉપર હજારો મણ જલનું મિંચન થતાં પણ અંકુરોત્પન્ન થાયજ નહીં તે પ્રક્ષીણતા છે, તેમ મદ્યુપોપશમ વા મદ્યુપયોગવેદનથી ક્ષયોપશમભાવની મદતાને લઈ આન્નિ મોદનીયની ક્ષીણતા પણ અપજ થાય છે. ઉપયોગવેદનની મદતા હોવાથી ઉપશમ ભાવની વિશેષતા થાય છે, અને તેથી આરિત્રાવરણીય કર્મ પ્રજવવેગમા ન્યારે ઉદયમાન થાય છે ત્યારે તે કર્મ ઉદય આમે ટક્કર ઝિલ્લા જેટલી સન્નિ ન હોય તો ઉપ-યોગગન્ય થઈ સમ્યજ્ઞાનને આવરણ થવાથી અત્મજ્ઞાનથી પણ પતિત થવાનો પ્રમંગ આવે છે, પરંતુ ન્યારે ઉપયોગની તીવ્રજ્ઞાતિ હોવાથી ક્ષયોપશમભાવની વેદનવિશેષતાથી આન્નિમોદની ઘણીજ

પ્રજ્વલતાથી ફીણના થાય છે જેથી તે કર્મપ્રવૃત્તિ ફગી ઉત્થાન ન પામે તેવા અપુનરેત્થાનરૂપ અત્યુચ્ચ આત્મશક્તિને મેળવે છે જેથી ચારિત્ર મોહની ફીણના નહીં પણ પ્રફીણતા કડી છે, અને પ્રફીણતા થવાથી પોતાના શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપમા વર્તે એટલે ગ્રમણ કરે દશનમોહ નાશ થવાનો, તેના નાશથી શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપઆત્માનુભવ થવાનો અને તે અનુભવથી ચરિત્રમોહનીય પ્રફીણતા થઈ આત્મસ્થિતિરૂપ શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપમા ગ્રમણ કરવાનો પરમ ભાગ શાળી પરમકલ્પણુ-કારી અપર્વ અવગર કરારે આનંદે ?

આ ગાથામા મન્યકર્દર્શનનું સ્વરૂપ જનાવ્યું છે ઠી જ્ઞાનિ:

ગાથા ૩ છ અને ભૂમિકા ૩ છ

સમાપ્ત.

ગાથા ૪ થી - જ્ઞામિકા ૪ થી આત્મ (ભાવ) ચારિત્ર.

મૂળ.

આત્મસ્થિરતા ત્રણ સંલક્ષ્યે ચેતની

મુખ્યપણે તો મતે દેહપર્ણત લે

ધોર પન્નિસહ કે ઉપસર્ગ ભયે કરી

આવી શકે નહી તે નિવૃત્તાનો અંત લે અપૂર્વ.

વાક્યાર્થ—નળ યાગના મક્ષિમ ભાવ પ આત્મસ્થિરતા મેલની
ત્રિયાતિપર્ણત એટલી પ્રગતિપાથી વને ન પ્રાણુધાતુ પગિર તથા
ઉપસર્ગના મંગેમે પણ જે નિવૃત્તાનો અંત ન આપે એના અપૂર્વ
અનમર ક્યારે આનમે ?

વિવેચન — ચારિત્રભાવાધિકાર

પ્રથમ ત્રણ ગાથામા છંદાસુચ્ચા તીનરંગ ગા અંગે ૧ મ્યત્તપ્રાપ્તિ
એ નણુ બમિ હતું વર્ણન કર્યું છે, ૬૧ આ ૪ થી ગાથાવી ૧૨ માં સુધી
૬ ગાથાઓમા દ્વ્યચારિત્ર તથા ભવચારિત્રનું વર્ણન જણાવ્યું છે
પ ના પૂર્વ વિભાગ જેમા ૧ થી ૧૦ ગાથાઓ છે અને ઉત્તર વિભાગ
જેમા ૧૩ થી ૨૧ (૬) ગાથાઓ છે એમ ૧૦ વિભાગ કર્યા છે પૂર્વ
વિભાગમા ૧ મ્ય તત્ત્વાધિનાર અને ચારિત્રધારાધિનાર એમ મે
ભાનાધિના ૮ પ્રથમની ૧ થી ૩ ગાથામા મ્ય તત્ત્વ વર્ણન દર્શાવી
ગાથા ૪ થી ૧૦ સુધીમા ચારિત્રવર્ણનની પ્રકૃતિ તેના નામનો
ઉપાય, તે નાસથી પ્રગટની આત્મસ્થિરતા ચારિત્ર અને ચારિત્રાયણ
વગેરેનું વર્ણન આ ગાથાથી શરૂ થાય છે

સ્વરૂપચારિત્ર-આવચારિત્ર ચા પીતરાગદશા.

આદે કર્મમાં મુખ્ય જે મોહનીય કર્મ તેના દર્શનમોહ અને ચારિત્ર મોહ એ બેમાં પ્રથમ દર્શનમોહનું સ્વરૂપ જણાવી દેવે ચારિત્ર-મોહનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

અનંતપંચાર જે વૃદ્ધિ જેનાથી થાય તે અનંતનુસંધિકયાય (ક્રોધ માન માયા લોભ) અપ્રત્યખ્યાનિક પ્રત્યાખ્યાનિક મંજવલનીય એ ૧૬ કયાય દાસ્ય ગતિ આદિ છ તથા સ્ત્રીવેદ આદિ ૩ વેદ મસી ૬ નેત્રકયાય એમ આગ્રિ-મોહની ૨૫ પ્રકૃતિ છે દર્શનમોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ મમકિન-દર્શનસ્વરૂપ-ને આવરણ કરનાર છે. અનંતાનુસંધિકયાયની ૪ પ્રકૃતિને ગણી છે. ચારિત્રમોહની પ્રકૃતિમાં, પણ અનંતાનુસંધિકયાય દર્શન તથા ચારિત્ર બંનેને આવરણ કરે છે, કેમકે અનંતાનુસંધિકયાયના ઉપશમથી ઉપશમમમકિત, ક્ષયોપગમથી ક્ષયોપશમમમકિન અને ક્ષયથી ક્ષાલ્યમમકિન થાય છે. જેથી વસ્તુતઃ તે તેને દર્શનમોહની સાથેજ ગણવી જોઈએ, પણ ચારિત્રને આવરણ કરનાર પ્રકૃતિઓ, દર્શનને આવરણ કરે વા ન કરે એ લજ્જના છે. પરંતુ દર્શનને આવરણ કરનાર પ્રકૃતિઓ, ચારિત્રને આવરણ આવસ્ય કરે છે, જેથી અનંતાનુસંધિકયાયની પ્રકૃતિના બહુવાનપણાને લ- ચારિત્ર મોહમાં પણ તેની ગણના કરી છે દર્શન આગ્રિ બંનેને આવરણ કરે છે જેથી અનેમા ગણના કરી શકાય છે, કેમકે તે મિશ્રપ્રકૃતિ છે બાકાની અપ્રત્યાખ્યાનીકયાયથી ત્રણ વેદ સુધીની ૨૧ પ્રકૃતિ ચારિત્રમોહની છે. આત્મસ્વરૂપને આવરણ કરે તે દર્શનમોહ, અને આત્મસ્થિરતાને આવરણ કરે તે ચારિત્રમોહ છે. પરપદાર્થમાં અના-મનવ્રત્તિ અને ઉપયોગની અનુનિપૂર્વક આત્માનુભવ તથા પ્રતીતિ તે દર્શન-અન્યગ્ત ન અન્યદર્શન, અને શુભાશુભ પ્રારબ્ધમાં સમ-પરિણામ પેદાથી (દર્શનોક્તિઓ અમાર) તે ચારિત્ર મર્યાદા ઉપયોગની

જાગૃતિ તે દર્શન અને મમપરિણામવેદનરૂપ જે આત્મચિથ્તના
તે ચારિત્ર

દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ તથા દર્શન અને ચારિત્રનું
પારતત્વ્ય સ્વરૂપ

જાગૃતના કોઈ પણ પદાર્થ પ્રત્યે આમૃતિ વા તન્મૃતા સાં
દર્શનઆવગચ્છ વા દર્શનમોહ અને તે આવરણનો લય થઈ વા ક્ષયો-
પશમ થઈ (મત્તાગત દર્શન આવગચ્છ કર્મને ઉદય આવે ત્યારે ઉપયોગ-
પૂર્વક વેદી ક્ષય કરેલો તેનું નામ ક્ષયોપશમ) અત્માનો સ્વાનુભવ અને
પ્રતીતિ થાય તે દર્શન

જાગૃતના કોઈ પણ પદાર્થના પ્રગ્ગ્ધઉદય વખતે આત્મોપ-
યોગની અસ્થિતતા સા ચારિત્રાવગચ્છ અને ઉદય સમયે અચિથ્તનાનો
લય થઈ જાના દ્રષ્ટા અને શુદ્ધનાપૂર્વક - ૧ માની ચિથ્તના રહે તેનું
નામ આન્નિ અર્થાત્ ઉપયોગની જાગૃતિ અને પ્રતીતિ તે જ્ઞાનદર્શન
અને ઉપયોગની ચિથ્તના તે આન્નિ

દર્શનમોહના ન શયી જે શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપનો અનુભવ થાય તે
આત્મજ્ઞાન. તે પ્રગટ થયાથી કાણે કાણે ઉદયગત શુભ શુભ પ્રારબ્ધ
વેદનમા અન્તઃસંકર્ષાત્ અને ઉપયોગ જાગૃતિ અને પ્રતીતિ તે

ત્યારે ત્યારે આગ્નિવગ્નીય કર્મનો ઉદય આવે ત્યારે ઉપયોગની જગતિ માથે વૈગન્ધની મંદતા હોય તો પ્રારબ્ધવેદનમાં આત્મપ્રતીતિનો ભૂલાવો યોગ્ય નથી જેથી અમ્બકતવને આવગણુ થતુ નથી, પણ ચિરતા ન દેવાથી ચારિત્રને આવગણુ થાય છે, પરંતુ ત્યારે ઉપયોગની જગતિ માથે વૈગન્ધની જેમ જેમ વિશેષતા હોય છે તેમ તેમ નિર્વિદ્યપ્રતિ, મમપગ્નિમામભાવ અને આત્મચિરતા રહેવાથી આગ્નિ વગ્નીય કર્મને નાશ યોગ્ય છે અને વિશેષ ચિરતાએ નિમેષ આગ્નિની વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ થતા આગ્નિમોહની મર્વ પ્રકૃતિઓ ક્ષય થવાથી અગ્નિગતાનો અભાવ થાય છે, અને તેથી અમમત્તમયમ અને વીનગગદશાની પ્રાપ્તિ થાય છે અર્થાત્ વીનરાગતાની શરૂઆત થાય છે અને ત્યારે આગ્નિવગ્નીય કર્મની માથે જ્ઞાનાવગ્નીય, દર્શનાવગ્નીય અને જ્ઞાનગય એ મર્વ ધાતીકર્મના મતાગત આવરણો તથા ઉદ્યમત પ્રારબ્ધનો નાશ થવાથી મંપૂર્ણ આત્મચિરતા થઈ આત્મોપયોગ અખંડભાવે પગિભૂમે છે ત્યારે મંપૂર્ણચારિત્ર (યથાખ્યાત ચારિત્ર) વા મંપૂર્ણ વીનગગદશા પ્રગટે છે.

પ્રશ્ન—આગ્નિ એટલે શું તથા આગ્નિ વગ્નીય કર્મ એટલે શું ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નના મમાધાનમા દર્શનમોહ અને દર્શન તથા આગ્નિમોહ અને આગ્નિનો મંદોપથી ભાવ દર્શાવે છે.

જેમ મૂર્ચના મામે આવગણુ થએલ વાદળના ગાદત્વની ન્યૂનાધિક્તાને લઈ પ્રકાશની ન્યૂનાધિક્તા અનુભવાય છે, વસ્તુત્વે સૂર્ય અને તના પ્રકાશની અસિન્નતા દેવાથી વાદળના આવરણને લઈ તેના પ્રકાશની અણુમાત્ર પણ ક્ષતી કે ન્યૂનાધિક્તા હેતુ નહિ, તેમ આત્માનુ શુદ્ધ ચૈતન્ય અવરૂપ ત્રણેકાવ એકલાવ સ્થિત છે પણ મન વચન ક્રયાને સૂક્ષ્મ કર્મના આવરણને લઈ ભાવ મનરૂપ ત્રિયોગ (સૂક્ષ્મ મન કે જેમાં અર્નત વિચાર ભાવના તથા શ-

ક્રિઓ ગેહી છે) ની મનીના તે અજાન વા અદર્શન, અસ્થિ-
રતા તે આસ્થિમોહ, અને તેની દયાતિ તે અમોક્ષ, દેહગ્ધિનિ
અર્થાત્ ભાવમનગ્ધિન જે યોગ તેની શુદ્ધિ તે જ્ઞાન દર્શનઃ
ચિરતા તે આસ્થિ, ક્ષીણતા તે વીનગમના, અને મર્વથા અભાવ
નાશ તે મોક્ષ.

હવે ગાથાના ભવનો વિચાર કરીએ કે, આત્મગ્ધિગતા
એટલે શું ?

—આત્મગ્ધિરતા ત્રણ સંક્ષિપ્ત યોગની.

ત્રણ યોગની પ્રથમ શુદ્ધિ અને ગ્ધિગતા થઈ મક્ષિપ્તતા
એટલે ક્ષીણતા થતી જ્યારે તેનું નામ આત્મસ્થિગતા વા ભાવ-
આગ્નિ અર્થે ત્રણ યોગની દર્શાવે જણાતી છે અને તેથીજ
કહ્યું છે કે

—મુખ્યપણે તો વર્તે દેહપર્યંત જે

દેહની દયાની સુધી યોગની પણ દયાની છે એ અર્થ નિકળે
છે અર્થે સ્થિગતાની દર્શાવે જનાવવાનો હેતુ છે કે તે સ્થિગતા
મુખ્યપણે એટલે વસ્તુતઃ તો દેહપર્યંત-દની દર્શાવે મુધી છે.

પ્રશ્ન—આત્મગ્ધિગતા માટે—“મુખ્યપણે તો વર્તે દેહ
પર્યંત જે” એમ કહ્યું છે તો શું દેહની દયાની મુધી ગ્ધિગતા વર્તે
અને દેહના વિનાજે સ્થિગતાનો અભાવ થાય ? અને જો તેમ થાય
તો દેહના વિનાશની માથે ચૈતન્યશક્તિના વિનાશને માનનાર
આર્વાકદર્શનની ગામ્નિકતા મિલે થતી નથી ? અને કે કહેશે હુઝો
વેરીજ આત્મજ્ઞાન તથા આત્મગ્ધિગતા મેળવી ને દેહની દયાની
મુધી ગે અને દેહના વિનાજે સ્થિગતાનો અભાવ થાય તો તેની
વિનાશી ગ્ધિગતા મેળવવાથી શું આત્માને લાભ થાય ?

ઉત્તર—આત્મજ્ઞાન એ અમોક્ષવસ્થ અને સંદર્શીત હોવાથી
તેને મધ્યાર્થવસ્થે મગજવામા મનિનો બૂલાવો-મતિવિગ્રમ થાય છે.

અભેદ અને શબ્દાતીત સ્વરૂપ છે છતાં તેને મનજવા માટે જાની-
ઓએ શબ્દવ્યવહારથી તાગતવતા દર્શાવી છે, તે તાગતમ્બતાપણે
અધ્યાત્મમાર્ગ વા આત્મધર્મ મનજતા છતાંસુ જીવાત્માએ દીર્ઘ-
વિચારપૂર્વક વિચારવાનું—મનજવાનું છે, અર્થાત્ શબ્દવ્યવહારથી
આત્મધર્મ મનજતા આત્માના અભેદસ્વરૂપને ભૂલી જવાનું વા
અન્યથા કહપતા કરવાનું ન જાને તે લક્ષમાં રખાવની ખામ જરૂર
છે જેમકે વિદ્યા એ એકજ વસ્તુ છે પણ તેની ગતિ પ્રગટ
કરવાને માત્ર ચોપડીઓના જુદા જુદા વર્ગો રાખ્યા છે, પ્રથમ
ચોપડીનો પૂર્ણ અભ્યાસ કરેલ વિદ્યાર્થી જ્યારે બીજી ચોપડીમાં
પ્રવેશ કરે છે ત્યારે પ્રથમ ચોપડીના જ્ઞાનનો નાશ વા ભાગ થતો
નથી, પણ બીજીના વિગેષ જ્ઞાનમાં પ્રથમ ચોપડીના જ્ઞાનનો સમાવેશ
થઈ પહેલી-બીજીના જ્ઞાનની અલિંગતા થાય છે, વા મમુદ્રમાં
પ્રવેશ કરતી નદીઓના જલનો અભાવ થતો નથી, સમુદ્રના અગાધ
જલમાં નદીજલનો સમાવેશ થઈ અલિંગતા ધારણ કરે છે, તેમ
યોગની હયાતિમાં જે આત્મચિન્તા હતી તે વીતરાગતાનોજ ભાવ
હતો, અર્થાત્ યોગ વા દેહભાવની હયાતિમાં ગેહલી વીતરાગતાને
આત્મચિન્તા કરે છે અને દેહ-યોગના નાશથી ગેહલી આત્મચિ-
ન્તા સંપૂર્ણ વીતરાગતામાં સમાવન પામે છે, જેમકે કર્માવશ્યની
સુક્ષ્મ વિચિન્તા તથા જાનતાને નહ જાનીઓ જાણે છે કે જ્યાં
દિવસ ત્યાં રાત્રિ છે અને એક ત્યાં એ છે એ દેહભાવનાના કુદરતિ
નિયમ પ્રમાણે જ્યાં સ્થિરતા છે ત્યાં અસ્થિરતાનો સંભવ છે,
દશમાં ગુણરથાનકના વીતરાગભાવને પણ વટાવી ઉપશમ ક્રેણીએ
ચરેલ, ઉપશમ વીતરાગી ગ્રહાત્માઓ આવ-ણુ કર્મના સુક્ષ્મ દોષ-
થી ૧૧ મે ગુણરથાનકથી પડતા, આત્મચિન્તા તો અસ્થિરભાવ
આવરણને પામે છે, પણ દણી વખતે મગ્નકતવને પણ આવરણ
કરી અજ્ઞાનદશાને પામે છે, જેથી દેહની હયાતિએ રહેલી આત્મ

સ્થિરતાનો દેહના વિનાશે અભાવ કે ક્ષીણતા રતીજ નથી પણ મંપૂર્ણ વીતરાગદશામાં તેનો સમાવેશ થાય છે. મંપૂર્ણ વીતરાગદશા પ્રાપ્ત થઈ નથી ત્યાં સુધી મહાન પુરુષોએ તેનું સ્થિરતા નામ આપ્યું છે અને તે સ્થિરતાથી પતન વા આવરણીત થવાનો પ્રભંગ ન આવે તેને માટે પગ્મ જગૃતી સૂચકભાવની આવશ્યકતા પાછલી એ કદીમાં જણાવે છે.

ઘોર પરિપદ કે ઉપસર્ગ ભયે કરી.

આવી શકે નહિ તે સ્થિરતાનો અંતજે.

પરિપદ અને ઉપસર્ગમાં તફાવત શું? અને તેનું અર્થ શું? તેની વ્યાખ્યા: અજ્ઞાન આસક્તિ અને આનંદાદ્યધ્યાનના ક્ષિણ પરિણામથી ક્રોધકપાય વશ બની દીન દુઃખી ને પરાધીન એવા બીજા જીવાત્માઓ પ્રત્યે દ્રેષ તથા મુર્ખાપણે ધાત કરતાં ચિંતવતાં, માનકપાયવશ બની બીજા જીવો પ્રત્યે ધૃષ્ટા કરતાં, ધિક્કારતા ગર્વિષ્ટ બની અધમ અનીતિના પાપ કર્મો કરતાં તથા આરંભ સમારંભના મહાન દુષ્ટલો કરતાં, માયાવશ બની બીજાને ત્રાસ આપતાં, હેતરનાં, પોતાના સ્વાર્થ માટે બીજાનાં ધન પ્રાણ ને જીવનને હરણ કરતાં-અને લોભવશ બની બીજા જીવોની અનેક પ્રકારે પાયમાલી કરતાં, હિંમા, અધર્મ, દુરાચાર વગેરે અટૂલો-અગ્રાર પાતકો કરતાં, જે પાપમય ક્ષિણ કર્મબંધ થાય છે તે કર્મોના દુઃખરૂપ વિપાક પ્રારબ્ધોદયને જાની પુરુષે ઉપસર્ગ તથા પરિપદ કહે છે.

૧

પ્રશ્ન—પાપકર્મના બંધથી ઉદયગતી વિપાકોદય વેદના વા અશાતા અને ઉપસર્ગમાં ફેર શું?

ઉત્તર—અજ્ઞાનદશામાં બાંધેલાં જે પાપકર્મો તેનો પ્રારબ્ધોદય નો ઉદીગણા, કપાય અને આદ્યલતાપૂર્વક અજ્ઞાનદશામાં આવે તો તેને અશાતાવેદનીયકર્મ કહે છે. અશાતાવેદનીયકર્મથી ઉદય

યગ્નેલી જે વેદના અજ્ઞાનનાપૂર્વક ઉદયમાન હોવાથી આકુલતા, ખેદ, આત્મધ્યાન, ભય, વિકલ્પ તથા દેહાધ્યામ વગેરે દોષોથી વેદનાને ભોગવતાં મોહામકલપણે પગિણુમી નવિન કર્મબંધનનું કારણ થાય છે અને તેથીજ તેને અશાતા વેદનીય કહે છે. અને અજ્ઞાનદશમાં કરેલાં પાપકૃત્યોથી કર્મબંધ થયા પછી તે પાપ કર્મોના ઉદય પ્રારબ્ધને જ્ઞાનદશામાં આત્મોપયોગની જગૃતિપૂર્વક સમપરિણામે વેદન હોવાથી તેને ઉપસર્ગ તથા પગિહ કહે છે. આ પ્રમાણે ઉપ-મર્ગ—પગિહ તથા અશાતા વેદનીયની ભિન્નતા જતાની હવે ઉપ-મર્ગ તથા પરિપહનો તદ્દાવન જતાવે છે.

પૂર્વકર્મના વેર મબંધને લઈ દેવો વગેરેનો આક્રમણરૂપ દેવ શક્તિથી તથા અસાધાનશુ નિમિત્તોથી પ્રાણધાતક પ્રારબ્ધને ઉપ-મર્ગ કહે છે, અને અશુભ કર્મોન્યથી ઉદયગત દૈવિક રોગો તથા શીત, તાપ, ક્રુધા તૃપાદિના કુદરતી પ્રતિકૂલતાથી ઉત્પન્ન થતાં દટ્ટા વા પ્રાણુચિનાશક દુઃખોરૂપ જે પ્રારબ્ધ તેને પરિપદ કહે છે.

ઉપસર્ગ તથા પરિપદ જનેની દુખ વેદનામાં ઉપયોગ જગૃતિ અને સમપરિણામ વા આત્મચિરતા હોય તોજ તે ઉપસર્ગ તથા પગિહ કહેવાય; નહિતો તો અશુભ કર્મનો ઉદય વા અજ્ઞાનાવેદનીય કહેવાય એ લક્ષ રાખવાનું છે.

યોગની શૃદ્ધિ, મંમમ, ચિરતા અને ક્ષોણના ધ્વારૂપ જે આત્મચિરતા તે કેવી હેતુની જોઈએ ને જતાવે છે.

—ધોર પરિપદ કે ઉપસર્ગ ભયે કરી.

મરણાંત દટ્ટાથી શીત તાપ ક્રુધા તૃપા વિગેરે તથા વેદનાદિ પ્રાણુધાતક પરિપદો, કુદરતી રાક્ષસો દેવો અને દૈત્યોની વિષ મહારૂક દૈવિક શક્તિના ઉપસર્ગો તથા અસાધાનશુ જાદિગે અને અગ્નિ, સર્પ, સિંહ, વ્યાઘ્રાદિના જીવન વિનાશક ઉપસર્ગોથી પણ આજુમાન

ગાથા ૫ મી

મૂળ

સંયમના હેતુથી યોગપ્રવર્તના,
સ્વરૂપલક્ષે જિનઆજ્ઞા આધીન જો
તે પણ કાણ કાણ ઘટતી જાતી રિચતિમાં,
અ તે થાય નિજસ્વરૂપમાં લીન જો અપૂર્વ.

મન વચન કાયાના ત્રણે યોગની પ્રગતિ માત્ર મંયમના રમણ
અર્થેજ નાખનાનો અને તે પણ આમંત્રિભાવે તથા યોગકામ્યણે
નહિ પણ ત્ર્યમબ્રહ્મણિ અંતે ઉદ્ધમીનપણે પ્રવર્તના તેવાથી
યાગની ક્ષીણના થ યોગાતીન એવા નિજસ્વરૂપમય રિચત
રહનાનો અપૂર્વ આમર ખ્યારે આવશે ?

વિવેચન

-સંયમના હેતુથી યોગ પ્રવર્તના

સંયમની વ્યાખ્યા. મમ્યક પ્રકારે યમ વા સમગ્જ્ઞાનપૂર્વક
યમ નિયમની પ્રગતિમા ઉપયોગ અને ચિદ્રાના અપૂર્વ
આનંદમા નિચરતું નેતુ નામ મયમ

મયમના ૪ ભેદ

૧ આલ્લ્યાગ્નિ ૨ માધન્યાગ્નિ, ૩ દ્રવ્યયાગ્નિ, ૪
ભાગ્યાગ્નિ

૧ આલ્લ્યચિત્ર.

આરાધકપાત્ર તત્ત્વજ્ઞાન અને મદ્યુર સમાગમના અભાવે આવ-
ણે મંયમના વાસ્તવ્યસ્વરૂપને ન મમજવાથી મંમના નામ વા
જ્ઞાના-વેદ નીચે જાણ પ્રરૂપિતેજ મંયમ માની રહે છે અને તેની

સત્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અભ્યગ્નજ્ઞાન (તત્ત્વજ્ઞાન) પૂર્વક જે યમાદિ નિયમોનું મેવન થાય તેજ મંયમ અને મંયમધારી હોય તે મંયમી કહેવાય. તત્ત્વજ્ઞાન રહિત તથા પરમાર્થ ધ્યેય અને મદ્ગુરૂની આજ્ઞા રહિત જે જે બાહ્યપ્રવૃત્તિઓ ધર્મના નામે મેવાય છે તે મંયમ વા માધન ચારિત્ર નથી પણ બાહ્યચારિત્ર એટલે આભામ વા મિથ્યા-ચારિત્ર છે.

મંયમધારી મંયમી વા ગુરુકોણુ હોય? મમાજ, દેશ અને વિશ્વને કુમંપ, કલેશ અને પરતત્ત્વના અપોર પાપમાથી મુક્ત કરનાર, તેના રક્ષણ વા ઉત્તતિ માટે પોતાના તન, મન, ધન, જીવનાદિ સર્વસ્વનો ભોગ આપનાર, અર્થાત્ દેશ સમાજ અને વિશ્વની ઉત્તતિરૂપ યત્ન-વેદીમાં પોતાનો જીવનનું બલિદાન આપનાર, કુદરતી કાપો, લયંકર રોગો, દુષ્કાલના ત્ર મજનક સંકટો, જાલીમ અમલદારો, અને જીવમી રાજ્યસત્તાની લયંકરઆપત્તિમાં અપડાએલા એવા દીન, દુઃખી પરાધીન પ્રાણીઓની ઉત્તતિ માટે પ્રાગ્ ભોગ આપી સેવા કરનાર, પ્રેમ, ઐક્ય, અમેદના, કદણુ અને પરમાનંદના મંકરૂપ યોગથી સમાજ દેશ અને વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરનાર, કપાય, વિષય, અજ્ઞાન, માયા અને મોહાદિ દર્શનત્રુઓને જીવનાગ, પ્રાણાંતઆપત્તિ અને સામ્રાજ્ય મપત્તિમાં પણ કર્પ-રોક ન કરનાર તથા આત્માની જાગૃતિ, શુદ્ધિ અને સ્વચરનાના પરમાનંદમાં રમણ કરનાર, તેજ સાધુ, તેજ મહાત્મા, તેજ યોગી વા તેજ સુયમી છે; આજ્ઞા સંયમ વિનાની સર્વ પ્રવૃત્તિ તે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ છે.

સમ્યગ્જ્ઞાનરહિત અને પૂર્વસસ્કાર તથા જીજ્ઞાસા પ્રગટ થવા વિના કુલાચાર અને અંપ્રદાયમોહથી કલ્પિત કલ્યાણની ભાવનાની કલ્પનાવશ બની, સ્વચ્છંદ, પ્રતિબંધ, અમદ્ગુરૂનીઆજ્ઞા અને સકામ વૃત્તિ (દેવલોકનાં સુખ પુણ્યમંથ તથા ભૌતિક પદાર્થોના સુગતી વાંછના) થી દેહાધ્યાસ અને અજ્ઞાનસંહિત મિથ્યાત્વમોહનીય અને

અનંતાનુબંધીય કથાયના ઉપશમ કે દુષોપશમ વિના તેના ઉદયપૂર્વક સામાજિક, પ્રતિક્રમણ, પૂજન, જપ તપ, તથા યમનિયમાદિ પાંચ મહા-વ્રતોની શુભાશુભપરિણામપૂર્વક ક્રિયા કરી તેને બાહ્ય ચારિત્ર કહે છે; વા વેપ ચારિત્ર કે આભાસમંથમ કહે છે; જે માધન ચારિત્ર પ્રવૃત્તિ સામ્યસક્ષ તથા સાધનપ્રાપ્તિ વિના થાય તે આભામ વા મિથ્યા છે, મંસારપરિણામિક છે.

અથવા ઇદ્રિયાદ્વરવૃત્તિ, દેહાધ્યામણ્ણિક, વસ્ત્ર પાત્ર શિષ્ય મંત્ર-દાય અને ક્ષેત્રાદિનો મોહ, ધર્મના નામે મારા નારાની મમત્વ ભાવના, વેપ, બાહ્યપ્રવૃત્તિ, વ્રતો, તથા વિધિનિષેધનો મમજ્ઞાવગર ખોટો દૂરામહ, અને વિચાર, વિધિ, શ્રદ્ધા, વિવેક, ધ્યેય, તથા વિજ્ઞાનશૂન્ય શુભાશુભપરિણામપૂર્વક શુ'ક્રક્રિયા તે બાહ્ય ચારિત્ર છે. આવાં મિથ્યા વા આભામરૂપ અનંતવાર બાહ્યચારિત્રો અનંતભવમ્રમણ્યમાં ધારણ કર્યા છતાં આત્મા મંસારબંધન અને ભવપરિભ્રમણથી મુક્ત થયો નથી. જેથીજ જ્ઞાની મહાત્માઓ કહે છે કે, તેની શુષ્કપ્રવૃત્તિ-ઓથી મુક્ત થઈ સાધ્યની પ્રાપ્તિ થાય એવી દૃષ્ટ્યાણુકારી સાધન પ્રવૃત્તિનું સ્વચ્છંદાદિ દોષો રહિત થઈ, સદગુણની આત્માએ રહી, સાધન કરવું એજ છતાંસત્ત્વ લક્ષણ છે, ઉપરોક્ત શુષ્ક શુભપ્રવૃત્તિ કરતાં જેટલી મનનાપરિણામની શુભભાવના રહેવા સ્થૂળ મનની પવિત્રતા, ચિરંતતા ગહે તેટલા પ્રમાણમાં પુણ્યબંધ કરી મનુષ્ય ગતિ, રાજ્ય વા દેવગતિ અને રૂદ્ધ સ્મૃદ્ધિનું પૌદ્ગલિક ભાવોનું ક્ષણિકસુખ, તથા વિતેયતામાં પ્રયત્ન પુણ્યમંવનથી નવગ્રેવેકાન્તિમાં પૌદ્ગલિકસુખનો કલ્પિત અને ક્ષણિક આનંદ ભોગરી, માયામજા-પણે તે સુખ પ્રારબ્ધમાં તથિત થઈ અનંતકર્મો ઉપાજન કરી અનંતભવમંસારમાં ભટકે છે, રખડે છે, અને જે શુભપ્રવૃત્તિમાં અશુભપરિણામપૂર્વક સેવન કરતો હોય તો પાપપરિણામ બાંધી દુઃખનો અનુભવ કરતો મંસારવૃદ્ધિ કરી રખડે છે. શાસ્ત્રકાર કહે

છે કે આવાં બાહ્યચારિત્રો મેરૂપર્વતના ઢગલા જેટલાં અનંતવાર લીધાં છે, છતાં કલ્યાણુ થયું નથી માટે હવે કલ્યાણુ થવાના કારણુ-જૂત સાધનચારિત્રનું સ્વરૂપ જણાવે છે.

૨ સાધન ચારિત્ર.

પૂર્વમંડકારની જાળિતિ, જીજ્ઞાસા, વૈરાગ્ય, સદ્ગુરૂની આરાધા અને અનંતાનુબંધીયક્રપાય તથા વિષયના ઉપશમથી સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ માટે પાંચમહાવ્રતોને ધારણુ કરી, આત્મજ્ઞાનરૂપધ્યયે પ્રાપ્તિના લક્ષપૂર્વક સાધનપ્રવૃત્તિનું સેવન કરે તેને સાધનચારિત્ર કહે છે.

કેટલાક સંભારિક જીજ્ઞાસુ આત્માઓ એવા હોય છે કે હજી સમ્યક્ત્વજ્ઞાન પ્રગટ થયું નથી, પણ પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્રજીજ્ઞાસા છે તેવા જીવાત્માને સદ્ગુરૂની યથાર્થ ઓળખાણુ હોય, નિષ્કામ ભક્તિ, શ્રદ્ધા, અંતરત્યાગ અને તીવ્ર વૈરાગ્ય હોય, સત્પુરૂષનીઆરાધા તથા સમ્યક્પ્રાપ્તિના ખ્યેષપૂર્વક તેમજ વિધિ, વિચાર, શ્રદ્ધા, ભક્તિ, અને વિવેકપૂર્વક દાન, પુણ્ય, પૂજન, સામાયક, ધ્યાન, તપ, જપાદિ સદ્વ્રતિયા-સદ્વ્યવહાર કરતો હોય, અને મંસારની પ્રજલ્પવાસના, આસક્તિ, આરંભ સમારંભની વૃત્તિ, તથા વિષય-કપાયાદિનો અભાવ વા ક્ષયોપશમ નહિ પણ ઉપશમ હોય, અને આવી તીવ્ર સાધક ઉપાસનાથી સમ્યક્ત્વ થયા પછી પણ આરભ સમારંભરૂપ ગૃહમંસાર અને તીવ્ર કામવિષય કપાયાદિનો પ્રારબ્ધોદય ન આવવાનો હોય તો તેવા આરાધક સાધક જીવાત્માની વૃત્તિ પ્રવૃત્તિ અને પ્રારબ્ધકર્મને જાણનાર જ્ઞાની મહાત્માઓ પાંચમહાવ્રત આપી ચારિત્ર ધારણુ કરાવે છે, તેને સાધક ચારિત્ર કહે છે. ઉપરોક્ત દશાવાળા જીજ્ઞાસુ આત્માની પાંચમહાવ્રત મિત્રાધની ધ્યાન, પૂજન, તપ, જપાદિ સદ્વ્રતિયાને સાધનક્રિયા વા સદ્વ્યવહાર કહે છે. સમ્યક્ત્વ મુખીની સાધનક્રિયાને સદ્વ્યવહાર કહે છે અને પાંચ મહાવ્રતોની ત્ર્યમ્બકીયાને સાધનચારિત્ર કહે છે.

-મિથ્યાત્વમોહનીય, અનંતાનુંબંધીવસ્તુપાય, મહારણ, પગ્નિહની વામના અને તીવ્ર કામોદ્ય એ આગ્રહિતોનો ઉપશમ હોય તોજ શુભાસુ આત્માને સનીઓ માપનચાગ્રિત આપે છે.

પ્રશ્ન—આગળ જણાવ્યું છે કે ઉપગંકત ચાર વૃત્તિઓનો ઉપશમ હોય અને મમ્યત્વથયા પછી પણ ઉદય ન આવવાનો હોયતોજ સાર્નાઓ સાધનચારિત્ર આપે છે; પાયમહાવત આપે છે તો તેવું સાધનચારિત્ર ગ્રંથકુ કયાં છતા આર્દ્રકુમાર આદિ કેટલાકે, મુનિઓ તીવ્ર વૈરાગ્ય અને આત્મજ્ઞાન થયા પછી ચારિત્ર લહી વિકારવિપયનો પ્રગટપ્રાગ્બોધેદ્ય ચતા ચારિત્રથી મુક્ત થઈ ગૃહસ્થ-વિપય ભોગી બન્યા તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન અતિમહત્ત છે. ૫-૭ વર્ષથી આ પ્રશ્ન ઉપર સદ્મતાથી વિચારતા તથા પવિત્ર મત્તમ યોગે મંવાદ કરતાં પણ હજી તેના પૂર્ણ ગ્રંથને મમજી શક્યો નથી, તથાપિ અધ્યુ-પકારી પરમકૃપાળુમહાત્મા શુભમુનિજિમહારાજના તત્ત્વબોધ અને હાર્દિકૃપાથી તથા પરમકૃપાળુવે શ્રીમાનગજવદ્રજના બોધવચના-મૃતના વચન વિચાર મનનથી જે સમગ્રાયુ છે તે પ્રમાણે અંત જણાવું છું.

સમક્ષિત થયા પહેલા આગળ જણાવેલ ચાર મહાવૃત્તિઓના ઉપશમથી પાયમહાવત ધારણ કરે છે; તેમજ સમક્ષિત થયા પછી પણ ઉપયોગની જગૃતિ તથા ક્ષયોપશમભાવની મંદતાને લઈ અને વૈરાગ્ય તીવ્રતા હોવાથી ઉપશમભાવની વિશેષતા હોય છે. (કેમકે સમક્ષિતીની દર્શનમોહને' ક્ષયોપશમ વા ક્ષાયકભાવ કયાં છતા ચારિત્રમોહનો ઉપશમ પણ હોય છે તેથી ઉપશમભાવની વિશે-વા હોય છે) અને ઉપશમભાવની તીવ્રતા હોવાથી શુભાસુ વા સમ્યક્જ્ઞાનીઓને પણ પાયમહાવતરૂપ ચારિત્રની સ્ફૂરણા થાય છે-વૃત્તિ ઉદભવે છે, કેમકે

• ઉપયોગની વિશેષ જાણતિ સાં જ્ઞાનની વિશેષતા

વૈરાગ્યની વિશેષ જાણતિ ત્યાં ઉપશમની વિશેષતા

વૈરાગ્ય અને ઉપયોગ બંનેની વિદ્યેષ જાણતિ સાં આગ્રિતની વિશેષતા

અર્થાત—વૈરાગ્યની વિશેષતા અને ઉપયોગની મંડતા હોય ત્યારે ઉપશમપરિણામી ભાવ વેદાય છે, વૈરાગ્યની મદતા અને ઉપયોગની વિશેષ વા તીન જાણતિ હેંય ત્યારે ક્ષયોપશમિક્ષણ વેદાય છે તથા વૈરાગ્ય અને ઉપયોગ બંનેની તીવ્રતા વા સમાનતા હોય ત્યારે ક્ષાયિક્ષણ વા વીતરાગતા વેદાય છે.

આ પ્રમાણે ઉપયોગની મદતા અને વૈરાગ્યની વિશેષતાથી ઉપશમભાવની વિશેષતા થવાથી આગ્રિ લે છે અને આગ્રિ લીધા પછી સત્સંગ, સત્સાત્ત્વ ચત્, વિચાર, ગંધમ, તપ, ધ્યાન અને જ્ઞાનનાં સતત પુરુષાર્થથી વૈરાગ્યની તીવ્રતા સાથે જ્ઞાનની પણ તીવ્રતા થવાથી ઉપશમી રહેલ આગ્રિગોહનીયની વેદકર્મપ્રકૃતિ પ્રજ્વલતાથી પ્રારબ્ધોદયમા આવતાં, ઉપશમભાવ ક્ષયોપશમભાવના રૂપમાં પશિષુમી તીવ્રજ્ઞાન વૈરાગ્યના સાધન અભ્યાસથી ક્ષાયિક્ષમજ્જિ થાય છે.

અર્થ—ઉપયોગરવરૂપ ક્ષાયિક્ષમકૃતિ થયા પછી ચારિત્ર-મોહનીયની જ્ઞાતિઓનું પૂર્ણજ્ઞાન થાય છે, તેથી આ વેદજ્ઞાતિ ભોગવ્યા વિના કાંઈ પણ ઉપાયે, પુરુષાર્થ, વા સાધનથી ક્ષય થાય તેમ નથી જ એમ યથાર્થ જાણવાથી તેઓ સાધનચારિત્રથી મુક્ત થઈ પૂર્વ-જન્મના મંદકારથી સંબંધિત થએલ સ્નેહમાત્રસાથે પ્રેમપ્રારબ્ધ અને વિદ્યારપ્રારબ્ધની ક્ષીણતા જ્ઞાતિ માટેજ ગૃહસ્થી બને છે, આર્દ્રકુમારાર્થ મહાત્માઓ ગૃહસ્થી જની મસારપ્રારબ્ધ ભોગી થયા જતાં પરમજ્ઞાનીરૂપાત્માઓએ તેમને વિનાશક કૃત્ત્વા નથી પરંતુ આગ્રિક કૃત્ત્વા છે; શાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે

દંષણ મદો મદો, દંષણ મદસ્સ તત્ત્વી નિવ્યાણં;

શિષ્યંતિ ચરણ રહિયા, દંષણ રહિમા ત શિષ્યંતિ:—

દર્શન જોઈને સમ્યક્ત્વથી બ્રહ્મચર્યેય સર્વધર્મને મર્ચસા .
ધનથી બ્રહ્મ-પતન છે, ચારિત્રથી પતિત થએલ મોક્ષને પામે છે
પણ દર્શનથી પતિત થએલ મોક્ષને પામતો નથી જેથી આત્મ
જ્ઞાનીજીવો આત્મોપયોગ, વૈગન્ય અને ઉદસીનતાથી પૂર્વકર્મને
મમપરિણામે વેદી પ્રાગ્બધકર્મનો (ચન્નિમોહનો) ક્ષય કરે છે
અને પછી દ્રવ્ય તથા ભાવની ચગ્નિ ની પરમગતિ-મોક્ષને
પામે છે

અશુભપરિણામથી હિંસા અને મૈથુનાદિનું મેવન કરતા પાપ
બધ થાય

શુભપરિણામથી હિંસા અને મૈથુનાદિનું મેવન કરતા પુણ્ય
બધ થાય

આત્મોપયોગપૂર્વક હિંસા અને મૈથુનાદિનું મેવન કરતા નિ
ર્ભંગ-કર્મક્ષય થાય

આ પ્રનાયે ઉપરામભાવ ચાગ્નિ ધારણ કરી પુનઃ ગૃહસ્થી
થએલ આર્દ્રકુમારનું જે દ્રષ્ટ ત છે તે પણ ઉત્સર્ગમાગ નથી
પરંતુ અપવાદમાર્ગ છે આ અપવાદી દ્રષ્ટાત પણ વિચારના જેવું
છે આજે શુદ્ધચારિત્ર્ય બાહ્ય ચારિત્ર ધારણ કરનાર પણ જો વય
ચારિત્ર હોડી ગૃહસ્થી થાય તો જનસમાજમા ધિક્કારને પાત્ર બને
છે, સારે આર્દ્રકુમારાદિ મહાનરોગીઓ ગૃહસ્થ થયા છતાં પણ
જગતમા આરાધ્યપદો તથા સ્વરૂપે ગહી પૂજનીય બન્યા છે, એજ
ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે તે મહાત્માઓનો ગૃહસ્થપ્રારબ્ધ વિષયા
મક્તિથી વિષયોપશુદ્ધિ ન હતો, પણ પૂર્વકર્મની ક્ષીણતા માટે
આત્મોપયોગની જન્યુત્પત્તિપૂર્વક હતો જેથી કર્મક્ષયકરી પરમપદને
પ્રાપ્ત થયા છે

સાધન મારિતની વ્યાખ્યા ઉપાધ્યાય મહારાજ યશોવિ-
જયજી એ ૧૨૫ ગાથાના ગતવનની ૭ મી દાવમા આમાન્ય

રેખારૂપે દર્શાવ્યું છે. સાધનચારિત્રની સ્થિતિને મળતી વ્યાખ્યા સંવેગપક્ષી સાધુના જીવન સાથે ઘટાવી છે.

જેનાથી તત્ત્વજ્ઞાનપ્રાપ્તિરૂપ જે સાધ્યની પ્રાપ્તિ થાય તેજ સાધન અને તે સદ્સાધનની ઉપાસના કરવી તે સાધનચારિત્ર છે.

૩ દ્રવ્ય ચારિત્રની વ્યાખ્યા.

સાધનચારિત્રમાં સાધનની સામાન્ય અને મધ્યમબાધના બતાવી છે વા ઘટાવી છે.

અથવા સામાન્ય અને મધ્યમ સાધનાને સાધનચારિત્ર કહે છે અને અમાધાગ્ય સાધનાને દ્રવ્યચારિત્ર કહે છે. કાર્યની પ્રાપ્તિ કરાવે તેજ કારણ, અને કાર્યની પ્રાપ્તિ ન કરાવે તે કારણભાસ વા મિથ્યાપ્રવૃત્તિ. નિશ્ચયની પ્રાપ્તિકરાવે તે વ્યવહાર, અને નિશ્ચય શૂન્યવ્યવહાર તે વ્યવહારભાસ તેમજ ભાવની પ્રાપ્તિ કરાવે તે દ્રવ્ય, અને ભાવશૂન્ય દ્રવ્ય તે દ્રવ્યાભાસ.

ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કૃત પચ્ચક્ષિપ્રકરણમાં શિખે પ્રશ્ન કર્યો છે કે અમે જે પ્રવૃત્તિ કરીએછીએ તે સાધ્યભાવ અને ઉપયોગસ્વરૂપ ને સમજા નથી, પણ શુભપ્રવૃત્તિ હોવાથી દ્રવ્ય ક્રિયા તો કહેવય કે નહિ? તેવી ક્રિયા કરનાં કરનાં કાષ્ટ વખતે તો અમારૂં કલ્પજી થશે કે નહિ?

ઉત્તર—પૂર્વ દિશામાં જોનું ઘર હોય તો તે પૂર્વ તરફ ધીમે ધીમે ચાલે તો પણ ઘેર પહોંચે છે, પરંતુ પશ્ચિમ દિશામાં ચાલે તો દળરો ગાઉ ચાલે તો પણ તેની ચનનક્રિયારૂપ વ્યવહારથી ઘેર પહોંચી શકે નહિ, કેમકે તે અમલ છે તેમ ભાવનીમિદ્ધિ કરાવે તેજ દ્રવ્ય વા દ્રવ્યક્રિયા; નહિતો દ્રવ્યાભાસ વા મિથ્યા-બ્યામ છે.

એક પરમાણુથી માંડી ચૈદરાજ્યોકપરિવત્તના દ્રવ્યપદાર્થો મેળવતા

માટે વા ઇન્દ્રિયજન્મુખો અને માયિકવામનાઓથી મક્કમપણે
જે ગુહક્રિયા કરે તેને જ્ઞાનીઓ વિષ ક્રિયાકહે છે.

પુણ્યભાવના અને પરલોકના સુખની ઇચ્છાએ જે ગુહક્રિયા કરે
તે ગરહક્રિયા. બીજાને દેખાડવા તથા માનપૂજના સત્કાર અર્થે
વા ધર્મી કહેવરાવવા વા મમજાણ કે નિત્યાગ વિના એકબીજાની
દેખાદેખી જે ક્રિયાથી તેને અન્યોઅન્યક્રિયા થાય વા મિથ્યાક્રિયા
કહે છે. આ ત્રણે પ્રકારની ગુહક્રિયાને બાહ્યચારિત્રમા ધટાવી છે.
છતાંસા, ધ્યેય, અત્યુજની આરાધા અને આત્મ હાપૂર્વક જે ક્રિયા
થાય તેને તત્ત્વેષુક્રિયા (તત્ત્વ હેતુ તેની એટલે આત્માની મિદ્ધિને
માટે જે ક્રિયા થાય) કહે છે આ માધનક્રિયા વા સધનચરિત્ર
છે, અને આત્મજ્ઞાનપૂર્વક જે ક્રિયા થાય તેને અમૃતક્રિયા કહે
છે આ ક્રિયા તે દ્રવ્યચારિત્ર છે; વા અમ્યક્તવત્તાન તથા પદ્મી
આત્મોપયોગની જાગૃતિ તથા વૈગમ્યથી સમપરિણામે ઉદાસીનભાવે
જે જે પ્રામ્ધ્યક્રમને વેદના ક્ષય થાય અને તેથી નિગવરણરૂપ
આત્મસ્થિરતાની વૃદ્ધિ થવાથી પગ્નિદ ઘટ કુકુળ ત્રિકાર તથા મં-
બંધપ્રારબ્ધની વૃત્તિઓ ક્ષય થતાં તેનજ દેહપ્રારબ્ધજન્ય દ્રવ્ય

પ્રશ્ન—દ્રવ્યચારિત્ર વિના ભાવચારિત્ર ન થાય તો મરણીમાતા કુર્માપુત્ર તથા ભરતાદિને ભાવચારિત્ર, કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ સુધીની પ્રાપ્તિ કેમ થઈ?

ઉત્તર—દ્રવ્યચારિત્ર વિના ભાવચારિત્ર નજ થાય એ સિદ્ધાંત નિયમિત અને અગ્રાધિત છે. વેપટ્તિના બાહ્યચારિત્રમોહને લઈ અભ્યસરના મંપ્રદાયમોહાંધ સમયમાં ઘણાખરા બાહ્યચારિત્રધારીઆધુ એ અને ગૃહસ્થો બાહ્યક્રિયા અને વેપનેજ દ્રવ્યચારિત્ર માને છે, પણ તે માન્યતા તદ્દન ખોટી છે એમ ભરતાદિના ચરિત્રોથી સિદ્ધ થાય છે. જો વેપાદિ બાહ્યચારિત્રને દ્રવ્યચારિત્ર માનતા હોય, અને તે માનનારા દ્રવ્યચારિત્ર વિના ભાવચારિત્ર નજ થાય એમ પણ સાથે કણ્ઠક કરતા હોય તો, પ્રશ્ન ઉકરો કે ભરતાદિને તેવા (વેપાદિ બાહ્ય) દ્રવ્યચારિત્ર વિના ભાવચારિત્ર અને કેવળજ્ઞાન સુધીની પ્રાપ્તિ કેમ થઈ?

સમાધાન—હિપરના પ્રશ્નોનું સમાધાન દ્રવ્યચારિત્રના વર્ણનથી સમજતો સમ્યક્ત્વજ્ઞાન વા આત્મોપયોગ સહિત ચારિત્રાવરણીયકર્મના પ્રારબ્ધને સમપરિણામે વેદન કરવાથી જે સ્થિરતા થાય તે ભાવચારિત્ર છે અને ચારિત્રાવરણીય કર્મના ક્ષયથી બાર અણુવનો તથા પાંચ મહત્ત્વનો જેવા કે અપ્પિન પ્રભાંડના સૂક્ષ્મ, બાદર, ત્રસ, સ્થાવર જીવો પ્રત્યે મન વચન કાયાના ત્રિધા યોગથી કરણા કયા વા અહિંસા રૂપ જે પ્રથમ મહાવ્રત-પ્રાણાતિપાતવિર મહત્ત્વન.

૨ જી મહાવ્રત—મરણાંત કટે અને પ્રાણુદ્રાતક સમયે પણ ત્રિધાયોગથી અસલ ન બોલવું તેવો મહાન સલ ગુણધારક મૃપા વિર-મહત્ત્વન.

અનંત વિશ્વના અનંત પદાર્થોમાંથી એક પરમાણુ જેટલો પણ પદાર્થ લેવાની ઇચ્છા ન કરવી એવું ચોર્યકર્મ વિરમહત્ત્વત ત્રીજું મહાવ્રત, લાવન્યવતી લલના વા સૌન્દર્યવતી સ્વર્ગની અપ્સરાના સંગોગે

પણ આયુર્ભાષિ વિદ્યાગતિ ન મળે મન વચન કાયાના ત્રિધાયોગની મુદ્ધિથી દિદતા પૂર્વક મહાન પ્રવચન શુદ્ધિધાગત મયુન વિગ્મયુન ચોથુ મહાપ્રા-અને એક પરમાણુ માત્રના મંચિ-પરિમદ ધુવાની હજાર ન થાય એવું અર્થિયન મિરજીતા શુદ્ધિધારક અગ્નિમદવિગ્મયુન પાંચમું મહાપ્રા-આ પચ મહાપ્રાતના પાચ ઉત્પ્રદ અમા-ધાગધુ આત્મગુણો તથા ભાવ્યાગ્નિની ક્ષણે ક્ષણે દિદિ થવાના સાધનભૂત ક્રમા, અર્જવ, ધીગ્ગ વિગેરે થતિ કર્મના અનેક આત્મિક ગુણો પ્રગટતાના સ્થાનભૂત આત્મિક યોગશક્તિ તથા યોગશુદ્ધિ તેજ મહાન પુરુષો દ્વય ચારિત્ર કહે છે.

મમ્યક્ત પછી જાવના બાર અલ્પતોના આત્મિક ગુણો તથા 'મર'જાવનાની 'લક્ષિને' અધ્યય દ્રવ્યચારિત્ર 'કહે' છે, અત 'સાધનચારિત્ર' 'તે જવન્ય' દ્રવ્યચારિત્ર 'છે જવન્ય અને 'મધ્યમ' દ્રવ્ય ચારિત્રમા કર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થનો સમાવેશ થાય છે.

૪ મોક્ષ—સમારંભાન્ધથી મુક્ત, યા સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શન
ચારત્રની પ્રાપ્તિમદ્ પરમઅભ્યાસપદની પ્રાપ્તિ તે મોક્ષ, વા સર્વ
કર્મથી મુક્ત થવું તે મોક્ષ.

આ પ્રમાણે ચાર પુરુષાર્થ ધર્મ, બાર અલ્પધર્મ, બાર તથા
ચાર ભાવનાધર્મ અને પાંચ મહાવૃત્ત ધર્મરૂપ આત્મિક શક્તિને
દ્રવ્યચારિત્ર કહે છે

૪ ભાવચારિત્ર

સાધન ચારિત્રના ગુણોથી મમ્યજ્ઞાન પ્રાપ્તિ થાય છે, આત્મ-
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી દ્રવ્ય ચારિત્ર થાય છે, અને આત્મજ્ઞાન તથા દ્રવ્ય
ચારિત્રના આત્મિક ગુણો સહિત ઉપયોગ જન્યુતી અને વૈગમ્ય
પૂર્વક ચારિત્રનાગુણીય કર્મના ગુણગુણ પ્રાગ્બધમા

જ્ઞાતા દ્રવ્ય સહ શુદ્ધતા—ઉપયોગ જન્યુતી શુદ્ધિ તિર
વરજ્ઞતા અને સ્થિતતા ગહે તેને બાન્ધચારિત્ર કહે છે,

આ વિચેયનથી સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અને નિનગગત્વનો
સક્ષેપભાવ સમગ્ર છે દર્શનમોક્ષકર્મના ઉદ્યમા આત્માની જન્યુતી તે
સમ્યક્જ્ઞાન, પ્રતીતિ તે સમ્યક્દર્શન, ચારિત્રમોક્ષકર્મના ઉદ્યમા
ઉપયોગ જન્યુતી તથા આત્મસ્થિતતા તે મમ્યકચારિત્ર અને મોક્ષની
જ્ઞાનાવરણીય અદિ ચાર ધાતી કર્મના ઉદ્યમા આત્માની જન્યુતી
સ્થિરતા અને વિશુદ્ધિ તે વીતરાગતા આધાતીકર્મનો ક્ષય અને
વેદની યાદિ ચાર અવાતિ કર્મના ઉદ્યમા અખડ દ્રવ્ય તથા
અખડ સ્થિતતા તે કેવલજ્ઞાન અને ધાતી અધાતી આદે કર્મનો
સર્વથા નાશ તે સપૂર્ણ વીતરાગતા વા મોક્ષ ભાવચારિત્રનું રસપ
અગમ્ય ગહન અને વચનાતીત હેતુથી અને તે દર્શાનો મને
સાક્ષાત્કાર ન હોવાથી પૂરમ્ કૃપાનુ ગહતમા શુભમુનિજમદ્વારા
જના સત્તમથી મને જે કાષ સન્મા પ્રકાશ અને તત્ત્વમોક્ષની

પ્રાપ્તિ થએલી છે તે અનુસારે ભાવચારિત્રની સામાન્ય વ્યાખ્યા કરી છે.

ઉપરોક્ત વર્ણન અનુસારે સાધનચારિત્ર, મગ્નચિન્તાન, દ્રવ્યચાગ્રિ, તથા ભાવચાગ્રિ સ્વરૂપ જે આત્મધર્મ વા મંથન (આત્મ નામ તે મથ વા ગુહ મંથન) તેના રક્ષણાર્થે મન વચન કાયાના ત્રણે યોગની પ્રવર્તના—પરિણમન થાય છે.

ત્રણે યોગ મહીન અને અગ્રિયર દોષ ત્યારે તેની પ્રવર્તના દ્રવ્ય પદાર્થોની આમક્રિત, જડ પદાર્થોની ઉપાસના અને દૃઢિયગ્ન્ય વિષયોની વૃદ્ધિઅર્થે થાય છે. અર્થાત્ દેહભાવના મોહાર્થે થાય છે, અને યોગ ત્યારે શુદ્ધ તથા અગ્રિયર દોષ ત્યારે તેની પ્રવર્તના મંથનની રક્ષા અને દૃઢિ અર્થે થાય છે, અને તે પ્રવર્તના આમક્રિતને અચિન્તાન રહિત હોવાથી બધનપગિણીથી યતુજ નથી પણ

સ્વરૂપલક્ષે છનઆસા આધીન જે.

સ્વરૂપલક્ષ એટલે આત્મોપયોગપૂર્વક અને છનાસા એટલે આત્મસ્થિરતા ઉદાગીનભાવ વા વીતગગતા પૂર્વક દોવાથી ‘ તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ધટતી જાતી રિયતિમાં’ તે પણ એટલે યોગ તેનો પ્રારબ્ધ અને તેની પ્રવર્તના ક્ષણે ક્ષણે ક્ષીણનાને પામી—આવરણકર્મની ક્ષીણના થઈ “અંતે થાય નિજસ્વરૂપમાં લીન જે” અંતે પોતાના સ્વરૂપમાં લીન થાય એટલે યોગની હયાતિમાં જે આત્મસ્થિરતા હતી તે યોગના નાસમાં પૂર્ણવીતરાગસ્વરૂપ થઈ નિમગ્નસ્વરૂપની મંપૂર્ણ લીનતાને પ્રાપ્ત થાય અર્થાત્ સ્વરૂપમાં રમણ કરે વા યોગાતીત સ્વરૂપમય બને. જે યોગાધીન સ્વરૂપાનુભવ હતો તે યોગાતીત સ્વરૂપાનુભવ બને તેનેજ ચાનીઓ મોક્ષ કહે છે.

આવો યોગાતીત સ્વરૂપ અનુભવનાનો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ?

ગાથા ૪ થી અને ૫ મીમાં દ્રવ્યચારિત્ર તથા ભાવચારિત્રનું અપૂર્વ રહસ્યમય વર્ણન કર્યું છે તો પણ હજી તે ચારિત્રધર્મથી ઉત્પન્ન થતા કેટલાક આત્મિકગુણો તથા આગ્રિત્રાયરણુનું વર્ણન ગાથા ૬ થી ૧૨ સુધી ૭ ગાથામાં તેજ વર્ણનનો ભાવ જણાવે છે જેથી ૧૨ મી ગાથા સુધી ચારિત્ર વર્ણન પ્રકરણ ચાલુ રહેશે

મૂળ.

ગાથા ૬ થી ચારિત્રના ગુણો તથા આચરણો

પંચવિધ્યમાં રાગરોપ વિરહિતતા,

પંચપ્રમાદે ન મળે મનનો દોષ ભ્રમે,

દ્રવ્ય ક્ષેત્રને કાલ ભાવ પ્રતિબંધ વિષ્ણુ.

વિચરણું ઉદ્યાધીન પણ વિત લોભ ભ્રમે. અપૂર્વ.

વાક્યાર્થ—પાચ ઇન્દ્રિયોજન્ય વિષયમોહમાં રાગરોપ રહિત (અનામકિત) પણે મનની સ્થિરતા, દૃઢતા, અનુભવવાનો અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ એ ચર પ્રકારના બંધનકારક પ્રતિબંધનો રહિત થઈ ઇચ્છા રહિત ઉદ્યાધીનપણે વિચારવાનો અપૂર્વ અવમર ક્યારે આવશે ?

વિવેચન

જ્ઞાનીઓને પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયનો પ્રારબ્ધ હોય કે નહીં ? તેનો ઉત્તર જણાવે છે, જ્ઞાતાસુ અવસ્થામાં વિષયનો ઉપરામ હોય છે પરંતુ આત્મજ્ઞાન થયા પછી વિષયનો પ્રારબ્ધ ઉદય હોય છે, પણ તે પ્રારબ્ધોદયને અનાસક્તપણે ઉપયોગપૂર્વક વેદન કરવાથી નૃતનન્દર્ભંધ થતો નથી અને ઉદયગત પ્રારબ્ધકર્મની નિર્જરા-ક્ષય થાય છે. વિષય વિકાગૃત્તિ એ વેદપ્રતૃતિના અધ્યયમાય વા પગિણામ છે ત્યાગુધી વેદપ્રતૃતિ સત્તામાં છે સામુધી વિકાગૃત્તિ ઉદયગત થાય છે વેદપ્રતૃતિનો સત્તામાથી નાશ થવાથીજ વિષયનો સર્વથા અભાવ થાય છે.

અર્થાત્ કયાય પ્રારબ્ધમાં પણ આત્મસ્થિરતાની અગાધ અરબક્ષના રહે તેજ અપ્રમત ચારિત્ર છે.

મદ—મંયમી પુન્યોને અદંકાર જર્વ વિગેરે ક્ષુદ્રવૃત્તિરૂપ સ્થુલ-મદનો તો અભાવજ દોષ છે પણ યોગની શુદ્ધ અને સ્થિરનાથી ઉત્પન્નથી મદાન્ લબ્ધિઓ તથા મિદ્ધિઓના મગય પ્રમંગે તથા પુન્યજન્ય શાન્તાવેદનીયતા પ્રારબ્ધોદયમા આત્મામાં પ્રસન્નતા થય તો તે પાણુ પુલ્ગલ આનંદ થાય છે, તેથી ઉપયોગનું કાર્યાધારે પરિણુમન થાય છે, તથા હર્ષ શોકના અસાવરૂપ સમપરિણુમ.વા સ્થિરતાને બાધ આવે છે વા અપવના થાય છે, તે બાધારૂપ મુક્તમવૃત્તિને મદ કહે છે, અર્થાત્ સિદ્ધિ લબ્ધિ અને શાન્તા વેદનીયના ઉદય પ્રમંગે હર્ષવદન થાય તો મદ, અને હર્ષ-શોક રાહત દષ્ટાભાવ રહે તો અપ્રમત મંયમ કહે છે.

વિક્ષ્યા—પરમયોગીઓને ભાવચારિત્રના પરમાર્નદમાં સ્થિક્ષ્યા ગજક્ષ્યાદિ ચ્યુલવિક્ષ્યાનો અભાવજ દોષ છે, પણુ અનિષ્ટ વા અપ્રયોજનમૂલ પ્રારબ્ધકર્મના ઉદયમાં જે વૃત્તનું આકૂક્ષના વા શોકભાવે પરિણુમન થય એટલે સ્થિક્ષ્યાદિ પ્રમંગોમાં જ્ઞતિનું ઉદ્ભવ ત્રા શોકપણે પરિણુમન થાય તો તેને વિક્ષ્યા કહે છે.

પ્રમાદ—પરમતાનીઓને આત્મી ઉચ્ચત્ત્વમાં આગમ નિગ્રાહિ સ્થુલપ્રમાદનો અસ.વ દોષ છે, પણ ધ.તીકર્મના શુભાશુભપ્રારબ્ધોદયમાં આત્મસ્થિરતા અડગ અમ ચિત્તપણે રહે તેવી અપૂર્વ અપ્રાધારણુ વીરશક્તિ સ્ફુગમમાન થવામાં પ્રારબ્ધકર્મની વિરોધતાને લઇને આત્મસ્થિરતાની મંદતા થાય તો તેને પ્રમાદ કહે છે, અને આત્મસ્થિરતા અપ્રાધિત રહેતો અપ્રમત મંયમ કહે છે.

પ્રમત્તચારિત્ર તથા અપ્રમત્ત ચારિત્રની અપૂર્વ વ્યાખ્યા.

વિષય, કયાય, મદ, વિક્ષ્યા અને પ્રમાદ એ પાંચ મદાન્ દોષો છે તે શાનદર્શન અને ચારિત્રના ધા ૧૬-અવરોધક છે, આ પાંચદોષોના

પ્રાગ્બોધ્યમાં તદ્વક્તરવૃત્તિ અહિંગત્મભાવ, અને અનાન હોય નો સમ્યક્ત્વજ્ઞાનનો અભાવ હોય છે, અને તેને મિથ્યાત્વદ્રશા કહે છે, અને જો તેના પ્રાગ્બોધ્યમા ઉપયોગની જાગૃતી હોય, અને અત્મસ્થિરતાનો અભાવ હોય નો સમ્યક્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ આગ્રિતો અભાવ હોય છે, ઉત્પોગ જાગૃતી અને આત્મચ્ચિરતા હોય તો અપ્રમનચારિત્ર હોય છે, ઉપયોગ જાગૃતી વૈગચ્ચ અને ઉદ્ધસીનતા હોય પણ અત્મચ્ચિરતાની ક્ષયિત અપનના થઇ જાય ત્યારે તો પ્રમત્તય ત્રિ કહે છે. અને પાચ ભાવપ્રમાદ દ્રોષોમો અર્થથા નાશ થાય તો તેને વીનશમતા વા કેવલજ્ઞાન કહે છે.

આ પ્રમાણે પાચવિધના પ્રાગ્ધમા રાગદ્વેષ રહિતપણે વિચરવાનો અને પાચપ્રમાદના પ્રાગ્બધમા આત્માના અગ્નેષપણે રહેવનો અપૂર્વ અવમગ નથા

દ્વય્ય ક્ષેત્રને કાલભાવ પ્રતિગંધવિષ્ણુ—અર્થથી એકપગ-માપુથી માડી ચૌદરાજ્યનોક પર્યંત, ક્ષેત્રથી એક આકાશ પ્રદેશથી લઇ લોકાકાશ પર્યંત, કાલથી એકમમયથી લઇ અનંતમમય પર્યંત અને ભાનથી એક વિચારભાવના તથા અધ્યવમાયથી લઇ અનંતપરિણામોના પ્રતિગંધ રહિત અપ્રતિગંધપણે વિચરતુ એ દ્રવ્ય-ભાવ મંયમી સધુનો પરમમલ સનાતન ધર્મ છે.

પ્રતિગંધ એ આવગણુ છે અને આવગણુ ત્થા મંયન વા સંસાર પગિભ્રમણુ છે, અત્યાર તો શુદ્ધત્વ ગ કરી સાવુદ્ધતા લક્ષ્યાનુ માન્યા જતા દ્રવ્યથી વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક, શિષ્ય ઉપાશ્રય, મંપ્રદાય તથા તેવા અનંત બંધનજગત્ જડ પદાર્થનો પ્રતિગંધ તેમજ હેતુ, ભાવ અને પગિણુમ મમલ્લ્યા વિના તે બાહ્યમાધનોના અલ્પ સ્વાગમા દ્વગમ્બ ક્ષેત્રથી પ્રતિગંધ-માન પૂજન, સત્કર થાય તેવા અને મન પ્રમત્ત પડતા ક્ષેત્રમા વિચરતુ કાલથી પ્રતિગંધ જ્ઞાતમા શ્રદ્ધા આદ્યા વિવેક અને ધ્યેય જન્ય બાલ પ્રવૃત્તિના નિધિ-નિગેધ અને સમય પ્રતિબધમા દ્વગમ્બ, ભાવથી પ્રતિગંધ-જડ પદાર્થમા ધ્વજ,

આમકિત, મમત્વ, મર્યાદા, અને આત્મન પૂર્વક શિષ્ય, વસ્તુ, પાત્રાદિ તથા ખીન અનેક જડ પદાર્થમાં પ્રોતિ રમણતા.

આ ચાર પ્રકારના પ્રતિબંધથી મુક્ત થવાવાના આત્મજ્ઞાન પ્રગટ થયું નથી તો પછી આચાર્યની પ્રતિષ્ઠા થવાની કલ્પનાજ ક્યાં કરવી રહી?

ચાર પ્રકારના પ્રતિબંધ રહિત અને વિચરવું ઉદ્દ્યમીન પણ વીનસોભ ને સીમાન મદાત્મા જણાવે છે કે.

“સ્વરૂપ સ્થિત ઈચ્છા રહિત વિચરે પદે પ્રધેગ.

અપૂર્વ વાણી પદ્મમુત સદ્ગુણ લક્ષણ યોગ.”

સ્વરૂપ મોહન ઉદય પદ્મ જે વિચ નાર, અપૂર્વ વાણી પ્રકાશક અને પરમજ્ઞાની એ સમુદ્રમાં લક્ષણ જનાર્યા છે, તેમાં ઇચ્છા-રહિત એ લક્ષણ ઉપર તથા આ ગયાના છેવા પદમાં જંગમું છે કે “વિચરવું ઉદ્દ્યમીન પણ વીનસોભ-ઈચ્છા-રહિત, આ ઉપરથી જે પ્રથમ ઉદભવે છે તે બનાવે છે.

પ્રશ્ન — સ્વરૂપચારિત્રજ્ઞાન મેળવીને ક્યાંય પણ જવા આવવાની ઈચ્છા થતીજ નહિ હોય? વળી એક સ્થળે દર્શાવ્યું છે કે “જ્યાં ઇચ્છા ત્યાં ગળ મેલાય” તો મેળવીને ઇચ્છા ન હોય? ઇચ્છા એ સ્થૂલમનનો વિચાર છે અને સ્થૂલમન તો દેવલીખનવાનને પણ હોય છે ભારે ઇચ્છા રહિત વિચરવું તેનો આશય શું?

ઉત્તર — ઇચ્છાજ્ઞાનમાં ધ્યાન અર્થે સમાધા છે. ઇચ્છા એટલે વિકલ્પ, ભાવના, વિચાર, શક્તિ, અજ્ઞાતા, અસ્થિરતા, આત્મ શૈલાધ્યાન, અ ક્ષતિ, હર્ષ-શોક આકર્ષણ અને આમકિત,

અ હોય રહિત મદજ્ઞ ઉદયપણે, સમભાવે, અવિકલ અને અનારાકતપણે આનંદથી વિચરવું વા મદજ્ઞ પ્રારંભની મરણાથી વિચરવું તેને ઇચ્છારહિત વિચારવું કહે છે. કેમકે જે ઇચ્છામાં આ ક્ષૂલવા હર્ષ-શોક અને આસક્તિ હોય છે, ત્યાંજ બંધન છે,

અને આ ક્ષતતાદિ દોષો રહિત મહત્ત્વ પ્રાપ્તિનું વેદન છે ત્યાં અ-
ખંધ ત્રિભંજ છે, અને તેથીજ હૃદય રહિત વિચરતું એમ જે ભાવ
મુક્યો છે તે મથાર્ય છે સત્ય છે. દ્રવ્યક્ષેત્ર કાવ ભાવના પ્રતિખંધ
રહિતનું અપ્રતિખંધપણું ઉત્પાદીનપણું, પંચવિધમના પ્રારબ્ધમાં રાગ
દ્વેષ હિતપણું, પંચપ્રમાદના પ્રારબ્ધમાં મનના-આત્માના અક્ષોભ-
રિચરતાપણું, અનિચ્છિત પણું, તથા અપ્રમત્તપણું, રિચરતો અપૂર્વ
અવસર ક્યારે આવશે?

ગાથા ૭ મી:—ચારિત્ર વર્ણન.

મૂળ—ક્રોધ પ્રત્યેનો વર્તે ક્રોધ સ્વભાવતા, માન પ્રત્યેનો
દીનપણું માનને;

—માયાપ્રત્યે માયા સાક્ષી ભાવની;

લોભ પ્રત્યે નહીં લોભ સમાન જે. અપૂર્વ

વાક્યાર્થ—ખીજન ક્રોધ પ્રત્યે જરાપણુ ક્રોધ ન કરતા પો-
તાના ક્રોધ પ્રત્યેજ ક્રોધ અચ્ચી-ઉપેક્ષા કરી, ખોટું અભિમાન ન
કરતાં, માન પ્રત્યે દીનતા કરી (મરણતા રાખી) ખીજને નહીં છેત-
રતાં, માયાવૃત્તિ પ્રત્યેજ માયા રાખી (મયાવૃત્તિને આશ્રયથી સમજી
તેને છૂટ કરી) અને લોભ પ્રત્યે અલોભતા કરી, અર્થાત્ જડ વિનાશી
પદાર્થમાં નહીં લોભાતાં તેમાં પ્રેમ ન રાખતાં વા તેની હૃદય ન
કરતાં અલોભ-મનોપત્તી હૃદય રાખી ક્રોધ માન માયા લોભ એ ભવ
વૃદ્ધિકારક ચાર કપાયથી રહિત થઈ પરમાનંદપણું વિચરવાનો અપૂર્વ
અવસર ક્યારે આવશે?

વિવેચન.

અનાદિકાલના અમાનપણાને લઈ તમા દેહાધ્યાસથી જીવાત્માને
મદગુરૂનો સમાગમ અને મદબોધ છતાં વૃત્તિઓનો ક્ષય વા ઉપશમ થઈ
શકેતો નથી અધ્યાસદોષથી તે વૃત્તિઓ પુનઃ પુનઃ ઉત્પાદી, પામે છે
જેથી જ્ઞાનીઓએ હંવાત્માને વૃત્ત મૃગ્ય કરવા માટે અને અનાદિ

કાલના અધ્યાસ દોષને બુદ્ધાવધાં માટે બહિરગરિણામી વૃત્તિઓને
 અંતરપરિણામી થવા પ્રયત્ન કર્યો છે; કેમકે પ્રથમ બહિરગતમમાંથી
 છોડાથી અંતરાત્મામાં લાવી અને પછી પરમાત્મરૂપ તરફ અંતઃ-
 કરણ તથા અંતર્ગતિનું પરિણમન કરાવે છે, આવી રીતિ દોષાથી
 જે શ્રદ્ધાસુ હોયને ક્રોધ વૃત્તિનો વધારે હિત્ય હોય તો તેને ક્રોધનો ક્ષયો-
 પ્સમ વા ઉપરામ કરવા માટે મુચના સદ્બોધ આપ્યા છતાં, અનુભ
 કાલના અજ્ઞાન જન્મ અધ્યાસ દોષથી એકદમ ક્રોધનો મંચમ કરવા
 શક્તિમાન ન થતો હોય ત્યારે જ્ઞાનીઓ તેને દર્શાવે છે કે તને ક્રોધ
 કરવાની ઘણીજ દેવ છે અને તુ તે વૃત્તિ દર કરી શકતો નથી તો ભલે
 ક્રોધ કર પણ કાના ઉપર? તો જણાવે છે કે બહારનાં નિમિત્તો તરફ
 તુ ક્રોધ કરે છે એ નારી અજ્ઞાનતા છે, જેદ કરનાર નિમિત્તો તરફ,
 ક્રોધ કરવો એ તો મૂર્ખતા છે કેમકે તને જેદ વા દુઃખ થવામાં નિમિ-
 ત્તોનો દોષ નથી પણ તારા પૂર્વ બદ્ધ કર્મનોજ દોષ છે માટે તારા કર્મ
 કાર્યે ક્રોધ-ધિક્કાર કર અને નિમિત્તો પ્રત્યે ક્રોધ કરવાનું બૂલી જા.
 જેમકે કુતરાને કાંઈ લાકડી મારે છે ત્યારે મારનાર તરફ નહીં ચીડતાં
 લાકડીને બટકાં ભરવા પ્રવૃત્તિ કરે છે લાકડીનો મેષ નથી એ તો
 નિમિત્ત છે પણ તેને કેંકનાર જે માણસ છે તેજ પ્રેરક છે માટે
 તેનોજ દોષ છે, અને સિંહને જ્યારે કાંઈ ગોળી વા બાણ મારે
 છે ત્યારે તે તરફ લક્ષ ન આપતાં મારનાર તરફ લક્ષ આપી તેના
 તરફ ક્રોધાયમાન થઈ તેનેજ મારવા ક્રાશીય કરે છે, તેમ તું પણ
 હે આત્મન! શ્રદ્ધાસુ હો વિચારક સન્માર્ગશોધક તથા સંતોષાશક
 હો તારે નિમિત્તો તરફ ક્રોધ કરી જ્ઞાનવૃત્તિની માફક ક્ષુદ્રતા અવ-
 મતા કરવી હિત્ય નથી પણ દુઃખ સમયે પૂર્વકર્મનો દોષ જાણી
 (અને સુખ સમયે પૂર્વકર્મનું ફળ જાણી) તે કર્મ તરફ. ક્રોધ કરી
 સિંહવૃત્તિ ધારણ કરવી એજ તને હિત્ય છે. અર્થાત્ ક્રોધ આવે
 ત્યારે સત્સંગ, સદ્વિચાર, ભક્તિ અને વૈરાગ્યથી તેનો ક્ષય વા ઉપરામ

કરવા અવશ્ય પુરુષાર્થ કરજો છતાં પ્રારબ્ધવૃત્તિના બળવાનપણાથી ઉપશમપણું ન બની શકે તો બહારના નિમિત્તો પ્રત્યે જો અશ્ચિ ધૃણા લાવી ક્રોધ કરીશ તો તને ફરી નવિન કર્મ બંધારો માટે નિમિત્ત પ્રત્યે ક્રોધ ન કરતાં જો ક્રોધ તારા આત્માને બંધન કરનાર, ધાતક અને ભવવૃદ્ધિ કરાવનાર છે તેજ ક્રોધ તારો કટર શત્રુ છે. માટે ક્રોધ શત્રુ પ્રત્યેજ તુ ક્રોધ કરજો અર્થાત્ તારા દેહ પ્રત્યે જ તુ દેહને યથાર્થ જાણવાથી, વિચાર કરવાથી, ધિક્કારવાથી અશ્ચિ લાવવાથી અને સત્સાધનોથી તેને દૂર કરજો તેમ કરવાથી તારી ક્રોધ-વૃત્તિનો મંચમ કરવા તું અવશ્ય શક્તિમાન થઈશ.

માનપ્રત્યે શું કરવું? અજ્ઞાન, આવરણ અને મોહાધ્યામને લઇ મનચાંછિન અંધ પણ પદાર્થ વિષય વા સુખ મલતાં પ્રમત્ત થવું એજ માન છે. જીવાત્માને જરા જરા જાણતમાં પ્રિય-છેદ વસ્તુ નિમિત્ત મલતાં પ્રમત્ત ચિત્ત થાય છે અને અનિષ્ટ નિમિત્ત મ તાં વા પ્રતિકૂળ મંયોગ મલતાં વૃત્તિને ધૂણા આવે છે, ખેદ થાય છે, અપમાન જરાક થતાં ગર્વિષ્ટ વિચાર આવે છે કે હુ આવો મોટો ને મને આમ કહે? મુંદરૂપ, સ્વરૂપવતી સ્ત્રી, મિત્રીનપુત્ર, પુષ્કળ ધન, સુખ મંપત્તિ, ઉચકુળ, મહાનવિદ્યા, તથા મહાન પદનો અધિકાર મલતાં તેમજ દાન, પૂજા, તપ, જપ, યમ, નિયમાદિ શુભ સાધનોનું મેવન કરતા જનિતો મંચમ ન થતાં પ્રસન્ન થઇ હર્ષિત બની જગદાકાર પરિણમી હુ આવો સુખી બની મહાન સાધનમંપત્ત વિદ્વાન વા ધર્મી છું એમ જો ગર્વ થાય છે તેજ આત્માનું પતન બંધન વા ભવવૃદ્ધિ કરે છે.

આત્માર્થી જીવાત્માએ તેની આત્મધાતી વૃત્તિનો મંચમ કરવા અવશ્ય ઉદ્ધમી થવુંજ જોઈએ છતાં અધ્યાસદોષથી મંચમ ન કરી શકે તો જ્ઞાની કહે છે કે હે જગત્સુ! તારે જાણ ક્ષણિક પદાર્થ વા સુખમાં હર્ષ ન કરતાં, ગર્વિષ્ટ ન બનનાં, તે પદાર્થો તથા તારી

છંદગ્રીની અનિચ્છતા, અસારતા ને ક્ષણિકતા સ્થિતિની જોઈએ કે આ ક્ષણિક ક્ષણિક સુખ આપી પરિણામે અનંતકર્મબંધન તથા અનંત ભવચક્ર દરનાર વિનાશી માયિક પદાર્થોમાં આટલી મગ્નતા મહત્તા શા માટે કરે છે તે કાણુ મોટા ? મારી મોટાઈ તુ ટકવાની છે આ મારા ધૃતિમંદ જીવનમાં ના રાજ અભવજ્ઞતા અધિકાર-ધ્યાનમાં હાનિ લોકો મને માન આપે છે પણ તે સ્મૃતિ અને અધિકાર સ્થાન ખતે વિનાગી ક્ષણિક છે કાલે આશ્વા વર્તાં જે હાનિ મને માન આપતા હતા તેઓ મારા આમું પણ નહીં જોયે અરે ! ઉલટા મને ધિક્કાર મોટે “દીનપણાનું માનજો” તું દીન ખતી જ અર્થાત્ નમ્ર લઘુ વા સગ્ગ ખતી જ એજ તારા આત્માની ઉન્નતિનું કારણ છે, કેમકે

અધમાઅધમ અધિકો પતિત સકલ જગતમાં હુંય,
એ નિશ્ચય આવ્યા વિના સાધન કરશે શુંય ?

આ વિશ્વમાં હું મર્દશ્રી અધમ છું એમ પ્રથમ લઘુના ભાનં દર નિશ્ચય કરી વિના આત્માની ઉન્નતિ થતી નથી મહા મા કાલજે પણ કહ્યું છે કે “પ્રભુના દરબારમાં ધનાદ્યોનો પ્રવેશ નથી” અર્થાત્ ધનના મદથી મદાંધ થઈ મનુષ્યો પ્રભુના સ્વરૂપને સમજી શકવાના નથી. મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે કે “પ્રભુનું દરબાર વા પ્રભુનો વામ ગરીબોના કુંપલોમાં છે” અર્થાત્ દીન દુઃખી ગરીબ પગધીન મનુષ્યોની સેવા કરવાથીજ પ્રભુની પ્રાપ્તિ થશે. દુઃખી મનુષ્યોની સેવા કરવામાં જ્યાંસુધી કુનાલિમાન વા દેહાલિમાન છે

હું મારે અભિમાન ગેનું કરવાનું હોય એમ જાણી મરણતાથી વર્તજે
પણ મોટાઈ કરીશ નહીં એક કવિ લખે છે કે,

નાના મોટા કંપના છે, નહીં નાના નહીં મોટા,
મહાન સૂર્ય આકાશે દીપે, ધર દીવડા શું ખોટા ?

નાના મોટાની કંપના તેજ અજાર છે, જ્ઞાત્રુ દૃષ્ટિથી આ-
ત્માએ અભિમાન દૂર કરવા લઘુત્વભાવ ધારણુ ધારણુ કરવો જોઈએ
પણ અધ્ધત્તિમ દૃષ્ટિએ તો આત્મા નાનો કે મોટો કંઈ છેજ નહીં
એ તો ત્રિકાળ મમત્તિનજ છે.

દીપકની અપેક્ષાએ સૂર્ય મહાન વિશાળ છે, પણ અનંતાકાશમા
સૂર્ય પણ આણુ જેવો જણાય છે, તેમ સુખ મંપત્તિના વખતે તુ
ગર્વ કરે છે પણ જગત્ સ્થિતતા અને મુક્તિદૃષ્ટિએ વિચારીશ તો
જણાશે કે તારા કરના ઉચ્ચ ગિતિમા પણ લાખો કોડો જ્ઞા-
ત્માઓ છે, અને નાગ કરતાં નીચ ગિતિમા પણ કોડો જ્ઞાત્માઓ
છે, માટે મોટાઈના ખોટા ગર્વને દૂર કરી દીનતા એટલે ગરીમાઈ
નહીં પણ મળતા નમ્રતા ધારણુ કર અર્થાત્ હું કંઈ મોટો ? આ
અપાર જગત્માં એક રક માત્ર હું એવો લઘુત્વભાવ ધારણુ કરી
મરણતા નમ્રતાથી વર્તિશ તોજ તારા આત્મધાની અભિમાન પતે
દૂર કરી શકીશ

“ માયાપ્રત્યે માયા સાક્ષી ભાવતી ” કાંઈ કપરી માણુમ આપ-
ણને જેતરવા કષ્ટજીતો હોય ત્યારે શુદ્ધિથી તેની કપટવૃત્તિને જાણી
તેના કપટ પાસમાંથી ગયવા માટે સુક્તિ વાપરી કપટથી બચવું તેનું
નામ કપટ નથી, એનો આસાડી વા હોશિયારી છે, તેમ માયાના
પ્રપચમાંથી છૂટવા પ્રયત્ન કરવો એ માયા નથી પણ મત્તુરપાર્ય છે.
ભૌતિક સુખ માટે ખોલાનો અર્થ માધવા મનમાં જે વિચાર હોય
તેથી વચનથી તથા વર્ણનથી અન્યથા વર્તવું તેનું નામ માયા નથી

કપટ છે. તેવા કપટથી બચવા માક્ષીભાવે રહેવું એ આત્માર્થાનું લક્ષણ છે, અર્થાત્ મહાપ્રાપ્તિ સેવનથી માયાદોષને દૂર કરતાં પ્રવૃત્તિ પ્રાપ્ત્યને લઈ દૂર ન થાય તો જ્યારે જ્યારે માયાવૃત્તિ ઉદ્ભવે ત્યારે ત્યારે તે વૃત્તિને પ્રથમ જાણવા અને પછી તેને છેતરવા (દૂર કરવા) પ્રયત્ન કરવા જોઈએ, ઘરમાં ચોરી કરવા આવેલ ચોરને મારી દેવાગતી શક્તિ ન હોય પણ જાગીએ છીએ એવી ચોરને ખબર પડે તો આવ્યા છતાં ચોરી કર્યા વિના ચાલે જશે તેમ, માયાદોષને નાશ કરવા આત્મજ્ઞાન તથા આત્મરિપરતા ન હોય સાંસુધી માયા પ્રવૃત્તિ ઉદ્ભવમાન થશે પણ તે સમયે માયાગર્જના સ્વરૂપને સદ્ભવનાથી મથાર્થ જાણી સત્પુરુષાર્થનું સેવન કરવાથી માયા માક્ષીભાવ એટલે માયા તરફ આમંત્રિત નહીં પણ ઉપેક્ષિત થવથી માયા પ્રવૃત્તિને દોષ નાશ કરી શકાય છે.

લોક પ્રત્યે નહીં લોક સમાનજો—જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે મેગવરની વા બેગવરની ધરજ. પ્રીતિ થાય ત્યારે આત્માર્થોએ વિચારવું જોઈએ કે ધન સો કુટુંબાદિ જે પદાર્થો મેગવરના અનેક ટાટો જેવા પશ્ચિમ કર્ણું અને કદાચ પુન્યાદયે તે પદાર્થો મથ્યા તોપણ તે ક્ષણિક જે વિનાશી છે બેગવરનાં જે કદિપિ સુખ વા આનંદ આપે છે પણ તે પદાર્થના નાશ વખતે અસંત ખેદ દુઃખ થાય છે તેવા વિનાશી પદાર્થની ધરજ પ્રીતિ આશ્રિતમાં અનંતકર્મબંધન કરી અવિનાશી એવા આત્મસ્વરૂપને બુદ્ધી જગ્યાથી અનંતદઃખ વા અનંતભવ રખાવા પડે છે. માટે તેવા વિનાશી પદાર્થોનો લોક કરવા કરતાં તો પરમાર્થ તત્ત્વની જાણ કરી

કોઈ પ્રત્યેતો વર્તે—આ ગાયમાં ચાગ્રિની દગાતોભાવ દોવાથી ચાગ્રિમાવનુ વર્ણન થતુ બેઝમે એ વિચારનું મમાધાન જણાયે છે.

આ ગાયમાં છાત્રમાવ નથા ચગ્રિમ ૪ (રૂતિ મંયમતા માધનભાવ અંતે માધ્યમાવ) બોની પટના દોવાથી માધકન્ધ મા છાત્રમા છવાતમાએ કાંઈ, માન માયા, લોભસે મંયમ કરવામા કેમ વર્તે તે દ્યાર્ધ-વાક્યાર્થ જણાવી દો. માધ્યદશામાં દયાવતા પ્રારબ્ધોદય કેમ વર્તે એ જાવાર્થ જણાયે છે.

આત્માની ઉપશમ અંતે ક્ષયોપશમ (વા ક્ષાયક) એમ મુખ્ય એ દગાઓ છે ઉપશમદશ મા ઉપયોગની મદના અને વૈરાગ્યની વિગેવના હોય છે તેથી પ્રારબ્ધર્ભની ઉદય આવતી વિવિધ ક્યાપાદિની પ્રકૃતિઓને ઉપગમાવવા માટે ઉદીરણથી દગાવવાનો પ્રયામ કરે છે જેથી પાંચજુએ ૧૧ એ શુશ્રુઘાનકથી પતન થવાનો પ્રમંથ આવે છે, અને ક્ષયોપશમ દશમા વૈરાગ્યની વિગેવતાની મ થે ઉપયોગની તીવ્ર જગૃતિ દોવાથી ચાગ્રિમાવગ્ણીયર્થ પ્રકૃતના પ્રારબ્ધ મમથે જગપણ જય વિકલ્પ કે આકૃવના વા અન્યથા જાય ન જાયના, આત્માઅધ્યતાથી તે પ્રકૃતિઓને મમપરિણામે ઉદાગીનમાવે વેની કર્મરૂતિનો જય કરે છે, જેથી ચગ્રિની જદિ થાય છે, અપ્રમત્ત મંયમ પ્રાપ્ત થાય છે, અને અને ક્ષયક શ્રેણી કરી સર્વકર્મ પ્રકૃતિઓને મતામાથી પરુ ક્ષય કરી એવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પરમ

નહીં તો શુભ પ્રારબ્ધમાં અનંત નહીં અને અશુભ પ્રારબ્ધમાં ભય નહીં, જેથી

કોઈ પ્રત્યે તો વર્તે કોઈ સ્વશાવના—એટલે કોઈના ઉદ્યે કોઈસ્વભાવ એટલે ઉપયોગજન્યુતિ સખી અર્થાત્ નીચ ઉપયોગ અને આત્મચિરતાથી તે ઉદ્યેને વેદ્યે એટલે ક્રોધ પ્રારબ્ધનો ક્ષય થઈ ચલિતની વિશેષ વૃદ્ધિ થશે

માનપ્રત્યે—માનના ઉદ્યે દીનતા એટલે ઉદાસીનતા (અર્થ દીનતાનો અર્થ ઉદાસીનતામાં ધણવણે) ભાવ ગર્ભના અને માયા પ્રત્યે—માયા માહીમ વની એટલે માયાના ઉચ્ચ સમયે માયાપ્રકૃતિનો માહી એટલે કટભાવે રહેશે જેથી તે માયા તારા આત્મને ક્રેતરશે નહિ (આપરશ્વિન કશે નહીં) અને લે.ભપ્રત્યે—લે જનાઉદ્યે અસોભી થશે—લે.ભર્ગહન થશે અર્થાત્ ઉપયોગ અને ચિરતાથી લોભાદ્યનું વેદન કરાથી લોભપ્રારબ્ધનો ક્ષયકરી નિરવશ્યુપજે આ પ્રમાણે કુંકમાં મોધ માન માયા લે.ભ એ ચારે કયામ પ્રકૃતિ પ્રારબ્ધને ઉપયોગ સમભાવ ઉદાસીનતા અને આત્મચિરતાને વેદી અને અપ્રમત્તચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવાનો અદ્યુક્ત અપૂર્વ અવમર ક્યારે આવશે ?

ગાથા ૮ મી ચારિત્ર વર્ણન.

મુળ— બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ કોઈ નહીં,
વંદ ચક્રિ તથાપિ ન મળે માનજો;
દેહ જાય પણ માયા થાય ન શેમમાં,
લે.ભ નહીં હો પ્રબલ રા.દે નિદાનજો;

ઉભવાનો, દેહ જન્ય છતાં આત્માત્ર કપટવૃત્તિ તથા મોહનીરૂપ માયા ન કંવાનો, અને અનંતશક્તિ અનનતાન તથા અનંત આનંદના અનુભવવામાં વિશ્વમાત્રના સર્વે દ્રવ્ય જડ પદાર્થની ઈચ્છા તથા મુદ્ધાંદિત થવાનો અપૂર્વ અવમર ક્યારે આવશે ?

વિવેચન.

અમિ જલ અને સસ્ત્રાદિના પ્રણુપનક નિમિત્તાં વાતનાં તથા મર્ષ વ્યાધિ, સિંધ, ગદ્યમ દૈય તથા દેનાદિ બચકર ઉપસર્ગો કરનાર પ્રત્યે પણ આત્માત્ર અદ્વિ દૈય વા ક્રોધ ઉત્પન્ન ન થતા તેના તરફ અત્મદ્રષ્ટિએ જેતુ અને ઉપયોગની જન્યુતિ ઝિયરતાના પગ્માનંદથી તે ઉપમર્ગોને સહનકરી ઉપમગ-જન્ય પ્રાગ્બંધકર્મનો ક્ષય કરવા એજ સંયમધારી સાધુ મહાત્માનું પરમ જીવન વા કર્તવ્ય છે. ક્રોધ દોના પ્રત્યે કરવો ? પૂર્વ પ્રારબ્ધ વિન. આત્માત્ર પણ સુખ વા દુઃખ આપવા કે.ઇ શક્તિમાન નથી સુખદુઃખ એ પૂર્વકૃત કર્મનો વિપાક છે. રૂપરિણુમી ભાવો કાલ વ્યભાવને લઈ જેમ રીત તાપનું પર્ણતર અને પગિણુમન થયા હંછે તેમ પૂર્વકૃત કર્મબંધ પરિણુમને લઈ કાલ પરિપક્વ થતાં પ્રકૃતિ વિપાક પગિણુમે છે તેમાં અજ્ઞાનપણને લઈનેજ સુખ પરિણુમન વા દુઃખપરિણુમન સમગ્નયથી સુખદુઃખની કંપના થાય છે. વસ્તુતઃતો સુખદુઃખ એવું કાંઈ છેજ નહિ અજ્ઞાન જનિત માત્ર દરૂપના વા માન્યતા છે, કર્મપ્રકૃતિના વિપાકનું પગિમનજ છે, ભાં આ મને સુખ આપનાર વા દુઃખ આપનાર એવી કંપનાજ ધ્યાંથી ઉદભવે ! દેહાધ્યાય અને અજ્ઞાનને લઈનેજ સુખ-દુઃખની કંપના થાય છે આત્માનુભવ તથા આત્મસ્થિરતામાં તે આવરણકર્મ નથા તર્જન્ય કંપનાનો મદતર અભાવ હોવાથી ઉપમર્ગ કરનાર તરફ દ્રેપ ન આવતાં ઉપસર્ગ એ પણ કર્મવિપાક વા પ્રારબ્ધ કર્મ છે એમ જાણી જેનું રમપરિણુમે વેદન કરી તે કર્મનો ક્ષય કરે છે.

ક્રમઃ મદાત્માઓ અણે છે કે ઉપમર્ગે જાને થાય છે ? દેહ વિનાશી છે તેનો જે મમયે જે નિમિત્તથી નાશ થયે તેને જે ને મમયે તથા તે નિમિત્તને અન્યથા કરવાને કાષ્ટ સંક્રિતમાન નથી અને અત્મા અવિનાશી છે અને તેનો જનં છિદગ્નિઃ જઘ્યાણિ નૈનં દદતિ યાવકઃ અગ્નિથી જલ્દનો નથી જલ્દથી હેઠાતો નથી, અર્થાત્ જલ્દ વાયુ અગ્નિ અને શબ્દ દ્વિતી અગ્નિજ્વાળા અભેદ્ય અખડ છે, તેને અનન ઉપગમના હોયો આલુમ્બત્ર પશુ ક્ષતી કરી મરે નેમ નથી વિનાશી દેહપ્રત્યે જેને મમત્વ વા મોહ નથી અને અવિનાશી આત્માનો જેને રક્તગુણવ છે ને અનન વિચરે આત્મામય અવ્યવરૂપમય વા પ્રભુરૂપજ લુએ છે, દેહાધ્યાસ તથા અજ્ઞાનનાથીજ દુઃખીર્ચં દુઃખી દુઃખી આ મને સુખદુઃખ આપે છે એવી કલ્પના થવાથી સુખ-દુઃખ પ્રત્યે દર્શ-ગોષ્ટ અને સુખદુઃખ આપનાર પ્રત્યં પ્રીતિ-અપ્રીતિ થાય છે પશુ ન્યાં દેહદ્રષ્ટિએ વિશ્વનિરીક્ષણ, દેહાધ્યાસ, અને અજ્ઞાનનો નાશ થવાથી મર્વ જીવાત્માપ્રત્યે આત્મદ્રષ્ટિએ નિરીક્ષણ અંતરજ્ઞાન અને સુખ-દુઃખની કલ્પનાનો અભાવ હોવાથી ઉપમર્ગક્રમને મમપરિણામે ને જે શરીરને કંપાવી નાંખે તેણે દાદ, જાળી નાંખે એવાં તાપ, વ્યાકુલ યનાંવ એવી કુંચા તૃષ, પીવટારી તીવ્રણ જંતુઓની પેદના, અને દુઃશ કરી નાંખે એવાં શસ્ત્રો, વ્યાધિ સિંહાદિના પ્રાણુ-

પ્રાચીનકાલની મહત્તા અને અપ્રાચીનકાલની અધમતાનો ચિંતા
આપના હૃદય દ્વારા થાય છે એવી ઉકે છે અર્થાત્ મર્ષમિત્રિ
નથા ૨ ક્ષમાના લાભ દર્શાવવાના ઉપગમોગા અપરિગ્રીન મહત્તાના
અને અગ્રી પ્રતિષ્ઠા- મહત્તાના પ્રાચીન રૂઢિઓ દ્વારા અને
આજે ધૃતિચામના અને દેનાધ્યા ના માધ્યક પ્રપચોમા જીવનની
નિષ્ફલતા મેં ગમતો આજેની અગત્યતાના પ્રાચીન ભાવના

ખાત્ર ઉનારતાં તમને જરા પણ ઇચ્છા ન આવે, તમને દુઃખ ન થાય તેમ આનંદથી હું ઉભો રહીશ માટે તમને જેમ રાગતો હૃદયે તેમ કરવામાં માગ તરફથી લેશ માત્ર લય પામશે નહીં. કૃપાથી મદામાએ કંઠર દૃશ્ય કરનાર ચણલેની પણ દયા લાવી શરીરની અનીલના તથા વિનાશી લાવ અને આત્માની નીલના તથા અપિનાશી લાવના અનુભવ વેદનમાં અને પરમાત્મ મંદપમાં લીન થના પ્રવૃત્ત કર્મનો ક્ષય કરી પરમ અવ્યાખ્યાય પદને પ્રાપ્ત થયા. આવી રીતે શરીર અને પ્રજાધાતક પ્રમંજીમાં પણ અગ્નિ-ગ્તા વિકલ્પ ખેદ વા દેહ લાવના ન લાવતાં અડગપણે આત્મવેદન કરવાનો અપૂર્વ અસર દ્યારે આવશે મદાપુરુષનું એજ કર્તવ્ય છે કે જરૂર પણ પ્રતિકૂલ નિમિત્ત, અનિષ્ટ મંયોગ અને દુઃખદાયી નિમિત્તોમાં મનને ખેદ વિકલ્પ કે આકલના ન લાવતાં આનંદમાં રહેવું.

જ્યા સુધી સુખ દુઃખના નિમિત્તોમાં વિકલ્પ, ખેદ, પ્રીતિ વા આસક્તિ છે, બહિરાત્મ દર્શિત પૂર્વે ખાલ પદાર્થોમાં ઇતિનું તદાકારે પરિણમન છે તથા આત્માને સુખ દુઃખ થયતી અદૃશ્ય લાવે માન્યતા છે ત્યાં સુધી માધુ જીવનની દ્રશ્ય વા વાનનો દર રહી પણ મમકિત કે જીતાસુ દ્રશ્ય પણ નથી છતાં વિવેક વિચાર બ્રહ્મા અને વિ-જ્ઞાન શન્ય ખાલ પ્રવૃત્તિ તથા વામનાત્રી સાધુ જીવન માત્રી જગતમાં કરવું એ જીવન મમાજ ધર્મ અને દેશની અધિગતિ કરવાનું છે. અર્થાત્ તેથી સમાજ-દેશની ઉદ્ધતિ નથી પણ અવ નિજ છે.

પુરુષોમાં સ્વાર્થ, વિશ્વાસઘાત અનીતિ અને મૂરતા, સ્ત્રીઓમાં અ-નાચાર, રાગ વા અમ નાચેનાં જીવમ, પ્રજામાં કુર્મંપ અધર્મ, અને ધર્મ મુદ્દોમાં જ્યારે મમત્વ, કંઠેશ કુર્મંપ, સ્વાર્થ, ગોદ, શિયિલના તથા ધર્મ-બ્રહ્માદિ અધર્મો ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જનસમાજમાં લયકર રોગ, દુઃકાલની આપાત્ત, મંદકટ, જીવમ, અને દેશની પરાધીનતા તથા પાગમાલી થાય છે.

ધર્મગુરુ કેવા હોય તે જણાવે છે. બહુ ઉપસર્ગ કર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં. દેવ વિનાશ-પ્રાણપ્રાતક જેવા ઘેર-સપકર ઉપસર્ગો તથા પરિપહોમા પણ ધીરજ, અમેઃ ગભીરતા, ક્ષમાશક્તિ, અક્રાંતા, અને આત્મ વિશ્વતાના પરમાર્થમાં-મનને ક્ષોભનહિ-ચરીર મન અને આત્મા ભય, ચચગ ખેદ કે ક્ષોભગદિન અમે ભે પછે અવિચલ રહે અને “વદે ચકિં તથાપિ ન મજે માનસે”

માત્રાભય, સ્વર્ગસ્મૃદ્ધિ અને ત્રિષોકનુ ગત્ય મક્તતા પણ અંતરમાં ચક્તનતા પ્રીતિ, પ્રમત્તતા વા ગામકિત ન થાય લાખો મનુષ્યો નમન કરે, માર્વલોમ ચક્તરત રાગ આવી ચરણચુબન કરે, અરે સ્વર્ગાધિધિપતી હંદમહારાજ પાદચુકન કરે તો પણ જેવા હૃદયમા અગ્રપાત્ર તરફ માન નથી એ પુરુષમર્થુનનનિગભિમાતીશ્વર એજ માધુર્યા. આ ૧૧ મહાત્મ્યાગીને માન હોયજ ક્યારી કે કેમકે અદિગતમવૃત્તિ દેહ આ

આ વિશ્વના એક અણુથી માંડી અનંત પદાર્થોમાં કાંઈ પણ જડ દ્રવ્ય વિનાશી પદાર્થની જેને ઇચ્છા મૂર્છા વા આમંકિત નથી. અગાધ મહાસાગરને જેમ પાણીના એક ગિદ્દુ માટે ઇચ્છા કે મોહ ન થાય, ચક્રવર્તિ ગળને જેમ ચણોડીના દારૂની ઇચ્છા ન થાય, સ્વર્ગની સ્મૃધિમંપત્ર અમૃતાદારી દેવોને જેમ વિગ્રહ વા પિપ્પાના કદુ તુચ્છ ફલ ખાવાની ઇચ્છા ન થાય, પ્રચંડ તેજ પ્રકાશિત સૂર્યને જેમ આગીઆના ક્ષુદ્ર તેજની ઇચ્છા ન થાય વા જરૂર નથી, તેમ અનંતજ્ઞાન શક્તિ અને સ્વરૂપ આનંદના અનુભવ પામે ભૌતિક-જડ પદાર્થનો જે આનંદ તે કટિપત છે, ક્ષુદ્ર વિનાશી છે, અરે મિથ્યા છે જેથી અનંત શક્તિમંપત્ર મહાત્માઓને આવા કટિપત વિનાશી આનંદ લેવાની અણુમાત્ર પણ કલ્પના ન થાય તો લોભ ક્યાંથી અને શાનો થાય ?

ચાર કપાયમાં જે લોભ છે તે સૂક્ષ્મ કપાય છે તેની સૂક્ષ્મતા વિશેષ છે અને તેથીજ ઉપશમ ઔણીમંપત્ર સાધુ મહાત્મા ૧૧ મા ગુણસ્થાનક સુધી ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત થયા છતાં યોગ શુદ્ધિ અને સ્થિરતાથી ઉત્પન્ન થએલી સિદ્ધિઓના સૂક્ષ્મ મોહવશ બની, (સિદ્ધિની આહના તથા પ્રેમથી) તથા ઉપશમ થએલી વૃત્તિઓ હૃદય આવતાં તેને ભોગવવાથી મને કર્મનુષ્ઠ થશે વા મારા આત્માને આવરણુ થશે તો ? એ લયથી વૃત્તિ પ્રારબ્ધ કર્મને ઉપયોગ અને સ્થિરતાથી નિર્ભય પણે નહીં ભોગવતાં લય અને મંક્રાયતાથી વૈરાગ્યની ભાવના વડે વૃત્તિઓનો ઉપશમ કરી વૃત્તિમંક્રાયતાના સૂક્ષ્મ લોભવશ બની પતન થાય છે, કેમકે વૃત્તિ પ્રારબ્ધમાં હૃદયને ભોગવવા લય વા મંક્રાય રાખવો તે તથા સિદ્ધિઓ જોઈ પ્રમત્ર થવું એ પણ સૂક્ષ્મ લોભ છે. અનંતજ્ઞાન સુખ શક્તિ સિદ્ધિ અને આનંદસ્વરૂપ આત્મરમણતાના અનંતાંનંદમાં વિશ્વ અને તેની ઇચ્છા-ભાવનાનો સર્વથા લય થાય છે જેથી લોભનો અભાવ હોય છે.

લોભ એજ પાપનું મૂળ છે. પગપદાર્થનો મંત્રહ એ લોભ નથી, પણ પદાર્થની ઇચ્છા-મૂર્છા પ્રીતિ અ નિતિ એજ લોભ છે, અને મૂર્છા વા આસક્તિ છે, લાંસુધી પરિત્રાસપરિમાણત્વ એ ચારિત્ર નથી, પણ પાકુઉચ્ચારજ છે, અર્થાત્ શુકપાકી જીવન છે. આ ઉપરથી પરિત્રાસ પરિમાણત્વતથાગક સાધુએ એ મમજવાનું છે કે, શિષ્યદિની ઇચ્છા, પ્રાપ્તિ તેમજ માર્ગ જોડો નથી. જગતી પુદા અને ક્ષીમતિ પુત્રકે ઉપર જે આહવા મૂર્છા છે તે ન લોભ છે, લા સુધી તત્વ એ ચારિત્રજીવન નથી, પણ માયા ઉપાધ વા આત્મજનન છે.

આવી રીતે દોષ માન માયા લોભ એ ચારે કથાયનો જય કરી મંથન કરી ક્ષમા નિર્ગાલમાનના આમાયિક અને નિલોભનાના આત્મીક શુભો પ્રગટ કરવાનો પરમભાગ્યશાળી અપૂર્વ અવમર ક્યારે આવશે?

ગાથા ૬ મી:-આરત્રવર્ણન,

મૂળ.

નમ્ભભાવ મુંડભાવસહ અરનાનતા,

અદંતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જો,

કેશ રોમ નખ કે અંગે શૃંગાર નહીં,

‘દ્રવ્ય ભાવસંયમમય નિર્મથ સિદ્ધ જો. અપૂર્વ,

વાક્યાર્થ-વસ્ત્રની ઉપાધિ-પરિત્રાસ રહત નિગતરત્તિરૂપ સાગી

પરંતુ આ દીકા તેમની અપમતીજન્ય અણુગમજણુની છે, આગળ જણાવ્યા પ્રમ હો માધુના આત્મિક ગુણો તથા શક્તિ ધરાવનાર, નિઃપૃહી, નિર્મોહી, જગતના પરિચય માયા અને ગંધનથી રહિત, ત્રિવિધા યોગથી વિશુદ્ધ ધ્વજસ્વરૂપ ઇનાર, મંસારનો વાસના વા કટપના માત્રનો ભાગ કરનાર, દેહભાવના અને મૂર્છાને સર્વથા ભૂલી જનાર તથા અખંડ આનંદમા રહેનાર, પરમયોગી મહત્માઓને જગત્ તેનો વ્યવહાર અને તેની કંપના પણ નથી, તો તેને નાવા ધોવા કે વસ્ત્ર પહેરવાની વા કેશ શેષ કે નખ શોભાવવાની હઠ્ઠ નજ દોષ એ સ્વાભાવિક છે.

જોકે આવી પરમહમની ઉચ્ચદશા પ્રાપ્ત થવા વિના વેપગૃહણથી બાહ્યભાગ લઈ બેઠેલા આધુનિક માધુઓ કે જેઓ અનેક ઉપાધિ, પરિચય, પ્રવૃત્તિ, વિકલ્પ અને મોહમા પડ્યા છે તેઓ પ્રાચીન રૂઢિઓની આત્મિકશક્તિનું અનુદગ્ધ નહિ કરતાં માત્ર બાહ્ય ચરણનું અનુદગ્ધ કરવાથી જનસમાજમા રહેતા છતાં દેહ અને વસ્ત્રની મલીનતાથી જનમમાજમા હારીને પાત્ર બને છે અને બીજા દર્શનવાદાને હારીકારકે દીકા કરવાના દાગણિક બને છે જેમને દેહની અણુમાત્ર પણ મૂર્છા નથી અને વિશુદ્ધ ધ્વજસ્વારી છે તેઓ સ્નાન કે ધોવાન કર્યા વિના પણ આનંદિત ગુદિથી શાગિરિક ગુદિ ધારણ કરી શકે છે, પરંતુ જેમનું અંતઃકરણ શિખાદિમોહ, મતાપ્રહર્ષત, સ્વાર્થભાવના પદાર્થમોહ, ઇંદ્રિયવાયસા, દૈદિકમોહ, કબેશ, કુમપ, વિવચવિકાર, અને અજ્ઞાનતાથી મલીન થએલા છે, વળી એકાંત નિવૃત્તિ આે અભંગ જમને ભયદ્ર લાગે છે, લોકપરિચય અને લોકવામનાના મોહમા ડુમેલા છે તેઓએ તો શરીર તથા વસ્ત્રની પ્રગતી શુદ્ધિ-વ્યવસ્થા રાખવી જોઈએ કે જેથી તેઓની અજ્ઞાનતા-મૂર્ખતાને લઈ પવિત્ર જૈનધર્મ બીજા દર્શનમત વાળા ઓના દીકા વા નિદાથી બચે.

આગળ દર્શાવેલ આત્મિકગુણોવાળા મહાત્માઓ છે કે જેમને મુગધી ચંદનનો લેપ કરતાં અણુમાત્ર હર્ષ નથી, અને દુર્ગધી ક્રી-ચડથી ખરડાતાં અણુમાત્ર પણ વિકટ વા ખેદ નથી, એવા દેહ-મૂર્છા જગતમોહ અઘાન રાગદ્વેષરહિત મહાત્માઓ વસ્ત્રની ઉપાધિનો ભાગ કરી, એકાંત નિવૃત્તિ મથનમાં અનંદથી વિચરે છે; તેઓને શરીરની બાહ્યવ્યવસ્થાની જરૂર નથી, કેમકે જૈનમુનિઓ જેટલા અહિંસાના ઉપાસક-અવલંબી છે, તેટલાજ નિરપહવાના ધારક છે. માથાપર બાલ વધાવવાથી અસ્વચ્છતાને લાઇ જીવિગેરે પડતાં હિંસાનું કારણ થાય છે, અને જો મુંડન કરાવવાનું રાખે તો દરેક વખતે મુંડન કરનાર હજમની ગાંધ રૂપદા અને જન પરિચયના મંસર્ગદોષથી નિમગ્નતા તથા નિરપહતાની સંયમી વૃત્તિઓ શિથિલ-દુષિત થાય છે, તેથી પોતાના શિરપરના બાલને પોતાને જ હાથે ચુટવાથી હિંસા અને રૂપદા એ બંને દોષથી મુક્ત થવાનું બને છે. કેટલાક બાલજીવો પ્રશ્ન કરશે કે, જીવે જીવે ક્ષુદ્રજંતુને બાવવા પોતાને ત્રાસ આપવાથી પોતાની હિંસા થઇ ન કહેવાય?

ઉત્તર—અધર્મ આસાક્ત અઘાન અને મોહમાં પ્રવર્તેલું એજ છે. એજ પોતાની-આત્મહિંસા છે; પરંતુ અધર્મોદ્ધ આવરણ અને બંધનથી મુક્ત થવા જે પુરુષાર્થ સંયમ અને તપ કરતાં તથા ઉપસર્ગો અને પરિપક્વ વંકતાં અનેક દુઃખો વા કષ્ટો થાય છે તે કષ્ટ નથી હિંસા નથી, પણ સંયમ વા તપ છે, તેમ હિંસા અને રૂપદાના બંધનથી મુક્ત થવા પ્રથમ મુક્તિપૂર્વક ધીમે ધીમે ટેવ પાડી બાલ ચુટવાની પ્રવૃત્તિ રાખવી એ હિંસા નથી પણ સહ તા વા તપ છે.

તેમજ દંતમંજૂનની કાને જરૂર હોય છે? ઇન્દ્રિયપોષણાર્થે લાલસાથી જે મનુષ્ય અનિયમિતપણે જે તે આહાર ખાય છે, વા રસના લોહુષ્મતાથી વગર વિચાર્યો અપોચ-અપચ આહાર ખાય છે, અને જે આત વિચાર્યાં છે, તેમને વાતપિત અને ક્રૂના વિ-

કારને લાઇ મુખમાં ખરાબ વાસ, પિત્તનેર અને દાંતની ખરાબી હોય છે, અને વિકારવાસનાને લાઇ મનની મલીનતા, ચંચલતા ને અસ્થિરતાથી ધાતુ ક્ષીણ થતાં શરીરની અશુદ્ધિ થાય છે, તેથી તેને દાંતધોવન વા સ્નાનાદિની જરૂર છે, પણ જે મંયમી તપસ્વી મીતાહારિ-અહપાહારી-અને તે પણ સાદો સાત્વિક ખોરાક લેનાર તથા વિશુદ્ધ ક્ષણચારી છે, તેને વાતપિત્ત કફની સમાનતાથી તેના મુખમાં વાસ સ્વચ્છ હોય છે, દાંત અને પેદાં પણ સ્વચ્છ હોય છે, તેમજ હૃદયો તથા મન પણ પવિત્ર શુદ્ધ સ્થિર અને સંયમી હોવાથી ધાતુ પણ અખંડ સ્થિર હોય છે, જેથી દાંતમંજૂન વા સ્નાનાદિ ક્રિયા જેટલી પણ શારીરિક બાહ્યપ્રવૃત્તિમા ન રહેતાં આત્માના અપૂર્વ આનંદ રમનાર અને ધ્યાનશુદ્ધિ, તપશુદ્ધિ, ક્ષણચર્યશુદ્ધિ, તથા જ્ઞાનશુદ્ધિ, આ ચાર મહાન શુદ્ધિઓથી જેમનો આત્મા મન વચન અને શરીરથી સદાય શુદ્ધ હોય છે તેમને જલસનાનથી શરીરની બાહ્યશુદ્ધિકરી શરીર શોભાવવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી. આ પ્રમાણે વસ્ત્રોપાધિથી પણ રહિત દિગંબરવૃત્તિએ રહી પરમસાગી મહાત્મા દાંતમંજૂન ધોવન સ્નાનાદિ શૃંગારની બાહ્યશોભાથી રહિત તેથી દેહની મૂર્જાગહિત દ્રવ્ય તથા ભાવચારિત્રમાં વિચારવાનો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે?

મૂળ- ગાથા ૧૦ મી:-ચારિત્રવર્ણન
શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,
માન અમાને વર્તે તેજ સ્વભાવ બે;
હૃપિત કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,
ભવ મોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ બે;

અપૂર્વ.

વાક્યાર્થ-શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે પણ સમરિચિતિએ રહેવાનો, માન અને અપમાનમાં તેવીજ સમભાવદશા રાખવાનો, હૃપિત તથા

મરણમાં પણ સમપણે રહેવાનો, અને ભવ તથા મોક્ષમાં પણ સમભાવે વર્તવાનો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ?

વિવેચન.

દેહાત્મભાવ તથા અજ્ઞાનને લાઇનેજ ઉચ્ચ નીચ અને માન તારાની દંડગ્રન્થ મમત્વભાવના હિત્તન યત્નાથીજ રાગદ્વેષની જ્ઞાતિ અને અનંત આવરણક્રમે થાય છે, પણ દેહાત્મભાવના અજ્ઞાનાવરણથી મુક્ત થઇ આત્મદષ્ટિએ અખિલવિશ્વનું નિરીક્ષણ હોવાથી આત્મજ્ઞાન તથા સ્થિરતાના પરમાનંદમાં પ્રભુમય વિશ્વને જોનાર પરમયોગી મહાત્માને રાગ-દ્વેષના અભાવથી સત્તુભિન્નતા ભાવનો પણ અભાવ હોય છે, જેથી પ્રાણુધાનક સત્તુ અને જીવનરક્ષક મિત્ર પ્રત્યે સમભાવ હોય છે, તેમજ રોહથી સન્માન કરનાર, તથા દ્વેષથી ધિક્કારનાર-અપમાન કરનાર, પ્રત્યે પણ સમભાવ દર્શા હોય છે, વળી

—જીવિત કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા.

મરણસંતતિધિમય—મરણ સમન કોઇ ભવ વા દુઃખ નથી છતાં જીવનની જ્ઞાતિ વા રક્ષણમાં અને જીવનના વિનાશ-મરણમાં જોને અણુમાત્ર દર્પ-શંક નથી-અને સ્થિતમાં જોને સમવેદન છે, અને

—ભવમોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જો.

આહા ! આ સુધારવરૂપ વાક્યમાં સમભાવશાસ્ત્રની પરિશીમા છે. આના કરતાં અધિક વા અત્યુત્તમ સમભાવશા કયા દંડભાવમાં હોય ?

જીસાસુ સાધક આત્માને પરમાર્થ પ્રત્યે આહના-પ્રીતિ, અને સંસાર પ્રત્યે ઉપેક્ષા વા અદ્વિય હોય છે, કેમકે ઉપાસક ભૂમકામાં પ્રીતિ અપ્રીતિ ઉપેક્ષા અપેક્ષા વા રાગદ્વેષનું પરિશુભન હોય છે, જીસાસુ જીવનમાં કર્મબંધનથી ભય ખેદ, અને આવરણરૂપથી આનંદ પણ હોય છે, જેથી સંસાર પ્રત્યે ઉપેક્ષા અને મોક્ષસાધન પ્રત્યે

અત્યંત હોય છે. જ્યારે જીતાસુ આત્મા સાધકશામાં ઉપાસના અને પ્રયત્ન પુરૂષાર્થથી આત્મવાની બંધનને શિથિલ કરી દર્શન-મોહનો નાશ કરી અનિવૃત્તિ સ્વરૂપ પરમાત્મતત્ત્વ-સ્વરૂપાનુભવ થવાથી ઉપયોગ, ભગૃતિ અને વૈરાગ્યથી આત્મિયત્વથીયકર્મનો ક્ષય કરી, આત્મસ્થિરતા સમર્પણમાં અને ઉદાસીનતાથી પ્રારબ્ધકર્મનો ક્ષય કરી, માતા દ્રષ્ટા તથા સદ્ ગુણતાથી સાધકશાની પરાકાષ્ટાએ (ભાવ ચાગ્રિની ઉત્કૃષ્ટતાએ) પ્રાપ્ત થએલ મહાત્માને મોક્ષજ છે. આ પછી મોક્ષની આત્મા વા મંસારની ઉપેક્ષાના દંડ ભાવનો સહેજે અભાવ જાય છે. મંપ્રદાયમોક્ષાદ્ય જીવાત્માઓ તો રક્ષાતિક તેજથી પ્રકાશની મિદ્ધ શીલાના સ્વરૂપ મોક્ષમાં મોક્ષ માની તેમજ ભુજ્ઞ થાય છે, પણ પરમમોગી મહાત્માઓને તો કર્મણો વિમુક્ત મોક્ષઃ કર્મબંધનથી મુક્ત થવું તેજ મોક્ષ છે. પછી ભલે મુક્ત સ્વરૂપ મિદ્ધાત્મા સિદ્ધશીના નગ્ન જાય, વા આકાશશીલા તરફ જાય ! મુક્તાત્માને સ્થાન ગતિ વા ક્ષેત્રનો વિચાર, વિકલ્પ વા પ્રતિબંધ નથી. અપ્રમત્તદશા ધારી આધ્યાત્મિક પરમમોગી મહાત્માઓને ભવ અને મોક્ષ બંને પ્રત્યે સમભાવ / છે, અર્થાત્ બંને ભાવનો સદ-તાના દૃષ્ટાંત છે, કેમકે આત્મા તો શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ વિકલ્પ અ-ખાધિત છે, મોક્ષસ્વરૂપ છે, વા બંધ-મોક્ષના દંડ ભાવથી રહેત છે. બંધ-મોક્ષનો દંડ ભાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માને નથી પણ સૂક્ષ્મ મનને છે, અને તે દંડ ભાવનું પ્રારબ્ધવેદન, ઉપયોગ અને ચિંતન પૂર્વક હોવાથી કર્મની સહેજે ક્ષીણતાજ થાય છે.

જ્યાં ઉપયોગ અને ચિંતન છે ત્યાં અવિચ્છિન્ન નિર્જન-મોક્ષજ છે તો પછી મોક્ષની ઇચ્છા રહીજ કળા ? જે વસ્તુ એક સમયના અંતર કે અવકાશ વિના પરિણમે છે તે વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા હોયજ ક્યાંથી ? કેમકે અપ્રાપ્ય વસ્તુની ઇચ્છા હોય છે, પણ પ્રાપ્ય વસ્તુમાં ઇચ્છાનો અભાવ હોય છે અને પ્રાપ્ય વસ્તુના અવિચ્છિન્નપણે થતા પરિણમનમાં,

આત્મા કે આવરણ પણ નથી; જેથી મંસાર પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી, મારે ભવ અને મૈત્ર્ય અને મમતાવસ્થિત સ્વરૂપજ વા સમભાવવેદન છે, અર્થાત્ આત્માનું ભવરૂપ જે બંધન ઉદયગત પ્રારબ્ધ તે બંનેનો સદ્ ચૈતન્યાત્મા સદજ ભાવે જ્ઞાતા દૃષ્ટ છે અને નિર્ભય રૂપે જે મોક્ષ (કર્મનો થનો ક્ષય) તેનો પણ આત્મા સદજ દૃષ્ટ છે, જેથી બંધ નિર્ભયમાં સદજ દૃષ્ટપણે રહેનાર શુદ્ધ ચૈતન્યાત્માને બંધ મોક્ષની હિચ્છા દર્શના વા ઉપેક્ષા - અપેક્ષા થતીજ નથી; મદાન્ત યોગી આનંદધનજી મહાત્મા પણ માધ્યસ્થાની પરાકાષ્ટ્યએ સ્થિત હોવાથી ઉપરોક્ત ભાવને મળતુંજ એક પદવાક્ય જણાવે છે.

“મુક્તિ સંસાર બેહુ સમગણે” આત્મા ! કેટલી પરમેશ્વર મમતા !

આ પ્રમાણે શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે, માન તથા અપમાન પ્રત્યે જીવન અને મરણ પ્રત્યે તથા ભવ-મંસાર અને મોક્ષ પ્રત્યે મમતાવસ્થિત થવાનો વીતગમતાસૂચક અપૂર્વ અવગર ક્યારે આવશે ?

ગાથા ૧૧ મી:-આશિષવર્ણન.

મૂળ-

એકાકિ ત્રિચરતો વળી સ્મશાનમાં;
વળી પર્વતમાં વાઘ સિંહ સયોગ લે;
અગાળ આસનને મનમાં નહીં હોભતા;
પરમમિત્રનો બાણે પામ્યા યોગ લે;

અપૂર્વ,

વાક્યાર્થ—સ્મશાન જેવા વિકાગ સ્થળમાં નિર્ભયતાથી એકાકીપણે ત્રિચરવાનો, તથા પર્વતના એકાંત અને ભયંકર સ્થળમાં વાઘ અને સિંહ જેવા વિકાગ પશુઓના અતીવ ગ્રંથસ્થાને દીવા અને આસનની અવ્યવસ્થા-સ્થિતતાપૂર્વક મનની અડગ અસોભ-સંતાપી રહેવાનો, અને તેઓના મંત્રમાં પણ બાણે પેલાનો મહોદર

વા પરમસ્નેહી મિત્ર મળ્યો હોય તેમ જાણી-માની નિર્ભય-અગ્ર,
અક્ષોભ અને સ્થિર રહેવાનો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ?

વિવેચન.

સ્મરણ જેવા ભયંકર સ્થળોમાં કે જ્યાં મધ્યરાત્રીના સમયે
ખદાહર માણુમની પણ જાની ધ્રુજ હોય, અનેક મનુષ્યોના શબોના
દાહથી રોરવ-અયંકર લાગતું એવું અગ્ર પણ મહાન પુરુષોને પરમ
વૈરાગ્યનું કારણ બનેછે. સ્મરણ એ નાજગી છાતીના બીકણ મ-
નુષ્યોને ભયંકર ધ્યાન છે, કેમકે માની લીધેલા બૂત પિશોચોના
વાતાવરણને માનનાર મનુષ્યોને તો તે સ્થાન હૃદય કપાવી નાંખે
તેવું ભયંકર સ્થાન છે, અને જ્ઞાતી મહાત્માઓને તેજ સ્થાન
મંસારની અસાગતા અને અનિત્યતા સૂચક વૈરાગ્યનું સ્થાન છે, કેમકે
જ્યાં અનેક રાજા મહારાજાઓનાં સૌદર્ભમંપત્ર, માનમંપત્ર, શ્રંગાર-
મંપત્ર મનોહર અને દીપ્યમાન શરીરો પણ ભસ્મિભૂત થઈ રાખ
બની વિશ્વમાંથી ગ્રહણ કરેલાં પુદ્ગલપરમાણુઓ દુનીયાની માટી
સાથે મળી જાય છે જેથી મહાત્માઓને સ્મરણ એ વૈરાગ્યની
આદર્શભૂમિ છે.

આવા નિરંજન અને ત્રામદાયી સ્થાનમાં કાષ્ઠના મંગ કે સ-
હાય વિના એકાકી વિચરતાં જ્યાં આત્મામાં અણુમાત્ર પણ ખેદ
ભય કે વિકલ્પ ન લાવતાં આત્મસ્થિરતાના પરમાનંદમાં રક્ષણ
કરવું એજ મંથમી માધુનું જીવન છે.

“ વળી પર્યંતમાં વાઘ સિંહ સંયોગજો. ”—વળી જે
સ્થાનમાં મનુષ્યનો વાગ તથા મંચારણ પણ નહોય, વળી જ્યાં દૂર
મર્પાદિના કંપાયમાન કરનારા કૂટાગઓ અને મિહાદિની ત્રાસજનક
ભયંકર ગર્જનાઓથી જે સ્થાન ભય, ત્રાસ વા વિકાળતાના આવામરૂપ
હોય, કરાળકાલના સ્થાનરૂપ હોય તેવા અતિ ભયંકર સ્થળમાં પણ
નિઃસ્વતા વા નિર્ભયતાથી વિચરતાં અને પરમાનંદમાં રમણુકરતાં મુનિ-

મદાત્માએને કાંઈ વિકલ્પ પ્રાપ્ત નહિ બાજુ કે સિદ્ધાન્તો સમાગમ થતાં
—જેટલાં ચતાં તેનાથી આગુમાત્ર બધાં કે ખેદ નહિં સામનાં, આત્માસ્થિ-
રનાની આગુમાત્ર પણ દ્વંતી ન લાવતાં, અખંડ આનંદમાં વિચરતાં,

વ્યાધિ—સિદ્ધને જાણી જોઈ જાણે પોતાનો જ્ઞાતો સંકોદર વા
પરમગ્નેશીમિત્ર મલો હોય તેમ કાયા—આમનની વિચરતા અને મનમાં
જરાએ પણ અચક્ષ્ણ કે આસ્થરતા કે લોભ થયા વિના નિરૂપણે વા
અશોભિતપણે પરમાનંદથી તેના સહવાસમાં રહેતાં પૂર્ણ નિર્નયતા અને
અડગતાથી વિચરવાનો સદ્બાઅવસ્થાથી અપૂર્વ અમર ક્યારે આવશે?

મૂળ.

ગાથા ૨૨ મી.—ચારિત્રવર્ણન.

ધોર તપશ્ચર્યામાં પણ મનને તાપ નહીં,

સરસ અને નહીં મનને પ્રસન્ન લાવ જો;

રજકણુ કે સિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની,

સર્વે માન્યા પુરૂષ એક સ્વભાવ જો. અપૂર્વ.

વાક્યાર્થ—વિવિધ પ્રકારની ધોર તપશ્ચર્યા કરતાં મનમાં ખેદ
કે તાપ થયા વિના અને આરબ્ધવશાત્ સ્થાદિષ્ટ ભોગ્યન મક્કતાં પણ
મનમાં આનંદ નથી તથા એક ધૂનના રજકણુથી સહ વૈમાનિક
દેવની ગિદ્ધિ પ્રત્યે પૃથ્વીના વિદ્યારૂપ વા પુરુષસ્તબ્ધતા પર્વામરૂપ
મંલવતા અનુભવવાનો અપૂર્વ અમર ક્યારે આવશે?

ઉદીરણથી તપ કરતા નથી, પણ સદગ્ર પ્રારબ્ધોદયથીજ તપ થાય છે.

આહારપ્રારબ્ધના અનુદયરૂપ ઉદયનો અભાવ એટલે આહારની અપ્રાપ્તિ, અચાતા ભાવને ઉપયોગ તથા સ્થિરતા ભાવથી સમપરિણામે વેદન કરવું તેનું નામ સદગ્રજ્ઞાન વા તપ છે. સ્વાત્માનુભવમાં રમણ કરતા મહાત્માને આહારપ્રારબ્ધના અનુદયથી બે ચાર દિવસ વા માસ હ્રાસના કાલપર્યંત કદાચ આહારાદિ ન મળે છતાં વા ધ્યાન જપ ગંધમાદિનાં અનેક કષ્ટોની તપસ્યા થયા છતાં અણુમાત્ર પણ મનને ખેદ, વિકલ્પ, ઉતાપ વા આકૃષ્ણતા ન થાય એવી સ્થિરતામાં રહેવું એ મુનિધર્મ, સંયમ, વા તપ છે.

આધુનિક મુનિઓ વર્ષાદની રૂતુમાં જ્યારે ૨-૪ દિવસની એકી હોય ત્યારે હાયમાં જોળીપાત્રાં ભરતી ખડા ઉભા રાહ જોયા કરે અને જ્યારે વર્ષાદિ બંધ રહે તેવું નજર જણાય ત્યારે આહાર ન મહવાથી છેવટે વિકલ્પોને ક્ષુધાથી કંટાળી જોળીપાત્રાને 'ખાલુ મૂકતાં જણાવે કે હશે આહાર મળ્યો હત તો આગ્રિત્રની શ્રદ્ધ થાત અને અત્યારે ન મળ્યો તો તપની શ્રદ્ધ થશે. આનુ નામ તપ નહીં, પરંતુ માયા વા અજ્ઞાન છે, હન્ય વિકલ્પ કે ખેદ વિના સદગ્ર પ્રારબ્ધોદયથી આહાર મલતાં છતાં પ્રીતિ આસક્તિ નથી અને ન મલતાં વિકલ્પ કે ખેદ નથી તેનું નામ તપ છે, આહાર ન ખાવો તેનું નામ તપ નથી, પણ કલિકાલ સર્વેષ ભગવાન્ શ્રીમાન્ દેવમંડાચાર્યજી જણાવે છે તેમ

ઉપાયવિષયાદારો, ત્યાગો યથ વિષીયતે;

અવવાસો સ વિઙ્ગેય; શેષ ભગનકં વિદ.

ક્રોધ માન માયા લોભ એ ચર કપાય અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો સહિત આહારનો ત્યાગ થાય તેને તપ કહે છે, પણ આહારનો ત્યાગ કર્યા છતાં જો કપાય તથા વિષયનો ત્યાગ ન થયો તો તે તપ નથી પણ પશુ લેધન વા દેહકષ્ટ છે: તપસ્યા કર્યા છતાં ક્રોધ માન અને માયાદિ

કપાલ બહિરાત્મકાદિ તથા દેહાધ્યાત્મિકાદિ દેષોનો નાશ ન થયો તો તે તપ નથી પણ તપના નામે થતી નૃદમ માયા વા આત્મમંથન છે. જલિ ઝોના સંવમનેજ ઝાનીઓ તપ કહે છે.

આદારપોષમના આધારે જે દેહ ટંકલો છે તેનો આદાર વિના નાશ થતો નથી તેવા દેહવિનાશક તપયોગમાં પણ મનમાં ખેદ વ્યથતા વા અરિસરના ન થાય. અને પ્રારબ્ધ મોગથી મરમ સ્વાદિદ્ ભોજન મસતાં મનમાં જરાપણ પ્રસન્નતા વા હર્ષ ન થાય એવી શુદ્ધ ભાવ પરિણતિ સ્વરૂપ વીનસગના પ્રગટ થવાનો અને ધુણીનાં રંગકણો તથા સ્વર્ગની રમ્ભદિ એ જોને પૃથ્વીના વિકામે છે, જરા દ્રવ્યના પર્ણાં પો છે, આત્માથી ભિન્ન પડે છે, વિનાથી છે, અને પર્ણાતરગામી છે, એવી એક સ્વભાવરૂપિ વા સમાનતા અનુભવવાનો સદ્ભાવ્યસાળી અપૂર્વ અવસર કયારે આવશે ?

પૂર્વ વિભાગ સમાપ્ત.

આ પદના ૧ થી ૧૨ ગાથા મુખીમાં પૂર્વ-વિભાગનું વિવેચન કર્યા પછી ૧૩ થી ગાથાથી હિતર વિભાગનું વિવેચન આવશે છે.

આઘુષકારી પરમકૃપાળુ મહાત્મા શુભમુનિજી મહાશક્તના શત્રુમેગ, મદ્બોધ તથા ટાલિક કૃપાથી જે ટાલ તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધખીજ અનુભવાયો છે તેનો માત્રાન્યતાથી ચિત્તર દર્શાવ્યો છે, તેમજ બોધખીજના અનુભવની સાથે તે મહાત્માના પુનિત સદ્વાસમાં કવચ હરેલ ચરિત્રનું સ્વરૂપ તથા પરમકૃપાળુ દેવ શ્રીમાન્ રાજન્ય'દ્રશના "રાજન્યદ્ર" નામક પુસ્તકના વાંચન મનની તેમજ ખીમ મહાત્મા ઝોના મતશાસ્ત્રોના પરિચયથી વિચારેલ ચરિત્રધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાનની સાથે અનુમાનથી વર્ણન કરેલ છે. ગમ્યજ્ઞાન દર્શન અને ચરિત્રનું મૂર્ણન તત્ત્વાનુભવ તથા વિચારાનુભવની મિશ્રણતાથી સુયોપસમભાવ

અનુસારે કહે છે, પરંતુ વીતરાગદશાનું વર્ણન કરવું એ તો મારા અનુભવ (તત્ત્વબોધ) અને અનુમાન (બુદ્ધિ ક્ષણોપશમ) બંનેથી બહુ રવા પર હોવાથી અશક્ય છે; પણ પદ્મવિવેચનની પૂર્ણતા કરવા માટે હવે પછીની ૧૩ થી ૨૧ ગાથાઓ ક્ષપ્તશ્રેણી અને વીતરાગગંધર્વના વર્ણનવાળા હોવાથી તે વિષયમાં મારી અનલિપ્તતા હોવાથી વધારે વિવેચન ન કરતાં શબ્દાર્થમાત્રથી વા મંદોષ વિચારથી વર્ણન કરવાનું બન્યું છે.

ઉત્તર વિભાગ.

મૂળ.

ગાથા ૧૩ મી-ભૂમિકા ૫ મી કથક ઐશી.

એમ પરાજય કરીને ચારિત્ર્યમોહનો,
આવું જ્યાં ત્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવ જો;
ઐશી ક્ષપકતથી કરીને આરૂઢતા,
અનન્ય ચિંતન આતશય શુદ્ધ સ્વરૂપજો અપૂર્વ.

વાક્યાર્થ—અને “વિવેચન” (સાચેજ કરવામાં આવશે) પૂર્વ સંસ્કાર, છતાંમા, સદ્ગુણમાગમ, સદ્બાધન, ભક્તિ, અને ત્યાગ વેરાત્યાગિના અભ્યાસથી દર્શનમોહનો નાશ કર્યા પછી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, અને આત્માનુભવ થયા પછી ઉપયોગ, જગૃતિ વૈગમ્ય તથા ઉદાસીનતાથી ચારિત્ર્યમોહનો ક્ષય કરતાં આત્મચિરંતારપ ચારિત્ર્ય-ધર્મથી ચારિત્ર્યમોહનો પરાજય થાય છે, જેથી જન્માયું છે કે “એમ પરાજય કરીને ચારિત્ર્યમોહનો” આ પ્રમાણે ચારિત્ર્યમોહનો પરાજય કરી અપ્રમત્તભાવ અને ક્ષાયિક સમકિતને લઈ અખડ ઉપયોગ અને અવિચિન્ન સિદ્ધાંતારૂપ ચારિત્ર્યથી અપૂર્વ કરણ નામના ૮ મા ગુણ-સ્થાનકે આવું. આ ગાથામાં “આવું જ્યાં ત્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવ જો” એ વાક્યમાં શ્રીમાન્ ૨ જ ચંદ્રણી અંતરજ્ઞાનો અદ્ભુત ચિતાર મમગમ છે, છવનદર્શનનાં, ભાવના, અને વર્ણન એ જો છવન-દર્શનના ધ્યાનો છે: જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ નથી તેની દ્રઢ છતાંમા તેનું નામ ભાવના, અને પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુનું નિરૂપણ તેનું નામ વર્ણન.

“ઐગણીસે” ને સુઝતાલીસે, સમગ્રીત શુદ્ધ પ્રકાશચુર;” આ ૫૬ તથા બીજાં અનેક પદો અને પંક્તિથી મિદ્ધ થયું છે ૨ શ્રીમાન્

રાગચંદ્રજ્ઞ ક્ષાયિક મમકિની ભાવચારિત્રપંચન અપ્રમતપોગી હતા; જેથી “અપૂર્વ અવગર” એ પદમા ૧ થી ૬૨ ગાથા મુધીમાં પોતાને પ્રાપ્ત થએલ અપ્રમતદશા સુરીનું વર્ણન છે. અને ક્ષાયિક શ્રેણીથી કેવલગ્ધાન વા મોક્ષ સુરીની જે દશા પ્રાપ્ત થઈ નથી તેનું વર્ણન નહીં પણ ભાવના છે. આ વિચાર વા આશય અલ્પ છે એમ મિદ્ધ થતા મટે આ પદનાં બેજ ઉદાહરણ વાક્યો પૂરતાં છે. ૧૩ મી ગાથામાં લખે છે કે ચાગિત્રમોહનો પરજન્ય કરી (આગ્યો ન્યા ત્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવજો) એમ નહોં પરતુ “આતું ન્યા ત્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવજો” એક આ વાક્ય, અને બીજું ૧૪ મી ગાથામાં લખે છે કે “પ્રગટાવુ નિજ કેવલ ગ્ધાન નિધાનજો” આ બીજું વાક્ય (જેમાં પ્રગટાવુ નિજ કેવલગ્ધાન નિધાન જો” લખ્યું નથી પણ પ્રગટાવુ નિજ-એમ લખ્યું છે) જેથી ભાવના છે. ક્ષપકશ્રેણી પછીની દશાને જેમ ભાવનારૂપે જણાવેલ છે તેમ જો જીતામુ દશાથી લઈ અપ્રમતદશા સુધીની દશા પણ ભાવનારૂપે હત તો “એમ પરજન્ય કરીને ચાગિત્રમોહનો” એમ વાક્ય ન આવન પણ “એમ પરજન્ય કરતા ચારિત્રમોહનો” તેમજ “દશનમોહ વ્યતીત થતા ઉપજ્યો બોધ જો” એમ લખ્યું નથી પણ “દશનમોહન વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો બોધ જો” આ ત્રીજી તથા ૧૩ મી ગાથાના વાક્યથી દશા પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના નથી પણ પ્રાપ્ત થએલ દશાનો પ્રકાશ વા વર્ણન છે, કેમકે ભાવનામાં ભૂતકાલગ્ધ દશાનો પ્રકાશ ન હોય, પરતુ ભવિષ્યકાલપ્રાપ્તિસૂચક કાર્યની ચાહના વા ભાવના હોય છે. વસ્તુતાની મહાભાગ્યેના વાક્યો તે શબ્દરચના વા કાવ્યદૃષ્ટિ હેતુએ લેવાની નથી પણ જીતામુઓના આત્મહિન માટે

મહાત્માના “અપૂર્વ અવમર” એ પ નું અનુકરણ કરનાર એક નકલી માધુએ કાવ્ય રચ્યું છે જેમાં જણાવ્યું છે કે—અપૂર્વ મમ-
કિત એવું ક્યારે આવશે—આ કાવ્ય લખનારે માધુપત્ય લઈ આચાર્ય
પદની ઉપાધિ ધારણ કર્યા છતાં હજી તો મમકિત માટે ભાવના
કરે છે, જેથી મમકિતગદિત માધુજીવન અને આચાર્યપાત્ર એ તો
ઉપાધિરૂપજ થયું એમ મૂંઝે મમજન્ય છે. માધુજીવનનો કાકા
ગખનાર આચાર્ય મહાગાનને દાવ્યગ્યનાની કવિતા શીકનના મોહમાં
એટલી પણ ખમર ન ગદી કે, માધુને તો વીનગગમયમની ભાવના
ભય, મમકિતની ભાવના ન ભય ત્યારે શ્રીમાન્ મહાત્માનું આ
પદ શબ્દગ્યના વા કાવ્યછટાથી ગ્યાએયુ નથી પગલ કારણ્યદત્તિ
અને મદજભાવથીજ ઉદમવંદ્યુ છે એમ છતાંમુ અને તત્ત્વજ્ઞાની
જીવો મુગમતાથી સમજી શકે તેમ છે

ચાગ્રિમોદનો પગજ્ય-ક્ષય કરી અપૂર્વગણના અખડ ઉપયોગ
અને અવિચ્છન્ન ગ્રિયગનાના ગ્યાનમાં મતાગત તથા ઉદમગત મર્વ
ધાતીયકર્મ ક્ષય કરવાની આત્મશક્તિના પરમવિકાસ અને પરમ નિગ-
વગણરૂપ ક્ષપક શ્રેણીએ ગ્રિયન થઈ અખડ જ્યોતિર્વરૂપ એક આત્મ-
સ્વભાવની ગમણતા ગિવાય અન્ય વિશ્વમાત્રના વિકાપોનો મર્વથા ત્યાગ
કરી આત્મ નિગવરણ અને વિશુદ્ધ સ્વભાવમય વીનગગનાને પ્રાપ્ત
કરવાનો પરમપુનિત અપૂર્વ અવમર ક્યાગે આવશે ?

ગાથા ૧૪ મી.

મૂળ.

મોહસ્વયંભૂ રમણસમુદ્ર તરી કરી,
સ્થિતિ ત્યાં જ્યાં ક્ષીણમોહગુણસ્થાનજો;
અંત સમય ત્યાં પૂર્ણસ્વરૂપ વીતરાગ થઈ,
પ્રગટાવું નિજ કેવલજ્ઞાન નિધાનજો;

અપૂર્વ,

વિવેચન.

અગાધ સમુદ્રમાં પાર ઉતરવાની ગતિ જળજન્યારને નાની નદીમાં પાર ઉતરવું જેમ શુભલ છે, વા સેંકડો ગાઉની વિકટ અટવી પસાર કરનારને જેમ કોડો પસાર કરવો સુગમ છે, તેમ અનંત કર્મબંધન તથા અનંતલવના મૂળ માધનભૂત મોહનીયકર્મની દર્શનમોહ તથા ચારિત્રમોહ જે ઠટ્ટ આત્મધાતી પ્રકૃતિઓ છે તેનો ક્ષય કરી, વૃક્ષના મૂળ વિનાશની માફક મમારફી વૃક્ષનું મૂળ જે મોહનીયકર્મ તે રૂપ અપાર અગાધ અને અનંત આવગણરૂપ સ્વ.ભૂસ્મલુ સમુદ્રને પાર ઉતરી આક્રી રહેલાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંગગય એ ધાતીકર્મનો ક્ષણવારમાં મર્વથા ક્ષય કરી, ધાતીકર્મક્ષીણતાના સ્થાનરૂપ ક્ષીણમોહગુણસ્થાનકે આવી તે ગુણસ્થાનકના અંતિમસમયના પૂર્ણ વીતગગ સ્વરૂપ બની અનંતજ્ઞાન અનંતદર્શન અનંતચારિત્ર અનંતવીર્ય સ્વરૂપ કેવલજ્ઞાન પ્રગટ કરવાનો અપૂર્વ અવમર ક્યારે આવશે ?

ગાથા ૧૫ મી—ભૂમિકા ૬ ઠી.—કેવલજ્ઞાન.

મૂળ,

ચારકર્મ ધનધાતી તે વ્યવચ્છેદ જ્યાં,
લવના બીજતણે આત્મીયતક નાશ જો;
સર્વભાવ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા સહ શુદ્ધતા,
કૃતકૃત્ય પ્રભુ વીર્ય અનંત પ્રકાશ જો;

અપૂર્વ.

વિવેચન

અનંતલવવર્દક ધન એટલે દ્રઢ ધાતીકર્મનો ચારનો વ્યવચ્છેદ એટલે મર્વથા નાશકરવાથી લવ-સંગારના મૂળભૂત વા બીજભૂત રાગદ્વેષ અને અજ્ઞાનનો અત્યંત નાશ થાય છે, અને તેની દશા થરાથી સર્વભાવનો જ્ઞાતાદ્રષ્ટતા સહશુદ્ધતા સ્વરૂપ આત્મા કૃતકૃત્ય બની અનંત-વીર્યના વિગ્રહને પ્રગટવી લોકલોકના અનંતસ્વરૂપને જાણી શકે છે,

ક્ષાયિકસમક્રિત અને કેવલજ્ઞાનમાં ઉપયોગી સમાનના છે, પણ દ્રષ્ટા-
ભાવ વા ચારિત્રભાવ-સ્થિતતાનું વળી ન્યૂનાધિક્ષા છે, ક્ષાયિકસમક્રિતમાં
ઉપયોગ અખંડ છે; દ્રષ્ટાભાવ પાતીકર્મના પ્રારબ્ધોદયમાં છે, અને
સ્થિતતા ન્યૂનાધિક છે, જ્યારે કેવલજ્ઞાનમાં ઉપયોગ અખંડ છે; સ્થિતતા
અવિચ્છિન્ન છે અને દ્રષ્ટાભાવ ચારે પાતીકર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત છે
અર્થાત્ અનંતભાવનો દ્રષ્ટા છે, આથી અનંતદ્રષ્ટાવરૂપ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરવાનો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ?

ગાથા ૧૬ મી.

મૂળ.

વેદનીયાદિ ચાર કર્મ વતે જહાં,
બળી સીંદરીવત્ આકૃતિ માત્ર જો;
તે દેહાધુષ આધીન જેની સ્થિતિ છે,
આધુષ પૂર્ણ મદિયે દૈહિક પાત્ર જો;

અપૂર્વ.

વિવેચન.

ચાર પાતીકર્મનો ક્ષય થવા પછી જ્યારે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે
જનાં આધુષ્ય પ્રારબ્ધકર્મને લાઇ વેદનીય આધુ, નામ અને ગોત્ર એ
ચાર અપાતીકર્મ સ્થિત દેહયોગ પ્રારબ્ધ રહે છે, પણ અનંતદ્રષ્ટાભાવને
લાઇ તે કર્મ બળી ગએલી સીંદરીની આકૃતિ માત્ર વા રસડીન શુદ્ધ
રેતીની માદક નિઃસ્તવ અને નિર્ગંધ છે. દેહના આધુષ્યપ્રારબ્ધની
સાથે તે કર્મોની હયાતિ છે, પણ જ્યારે દેહાધુષ પૂર્ણ થતાં દેહસ્થિત
ચારે અપાતીકર્મનો પણ નાશ થવાથી દૈહિકપાત્ર સ્થિતપણ્યનો અભાવ

ગાથા ૧૭ મી — ભૂમિકા ૭ મી — આશ્રપ્રાપ્તિ,
મૂળ

મન વચન ક્રયાને કર્મની વર્ગણા,
છુટે જહાં સકળ પુદ્ગલ સંમધ જે
એવું અયોગી ગુણસ્થાનક ત્યાં વર્તેલું,
મહાભાગ્ય મુખદાયક પૂર્ણ અમધ જે

અપૂર્વ

વિવેચન

મન વચન ક્રયાના નહે ગેળ અને કર્મની અનત આવરણ વર્ગ
છુઓનો નાશ થઈ સર્વ પ્રકારનો પૌદ્ગલિક મગધ છુની જાય છે
અર્થાત્ આ મા ચૈતન્ય અશ્વી હોવાથી તેને જડગ્રામી-સ્વર્ભનો મગધ
અમલવા વા અશમ્ય છે પણ આત્મા અને મર્મજુના મગધ કર્મમગધ વા
નિમિત્ત નૈમિત્તિકભાવથી ઉત્પન્ન થએલ કર્મપુદ્ગલમગધ એટલે કર્મ-
ભાવ વા કર્મવાગનાનો સવ થા નાશ થાય તેવું અને મહાભાગ્યસ્વરૂપ
અનંતમુખદાયક સંપૂર્ણ અમધસ્વરૂપ આપરણ્ય કર્મ-મધન વા વામના
રહિત યોગાતીત એમ અયોગી ગુણસ્થાનક ગિયન થવાનો અપૂર્વ
અનસર ક્યારે આવશે ?

ગાથા ૧૮ મી

મૂળ

એક પરમાણુમાત્રની મળે ન સ્પર્શતા,
પૂર્ણ કલ કરહિત અગ્રણ સ્વરૂપ જે
શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્યમૂર્તિ અનન્તમય
અગુરુ લઘુ અમર્ત સહજપદ રૂપ જે

અપૂર્વ.

વિવેચન.

યોગાતીત સ્વરૂપ સંપન્ન થયા પછી એક પરમાણુમાત્રનો મંથન આવરણભાવ કે સ્પર્શતા નથી એવી મંપૂર્ણ નિરાવરણતા અને જરાપણ કર્મ આવરણ કે બંધનરૂપી કંતક વિના નિપૂર્ણ વિગુદ્ધ સ્વરૂપ તથા ચંચલતા હાથને દુ.ખરહિત અડોળ અને અનંત અખંડ સ્થિરતા અનુભવવાનો, તેમજ પરમ વિગુદ્ધ જ્યોતિસ્વરૂપ, જગતના કાંઈ પણ દ્રશ્ય અદ્રશ્ય પદાર્થો વા પરિણામોની રંજનતારહિત નિરંજન, નિરાકાર, પરમવિશુદ્ધ જ્યોતિસ્વરૂપ, તથા નૃનાદિક અને સમાવિષમતારૂપ જે ગુદેવ લઘુત્વજ્ઞાત્ય તે રહિત અગુદ્ગદુસ્વરૂપ, ત્રિકાલઅખાદિત, અને અનંત વિશ્વથી રહિત અન્ય એવા અનંત શક્તિધારક અનન્ય સદગ્ધ આનંદ મેહજ સ્વરૂપમય મિદ્ધ થવાનો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ?

ગાથા ૧૬ મી.

મૂળ.

પૂર્વ યોગાદિ કારણના યોગથી
ઉદ્ગમન સિદ્ધાંતય પ્રાપ્ત સુસ્થિત જો
સાદિ અનંત અનંત સમાવિષુષમાં
અનંતદર્શન જ્ઞાન અનંત સહિત જો.

અપૂર્વ.

વિવેચન.

શાસ્ત્રમાં લખેછે કે, આત્મા મુક્ત થયા પછી પૂર્વ પ્રયોગાદિના યોગથી ઉદ્ગમન કરેછે. આ વાક્યનો શબ્દાર્થ વિચારીએ તો વિરોધ આવે છે.

પ્રશ્ન—પૂર્વ આત્માએ ઉદ્ગમન કર્યું હશે અને પછી આવરણ બંધન ચત્રથી પૂર્વકૃત ઉદ્ગમનની ટેવ આ રાણીત થઈ ગઈ છે, અને ત્યારે પુનઃ આત્મા આવરણથી મુક્ત થઈ મોક્ષમાર્ગે ચાલે છે ત્યારે પૂર્વની અનુભવેલી ઉદ્ગમનની રીત આવરણાંત્ર વા સ્મૃતિગત યત્નાં તે

ટેવના અનુભાવે ઉદ્ભામી થનો દમે, આમ અર્થ કરીએ તો આત્માની આધે કર્મમગ્ધનો અનાદિભાવ વિરોધ પામી આદિભાવ હરે છે અને આદિભાવ હરવ થી કર્મ મગ્ધી મિદ્ધાનો બધા અમલ હરે છે તેમજ પ્રીતિ પણ અનેક રિચિત્ર વિરોધો હરે છે એથી

પૂર્વ ૩ યોગાદિ કરણના યોગથી—એ વાક્યનો વારતબ્ય રહ્યાર્થ શું છે ? તે દર્શાવ છે

ઉત્તર—પૂર્વ એટલે પડેલા એમ અર્થ નથી પણ પૂર્વ એટલે મૂળ એમ અર્થ ધરે છે અર્થાત્ આત્માનો મૂળ સ્વભાવ ઉદ્ભામી છે એટલે અનતપદાધો પશ્ચિમો અને વાગનાઓ પુર્ગત-મય અખિય વિશ્વ, તેનાથી પણ ઉપર વ દ્રષ્ટા છે ઉદ્ભામી છે, એટલે હવે ઉડવાને વા હોડવાને શક્તિમાન છે એમ અર્થ નથી, કેમકે ઉડવું, રિચવું રહેવું તથા હોડવું થીમે આનંદુ એ દ્વિતીય આત્મામા નથી, એ તો પરમાત્માનો ધર્મ છે, આત્મા તો તે પ્રકૃતિ વા દૃષ્ટનાથી ગદિત છે, જેથી ઉદ્ભામી એટલે અનન વિશ્વથી પણ ઉપર વા દ્રષ્ટા તે, અને તે દ્રષ્ટા-સ્વરૂપ ત્રિકાલ તેજભાવ રિચન છે, અખાધિત છે, બૂતકાલે પણ તેજ હતો વર્તમાનકાલે કર્મમગ્ધ મનાયા છતાં, યોગની અનુદ્ધિ અજ્ઞાનતા તથા અરિચ્છતાથી આત્માને આવરણુ છે. બધન છે એમ ભ્રમિત હોયથી દૃષ્ટાયા છતાં, પણ તેજ (બૂતકાલ) સ્વરૂપ છે, અને ભવિષ્યમા યોગની શક્તિ નથા રિચ્છતાથી આવરણુ-ર્થનો નાશ થતાં પણ તેજ સ્વરૂપ રહેતો માટે વિશ્વના દ્રષ્ટારૂપ જે મૂળ સ્વભાવસંપન્ન

પ્રતિબંધ રહિત છે, અને ભાવથી વૈષ્ણવે કલ્પેલા વૈકુંઠ, અને
 જેને માનેલ સિદ્ધશીલાના સ્થાન, ગમનાગમન, સ્થિરતા, અસ્થિ-
 રતા, વ્યાપ્ત અવ્યાપ્ત, તથા મંખ્યા પ્રમાણાદિની કલ્પના ઉપાધિ વા
 માયારહિત છે કર્મબંધનથી મુક્ત થયા પછી શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ
 આત્માને બંધન, બ્રમ અને આચરણરહિત જે ભાવ તેજ મોક્ષ
 વા તેજ સિદ્ધશિલા છે. મુક્તસ્વરૂપ શુદ્ધાત્માને મોક્ષ થયા પછી તે
 હોયો જાય છે વા નીચો સિદ્ધશીલા ઉપર જાય જાય છે કે વૈકુંઠ-
 માં પેસે છે અથવા લોકાગ્રથાને માનેલા ક્ષેત્રસ્થાનમાં જ્યાં ૩૩૪
 ધનુષ્ય પ્રમાણના માપ સ્થાનમાં ક્ષેત્રપ્રતિબંધપણે સ્થિર રહે છે,
 એમ વિચારતું એ મન, કલ્પના, વિચાર, અને ભુદ્ધિથી પર છે.
 જે તે ૩૩૪ ધનુષ્ય પ્રમાણ ક્ષેત્રમાંજ રહે છે એમ માનીએ તો
 ક્ષેત્રપ્રતિબંધનો હોય લાગે છે, જ્યારે સિદ્ધાત્માને તેજ સ્થાનમાં
 રહેવાનો પ્રતિબંધિત સ્વભાવ હોય એ તો એકગતતનું કેદખાનું થયું
 કેમ ન કરેવાય? જેમ કેદખાનાના ચક્રોમાં નિયમિત થએલ કેદીઓ
 તેજ આંકવાળા ચક્રમાં રહે, તેમ સિદ્ધભગવાન ઉપર કેદનો નિયમ
 કહ કુદગતની સત્તાએ લાગુ પડ્યો છે, કે તે એકજ સ્થળે રહે,
 સાંધી જરાપણ આધાપાછા ખસીજ ન શકે? સમાધાન-જે મુક્ત-
 સ્વરૂપ છે તેને ગમનાગમન વા સ્થિરાસ્થિ તાદિ કાંઈ પણ નથી,
 જેથી મોક્ષ થયા પછી સિદ્ધાત્મા ક્યાં જાય છે, ક્યાં રહે છે વા શું
 કરે છે એ વિચારતું અથવા એ મંબંધી કાંઈપણ માની લેતું એ
 મૂર્ખતા વા અજ્ઞાન છે એ વિચારતું આપણી કલ્પના વા ભુદ્ધિથી
 પર છે, અગમ્ય છે. જેથી મૂળસ્વભાવરૂપ જે પૂર્વ પ્રયોગાદિ તેના
 ગોચરથી વા સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં જિજ્ઞાસુદશાથી લઈ અધ્યા-
 પિપર્યંત જે પૂર્વ સાધનો છે તેના નિમિત્તથી મંપત ખની ઉર્દ્ધગમન
 એટલે વિશ્વદ્રષ્ટારૂપ મૂળ સ્વભાવસ્થિત થવાનો અને આત્મસ્વભાવ
 તો અનાદિ અનંત એકજ સ્વરૂપ સ્થિત છે, પણ બ્રમિત બંધનરૂપ

આવરણુસ્વભાવનો નાશ થવારૂપ આદિભાવને માધન વ્યવહારથી સમજવાની જરૂર છે, કેમકે કર્માવરણુ નાશ થયા પછી આત્માને જ્ઞાન થયું એમ માનીએ તો પહેલાં શું અજ્ઞાન હતું? માટે અર્ધ જે સાદિભાવ ખતાવ્યો છે તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિની આવના ખ- તારી નથી પણ કર્માવરણુ ક્ષય થવારૂપ આદિસ્વભાવને લઈ ક્ષય થએલાં કર્માવરણુ દ્વે અનંતકાલમાં પણ આત્માને સ્પર્શિત, દો- પિન, વા આવરણીત કરી રોકે તેમ નથી, તેથી સાદિ અનંતભાવ દર્શાવ્યો છે, એમ અનંત ધર્મસ્વરૂપ સમાધિમાં અને સુખમાં સ્થિત થવાનો તેમજ અનંતજ્ઞાન અને અનંતદર્શન સ્થિત થવાનો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે !

અર્ધ અનંતજ્ઞાન જે કશું છે તે અનંતપ્રકારનાં જ્ઞાન એમ નહીં, કેમકે જ્ઞાન અભેદ્ય અવિચ્છેદને અખડ છે, જેમા બેદ વા પ્રકારનો અભાવજ છે, પરંતુ અનંતકાલ પર્યાતર થયા છતાં જે જ્ઞાન પરિમિતતા વા અનંતપણા પ્રાપ્ત ન થાય તેનો અપરિમિત અનંતભાવ સમજવાનો છે, અને તે અનંતપણુ અલિખ ઐક્યસ્વરૂપ હોવાથી જેમાં ભૂત, વર્તમાન ભવિષ્યકાલનો સમયમંબંધ પણ ધ- દનો નથી, કેટલાક જીવો સમન્વ્યાવિના એમ માને છે કે સિદ્ધાત્મા અનંતજ્ઞાની છે માટે ત્રિકાલજ્ઞાની છે, અર્થાત્ ભૂતવર્તમાન ભવિષ્ય એ ત્રણેકાલના પરિણમન જ્ઞાનને જાણે છે, પણ આ માન્યતા ખોટી છે, કેમકે જેવાકારે જ્ઞાન પગિણુમે છે, એ તો જ્ઞેનદર્શનનો મિદ્ધાત છે તો ભવિષ્યકાલજનિત જેવાકારનું પરિણમન થયા વિના વર્તમાનમાં જ્ઞાનપગિણુમન થયું અશક્ય છે, માટે મિદ્ધાત્મા ત્રિકાલ જાણે છે એનો સ્વસ્થાર્થ ત્રણેકાલનું એક સમયે જાણે છે એમ નહીં પણ ત્રણેકાલે જાણુવા શક્તિમાન છે, અર્થાત્ ભૂત ભવિષ્યને વર્તમાન ત્રણેકાલ જ્ઞાનસ્થિત છે, હયાત છે વા જાણુના શક્તિમાન છે,

ગાથા ૨૦—ઉપસંહાર.

મૂળ.

જે પદ શ્રીસર્વજ્ઞ દીકું જ્ઞાનમાં,
કહી શક્યા નહીં, પણ તે શ્રી ભગવાન જે;
તેહ સ્વરૂપને અન્ય વાણી તે શું કહે!
અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાનને. અર્પૂં.
વિવેચન

જે પદ-પદ એટલે આત્માનું ધ્યાન, વા અભ્યર્ચના-આત્મ
સ્વરૂપ, અનંતજ્ઞાની સર્વજ્ઞ ભગવાને શિષ્યાન્ય મોદ અને અજ્ઞાનને
મર્વથા નાશ કરી, જે સ્વરૂપને પાનાના 'વગુદ ચિત્તયજ્ઞાનમાં દીકું'
-અનુભવ્યું જે, અર્થાત્ આગમ્યકર્ષણે મર્વથા ક્ષમ થવાથી મંપૂર્ણ-
જાની પદમાત્માને જે સ્વરૂપને આનુભવ થયો છે; આત્મસ્વરૂપને
મંપૂર્ણ અનુભવ્યું છે છતાં તે સ્વરૂપને કહી એટલે શક્યથી વર્ણવી
શકતા નથી. પરમગોચી અનંતધનશ મરાગજ કહે છે કે—

નિશાની કહા બનાવું રે, તેરો અગમ અનુપમરૂપ;
અનુભવગોચર વરતુ હિરે. તાણવો એહિ ઇલાજ,
કહન મુનનકું કહુ નહીં આરે, આનંદધન મહારાજ,
નીશાની

અનુભવવાને કહેવું, સાંભળવું એ આદિ કાંઈ ઉપાય કામ લાગી શકે તેમ નથી, પણ તેના સાક્ષાત્કાર-અનુભવથીજ આત્મસ્વભાવ જણાય તેમ છે. વળી પરમયોગી શ્રીકૃષ્ણમહારાજ પણ ગીતાશ્રમાં કહે છે કે—

શ્વેદાદ્યબુદ્ધિ મનસ મોહરઃ આત્મા બુદ્ધિ, મન, વચનથી પર છે—અગોચર છે, અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપ જાણવામાં મન બુદ્ધિ વચન કાંઈ કામ લાગી શકે તેમ નથીજ તેમજ ચતોવાનો નિવર્તે છે અપ્રાપ્ય મનમા સદા મનને ન પામીને જ્યાંથી વાણી પણ પાછી હો છે (ઉપનિષદ).

બહિરાત્મવૃત્તિ, દેહાભ્યાસ અને અંતઃકર્મથી મુક્ત થઈ ૧ પૂર્વ-મંત્રકાર ૨ જ્ઞાસા ૩ વૈરાગ્ય ૪ ત્યાગ ૫ સદ્ગુરુમહાગમ ૬ ભક્તિ ૭ શ્રદ્ધા અને ૮ સદ્વિચાર એ પરમાર્થ માર્ગ સાધકાદિકથી અંત-રાત્મા (મન) ને શુદ્ધ કરી આત્માનો અનુભવ કરવાથીજ આત્મસ્વરૂપ સમજી (અનુભવી) શકાય તેમ છે.

મન બુદ્ધિ અને વચનની આત્મસ્વરૂપ અગમ્ય હોવાથીજ બહિરાંગપણે તેનું નિરીક્ષણ કરતાં, અનેક ધર્મમત્તે મતમંત્રદાયે અને દર્શનમેદા ફેલાયા છે. જેમકે એક “શહેર જવા માટે ૫-૭ માણસો જુદી જુદી દિશાઓમાંથી નિકળ્યા, એકજ શહેર દરેકનું કેન્દ્રસ્થાન છે, અનેક દિશાઓ રસ્તાઓ અને વાહનાદિ સાધનોથી શહેરમાં જવા માટે નિકળેલા મનુષ્યે શહેરના કેન્દ્રસ્થાન-લક્ષ્યબિંદુને ભૂલી જઈ, દિશા, રસ્તાઓ તથા સાધનોની ભિન્નતાથી ભ્રમણામા પડી રસ્તામાજ લડના વા આચડતા ફરે છે, તેમ અવિનાશી સચ્ચિદાનસ્વરૂપ સત્ એકજ છે, વા અનંતશક્તિ સ્વરૂપ પરમાત્મા (પરમાત્મતત્ત્વ) એકજ છે, વેદોપાસકોનો કૃષ્ણ, અને જુદોનો બૌદ્ધ જેનોનો મહાવીર મોહમેદનોનો ખુદા પારસીઓનો પયગંબર, અને ક્રિશ્ચનોનો ઈસુ એમ એક પેઢીના લાગીદારોની માફક અનેક ધર્મોની બાગીદારી નથી વા અનેક જુદા જુદા નામોથી પરમાત્માઓ

અનેક નથી, અનંતશક્તિ સ્વરૂપ પરમાત્મા વા પરમાત્મત્વ એકજ છે, અને તેજ પરમસત્ય વા તેજ ધર્મ છે, તેની પ્રાપ્તિમાં એટલે મુલ મેળાણવાનાં અનુભવવૃના-સાધનો અનેક છે. આત્મી જ્ઞાત્રા, દેહ ઉપામના, વિશુદ્ધપ્રેમ, અને અદ્ભુત શ્રદ્ધાથી પરમસત્યથી સાધ્યને લક્ષમાં ગણી, અનેક સાધનોમાંના કોઈપણ સાધનનું મદ્યુની આજ્ઞાએ એવન કરવાથી તેને કોઈપણ ધર્મસાધન મંગળ વા દર્શન પ્રત્યે વિરોધ કે ભિન્નતા નહીંજ થાય, અને તે મદ્યુરૂપને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે. પરમાત્મા અને પરમાત્મત્વ વા સત્ય એકજ છે, છતાં આટલા બધા ધર્મમતો અને દર્શનભેદો ક્યાં છે ? આ પ્રશ્નનું સમાધાન મદ્યુરબુદ્ધિથી વિચારવાથી તે સુગમતાથી સમજી શકાય તેમ છે. પરમસત્ય અપૂર્વ છે, શદ્ધત છે, વિશ્વવ્યાપિ છે, પરંતુ, શબ્દ બુદ્ધિ અને મનથી પરછે, અગમ્ય છે, જેથી સ્વાત્માનુભવ યથા વિના શાસ્ત્ર, બુદ્ધિ, તર્ક, ત્રિષ્ટા, અને વિચાર દૃષ્ટતાઓથી અનેક પ્રકારે તેનું ગોધન કરતાં તેની વાસ્તવ્યતા સમજાતી નથી, પ્રથુ અન્યથાભાવે સમજાય છે, મનાય છે, અને તેથીજ અનેક વિરોધો ઉદ્ભવે છે, અનેક ધર્મસમાજો અને દર્શન ભેદો ફેલાય છે જે વસ્તુ સદ્ગતતર મન અને બુદ્ધિથી પણ પરછે, તે વસ્તુ મમજગામા મદ્યુર વિદ્વાનો પણ ગોધા ખાય છે—મુંઝાય છે, કેમકે સંજ્ઞાતીત ગ્રંથને ગોધવા—અનુભવવા મૂર્વગ્રંથકાર તથા જ્ઞાત્રાસાધક આત્મિકગુણોથી પાવતા મેળવ્યા વિના સમ્યક્ તથા બુદ્ધિબળથી જે પ્રયત્ન થાય છે, તે પ્રયત્ન ફલદાયી થતોજ નથી,

કરવા માટે મેઝાલાવ વા સાધનરૂપ પ્રેરણા છે, શ્રીમાન એક કાવ્યમાં લખે છે કે—

નહીં અથમાંહિ જ્ઞાન ભાખ્ય જ્ઞાન નહીં કવિ ચાતુરી
નહીં મંત્રતત્ત્વ જ્ઞાન દાખ્યાં, જ્ઞાન નહીં ભાષા કરી,
નહીં અન્ય સ્થાને જ્ઞાન ભાખ્યું, જ્ઞાન જ્ઞાનીમાં કળે
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભણ્યા સાંભળે,

શ્રીમદ્ ભગવદ્.

આત્મજ્ઞાન એ શાસ્ત્રમાં, ઈવિની ચાતુરીમાં, મંત્રતત્ત્વના પ્રપંચમાં, કોઈપણ જ્ઞાતની ભાષામાં, શબ્દમાં, વા કોઈપણ સ્થાનમાં નથી, પરંતુ આવરણ, પ્રધેન, અને અજ્ઞાનગદ્દિત એવા પરમયોગી મહાત્માના વિશુદ્ધ હૃદયમાં જ છે.

તત્ત્વાર્થી જીવાત્મા જગત્ભાવમાં તત્ત્વ મેળવવાની વૃત્તિને બૂધી જઈ મહાત્માના હૃદયોજ જુએ છે, અર્થાત્ મહાત્માના હૃદયને અતદ્વિષ્ટી ભેવાથીજ તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, અન્યથા કોઈ હિપાયથી થતી નથી, જેથી શ્રીમાન જણાવે છે કે “જે પદ શ્રી મર્વત દીકું જ્ઞાનમાં” મર્વત ભગવાને જે સ્વરૂપનો મૂર્ત્યુ અનુભવ કર્યો છે, જના મર્વતપ્રભુ તે સ્વરૂપને કરી શકતા નથી, એટલે શબ્દથી વર્ણની શક્ય શક્તિમાન નથી, કેમકે અનુભવ એ આત્માનો સ્વભાવ છે, અને કહેવું એ વચનનો વિષય છે, અને તે તો આગળ જણાવી ગયા છીએ કે આત્મસ્વરૂપ મન

ભવેને વચનગોમથી વર્ણવી શકે છે, કેમકે સર્વજ્ઞ ભગવાનનું મન શુદ્ધ હોવાથી એ જાણા વિષયો મનગ્રાણ છે, તેથી વચનદ્વારા વર્ણવી શકે છે, પરમસ્વરૂપ તો મન અને જુદીથી પણ પર હોવાથી વચનથી પણ પર-અગમ્ય છે; જેથીજ “કહી શક્યા નહીં તે પણ શ્રી ભગવાન જો” પોતે અંપૂર્ણ સ્વરૂપ અનુભવેલ જતાં પોતાના સ્વરૂપને કહી શકતા નથી, વર્ણવી શકતા નથી, સારે તે આત્મગદન સ્વરૂપને “અન્યવાણી તે શુ કહે?” સર્વજ્ઞપ્રભુ શિવાયના બીજાનું જીવસ્થ (સાધુ સમક્રીતી વા મિથ્યત્વી આદિ) જીવો શું વર્ણવી શકે? સર્વજ્ઞ પ્રભુ પરમયોગી સાધુ, વા અખંડ ઉપયોગી સમક્રીતી મહાત્માઓ તો પૂર્વમંસ્કારી જીવાનું જીવાત્માને આ-મસ્વરૂપનો રહસ્યભાવ નિષ્કારણ કરેલાથી મેનાદ્વારા પણ સમજાવી. પાત્રના પ્રગટ કરાવી, અનુભવ કરાવી શકે છે, વા નિષ્કારણ કરેલાથી ભવ્યાત્માઓના આત્મકિત માટે સત્સ્વરૂપનું મેનાભાવે ચત્કચિત્ત પણ વર્ણન કરી શકે છે, પરંતુ તે શિવાયના આત્મજ્ઞાનરહિત જીવાત્માઓ તો પરમ મત્તો વિચાર કરવા પણ શક્તિમાન નથી, તો તેનું વર્ણન કરવની હચ્છા કરી એ તો મૂર્ખતાજ છે, વા વચનગોમની ભાષા વૈખરીના પરમાણુઓને ફોગટ વિખરાવવાનુંજ છે. આ ઉપરથી વાચક વર્ગને પ્રમ્ન ઉદ્ભવશે કે જ્યારે પરમસત્ આદ્યું બધું ગદન-અગમ્ય અને વચનાતીત છે, સર્વજ્ઞપ્રભુ સાધુ, અને સમક્રીતી શિવાય તે સ્વરૂપના સંજ્ઞાભાવને પણ કોઈ જાણી કે વર્ણવી શકે તેમ નથી, તો તમે

પદની મહત્તા દર્શાવવા પ્રયત્ન અને સ્તવના વા લક્ષિતજ કરી છે, અર્થાત્ શ્રીમાન્ રાજચંદ્રજી જૈનદર્શનના પુનરુદ્ધારકે, ભારતના આદર્શ સાધુ, અને અપ્રમત્તયોગી હતા છતાં શુક ક્રિયા જડતામાં કુમેલી, અને મંપ્રદાય મોહથી અથ યએલી જૈનસમાજ, તથા તેના કહેવાતા કેટલાક મંપ્રદાયમોહાધ સાધુઓ આ પગમયેગી મહાત્મા પ્રત્યે (તેમના મહત્ત્વ સ્વરૂપને સમજ્યા વિના) ખેદકારક નિદાઓ કરી, તથા મૂર્ખતાભર્યા વિચારો કેવાની, મદ્યુદ્ધિવાળા બાલજીવોને બહેકાનગાનુ કરે છે, અસત્ માર્ગ પ્રણે છે, અને સન્માર્ગમાં વિદ્યભૂત થાય છે, તે અટકાવના, જૈનસમાજમાં પરમ-સત્યનો પ્રકાશ ફેલાવવા, તથા બીજા દર્શનાપાસેમ તરફથી યએવા હૃદયબેદક દીકાઓ દૂર કરના, તેમજ શ્રીમાન્ દેહાભિમાની, મંમાગ મોહી, માયાસકેત, વા અજ્ઞાની ન હતા, પણ નિરાભિમાની, માયા-મુખ્ત, પરમજ્ઞાની, આર્શયોગી મંતમહારજ હતા, એમ સિદ્ધ કરવા તથા શ્રીમાન્ મહાત્માના બોધન્યનામૂનોથીજ આ અજ્ઞાનાવરણીત અધમ હૃદયમાં જ્ઞાનજાગૃતિરૂપ પરમનત્યના મત્ત બોધનો સસપ્રકાશ વા અનુભવ થયો છે, ઉદ્ધાર થયો છે, જેથી પ્રેમલક્ષિતથી ઉદ્ભવેલા પ્રાર્થના વા સ્તવનાભાવને દર્શાવવાજ આ પદ ઉપર વિવેચન લખ્યું છે. પરમમલનુ વર્ણન દર્શાવનાના રેતુથી આ વિવેચન કર્યું નથી, પણ ઉપરોક્ત રેતુથી તથા શ્રીમાન્ રાજચંદ્રજીના આદર્શ જીવનની મહત્તા દર્શાવવા, અને પગમકલ્યાણકારી આ પદની અપૂર્વતા વા મહત્તા દર્શાવવા માટેજ આ વિવેચન લખ્યું છે

જગત્તો કુદરતી નિયમ એવો નિયત્ર છે કે પરમજ્ઞાની મહાત્માની દૈયાતીમાં તેમના પરમજ્ઞાનની મહત્તા માયાસકેત જીવોને સમજાતીજ નથી, તેમાં પણ બીજી સમાજ જ્ઞાની વા દર્શનાપાસેકો મહાત્માની જોટલી મહત્તા જાણે છે તેટલી મહત્તા મહાત્મા જે જ્ઞાતિ સમાજમાં ઉન્નત થયા હોય તે જાણવા લાગ્યાથી ન

બંને એ કેટલી મજેદ આશ્ચર્યની ઘટના છે ! શ્રીમાન્નુ કહેતા હતા, કે જ્યારે ગાની દેવાત દોષ છે ત્યારે લોકો તેને પત્થર મારે છે, અને ગાનીના મરી ગયા પછી તેજ લોકો તેના નાસના પત્થરની મૂર્તિઓ બનાવી તેને પૂજે છે કાષ્ઠ, છુદ્દ, મદારીર, આનંદધનજી, અને નગ્નીદ મરેલા જેવા અવતારીઓ, પગ્માત્માઓ, મોગીઓ, અને બહોળી, તેમની દયાતિમા પૂતી પીગયુ વા મનતા જનસમાજ કરી શકી નથી તેટલી મહત્તા તેમના મરણ પછી થઈ છે. શ્રીમાન્નુ મહાત્માને મારે પણ તેમજ બન્યું છે તેમની દેવાતિમા હજારો કોશ દર બેઠેલા દેશયોગી મહાત્મા ગાનીછને તેમની જોડેલી ઓળખાણ થઈ છે, તેમના પગમજાનની જોડેલી અપૂર્વતા-મહત્તા જણાઈ છે, તેટલી સમીપમા ગહેલી જૈન મમાજને થઈ નથી એ સમાજના કેટલા કમલાચ્ચની નિશાની છે ?

દર્શક રાત્રીમા મેળ એક માણસ પૈસાદાર થાય તો ખીજાઓને હર્ષ થવાને બદલે હયા વા બેદ થાય છે, કેળવણીકીત શક્તિમા કોઈ વિદ્વાન પાકે તો ખીજા અલણુ મનુષ્યેને આનંદ થવાને બદલે હર્ષાજન્ય બેદ થાય છે, તેમ કુલપ, કેનેશ, સ્વામી, અજાનતા, અને પ્રમાદમા હુબી ગએલી જૈનસમાજમા સમાજ અને શ્રીમાન જેવા પરમયોગી મહાત્મા હિમ્મત થવાથી પરમાનંદ થવાને બદલે મતાચ્છ મોહીત અગ્નાવી લોકો, તથા બાલવેપમેહીત માધુઓ હર્ષામિથી જગત્તા રહી બેદ કરે છે, અને પોતાના બોલ આડંબરમાનને ટકાવી ગળવા ખાતર બાનજીવેને બહેકાવે છે મહાત્માની નિદા કરી પોતે અને ખીજા અનેક જીવોને દુર્ગતિગામી બનાવ છે એજ સમાજજી દુર્હાજ્ય વા દુપમગ્રાધની

“હું આજે ત્રીસ વર્ષ થયાં હિંદુસ્થાનમાં વામિક પુરૂષની-તાવજાનીની શોધ કરું છું, પણ શ્રીમાન રાજચંદ્રની હરીફાઈ કરી શકે એવો એક યશ્વિ આત્મ-જ્ઞાની પુરૂષ મારા જોવામાં આવ્યો નથી” સારે અમારા મતામદમોદાંધ જોઈ સાધુઓ કહે છે કે, શ્રીમાન તો મિથ્યા-ભિમાની હતા, અથવા ખોટા ડોળા હતા, આમ કહે છે. પરંતુ આ શુદ્ધોને ખબર નથી કે તમારા હાઉઓથી કરી જવાનો, તમારી કદિપત કદિપનાઓથી કમરાઈ જવાનો, અને તમારી હાએદામા ચાલવાનો ગાંડીરીઆપ્રવાહનો જમાનો ચાલ્યો ગયો છે.

મહાન પુરૂષના હૃદયસ્વરૂપે સમજ્યા વિના જનમમાનમાં તેમના પ્રત્યે ખોટા વિચારો ફેલાવવાથી મહાત્માના હૃદય, જીવન, વા પવિત્ર ખ્યાલિને અલ્પમાત્ર યશ્વિ આવરણ, રખડના કે બાધા થતીજ નથી, પણ તમારી મૂર્ખતા જાહેર થાય છે. માટે તેની મૂર્ખતા જાહેર કરી પવિત્ર શાસ્ત્રને લગવવા, તથા તમારા જીવન અને સમાજની અધિગતિ કરવા કરતાં, સલની શોધ કરવા પરમજ્ઞાનીના ઉપામક બનવા પ્રયત્નથી. ચાઓ, અને જો તમારા દુર્ભાગ્યોએ તેમ ન બને તો બીજા જીવોની અને સમાજ વા દેશની અધિગતિ કરતાં અટકા તોએ તમારાં સંજ્ઞાઓની વાત છે.

જો પરમસત્યને સંપૂર્ણજ્ઞાની પરમાત્મા પણ કહી શક્યા નથી તે સ્વરૂપને બીજાઓ કહી-વર્ણવી શકે એ બને તેવું નથી, જેથી “અનુલવ ગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો” તે સ્વરૂપ અનુલવ ગમ્ય છે, અર્થાત્ આત્મા પોતેજ પોતાના સ્વરૂપને જાણી વા અનુલવી શકે તેમ છે. મન વાણી વા શુદ્ધિમાં આવી શકે તેમ છેજ નહીં. આવા અવાગ્ય અગમ્ય પરમસત્યને પ્રાપ્ત કરવાનો વા અનુભવવાનો પરમ-સ્વજુકારી અનુર્ત અવસર ક્યારે આવશે?

ગાથાં ૨૨ મી.

મળ.

એહ પરમપદ પ્રાપ્ત કર્યું ધ્યાન મેં,
ગળવગર ને હાલ મનોરથરૂપ જો;
તોપણ નિશ્ચય રાગચંદ્ર મનને રહો,
મળુ આજ્ઞાએ ધાણું તેજ રવરૂપ જો.
વિવેચન.

એ પરમપદ એટલે મોક્ષની પ્રાપ્તિનું એ ધ્યાન કર્યું. અહીં ધ્યાન એટલે ક્ષપક્રિણી એમ અર્થ કહવાનો નથી, પણ વિચાર વા લાવના કરી, કેમકે ક્ષપક્રિણીએ ચરેલ યોગી અપરાધર્ત— કેવલજ્ઞાનનેજ પ્રાપ્ત કરે. જેથી મોક્ષપ્રાપ્તિના માટે વિચાર કર્યો પરંતુ, “ગળ વગરને હાલ મનોરથરૂપ જો” ગળ વગર એટલે શક્તિ વિના કેવલજ્ઞાન વા મોક્ષ પ્રાપ્તિઅર્થે કરેલ ધ્યાન તે કાર્ય પરિણામી ન થતા લાવના પરિણામી થયું; અર્થાત્ મનોરથ વા લાવનારોજ થયું.

અહીં આ વાક્ય હિર દીર્ઘતાથી વિચાર કહવાની જરૂર છે. ૧૦ મી ગાથામા જણાવ્યું છે કે—“ભવ મોક્ષે પશુ શુદ્ધ વર્ને સમભાવ જો” મંમાર અને મોક્ષ જંતેમા મમભાવ વર્ને, મંમારની ઉપેક્ષા નહીં, અને મોક્ષની અપેક્ષા વા કમ્પજ નહીં, એવી ક્ષામિક મમક્રીતી અપ્રમત્ત યોગીની પગકાષ્ટા સમભાવતા દર્શાવી છે, તો અહીં “એહ પરમપદ” એ ચગલુમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે ધ્યાન કર્યું. આ વાક્યથી સમભાવને વિરોધ આવે છે, આ વિચારનું સમાધાન એજ હોઈ શકે છે કે ક્ષામિક મમક્રીતી અપ્રમત્તયોગીને જ્ઞાન અને ચારિત્ર જંતેની ઉત્કૃષ્ટતા છે, જેથી અપ્રમત્તભાવમાં મંમાર-મોક્ષની ઉપેક્ષા-અપેક્ષાના દ્વંદ્વદિન સમભાવ છે, પરંતુ અપ્રમત્ત-યોગી ત્યાંમુઘી ક્ષપક્રિણીઆરૂઢ નથી ત્યાંમુઘી અપ્રમત્તભાવ રથાથી

અવિચ્છિન્ન, વા અવિનાશી નથી પણ હાસ્યાદિ પટક, સૂક્ષ્મવેદ, અને મંજવનનીય કપાય, જન્ય સૂક્ષ્મ પ્રમાદના પ્રારબ્ધોદયથી અપ્ર-મતભાવનું પગવર્તન થઇ, પ્રમતભાવ સ્થિત અને છે. અપ્રમતયોગી ક્ષપક એણીએ ચડી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે સારેજ અપ્રમતભાવ અવિ-નાશી હોય છે, પણ કેવલજ્ઞાન ન થાય સાંસુધી તેના કાલ 'માન અંતરમૂર્ત્તનો છે, અર્થાત્ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ પ્રારબ્ધોદયથી અંતરમૂર્ત્તનાં ચારિત્રસિદ્ધિની મલીનતા વા મંદના થવાથી પ્રમતભાવમાં આવતું થાય છે. અને જ્યાંસુધી હાસ્યાદિ પટક વેદ અને મંજવનનીય કપાયની સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિઓ સત્તાગત છે સાંસુધી તે પ્રકૃતિ વિપાકાદ્ય પરિણામી થતાં પ્રમતભાવનો અવિચ્છાદ થાય છે, અને તે પ્રમતભાવમાં 'મોક્ષની ઈચ્છા એટલે વિકલ્પ વા આકુલતા નહીં, પરંતુ વિશુદ્ધિ, નિરાવ-રણતા, તથા વીતરાગતાદિ મોક્ષ ભાવોની વૃદ્ધિમાં શુદ્ધ મનની પ્રમતના વા આનંદવેદન થાય છે, અને તે આનંદવેદનરૂપ મોક્ષધ્યાન વા મોક્ષ-ભાવના પ્રમતયોગીને સહજભાવે 'કવચિત રૂપરાયમાન થાય છે જેથી "એહ પરમપદ પ્રાપ્તિતું કર્યું ધ્યાન મે" એમ કહ્યું છે.

શ્રીમાને જણાવ્યું કે એ પરમપદ-મોક્ષનું ધ્યાન એટલે વિચાર વા ભાવના રૂપે ઉર્મીઓ ઉદ્ભવી કેમકે હાસ્યાદિ પટક, વેદ, અને મંજવનનીય કપાયની સૂક્ષ્મપ્રકૃતિ સત્તામાં છે સાંસુધી સૂક્ષ્મ પ્રમાદ છે, અને જ્યાંસુધી સૂક્ષ્મ પ્રમાદ છે સાંસુધી તેના ઉપશમમાં અપ્ર-મતયોગ, અને ઉદયમાં પ્રમતયોગ, એમ પ્રમતપ્રમતની મિશ્રતા સાથેજ રહી છે. જ્યારે તે સૂક્ષ્મપ્રકૃતિનો સત્તાગત નાશ થાય છે સારે' અપ્રમતભાવ અવિચ્છિન્નપણે ઉત્કૃષ્ટ પરિણામી થઇ ક્ષપક-એણી આદિ કરી કેવલજ્ઞાન મેળવે છે; પરંતુ પ્રમતપ્રમત ભાવની મિશ્રતા છે સાંસુધી 'પૌદ્ગલેક' ભાવમંજની ઈચ્છા વિકલ્પ કે આનંદ-થતાં નથી પણ પારમાર્થિક વિચાર, મોક્ષભાવના, વા વીત-રાગતાજન્ય આનંદ પ્રમતયોગીને થાય છે. અને તે આનંદ-એજ

મોક્ષવિચાર વા મોક્ષધ્યાન છે. અપ્રમતભાવની હિતૃષ્ટતા ન હોય ત્યાંમુંથી તે આનંદનું વેદન નૂનાવકપણે થાય છે, અત્રે જ્યારે તે પરમાનંદજન્ય આત્મસ્થિતિના વા અપ્રમતભાવ હિતૃષ્ટપણે થાય છે ત્યારે સુદમપ્રમાદજન્ય પ્રારબ્ધકર્મ-પ્રમતનાનો ક્ષય કરી, અપ્રમત ભાવની પરાક્રમ સ્થિતિ થઈ, ક્ષયક્રમેણીએ વડી, અનંતજ્ઞાનસ્વરૂપ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રશ્ચ પ્રમતભાવ મિથ્ય અપ્રમતયોગી હતા, જેથી તેમણે મોક્ષનું જે ધ્યાન કર્યું તે હિતૃષ્ટ-વિદ્યપ્રજન્ય ધ્યાન ન હતું, પરંતુ પ્રમતભાવજન્ય અહઃ પ્રારબ્ધોદયથી સૂરિત થએલ આનંદવેદનરૂપ હતું. સુદમપ્રમાદજન્ય પ્રારબ્ધકર્મ ક્ષય થયા વિના તે આનંદવેદન “ગળાગરને દાસ મનોરથ રૂપ જો” ક્ષયક્રમેણીએ થડી કેવલજ્ઞાન રૂપ કાર્ય કરિણુમી ન થતાં, દાસે મનોરથ રૂપ એટલે ભાવનારૂપેજ રહ્યું. ગળાગર એ શબ્દનો અર્થ શક્તિ-વગર એમ કરવાનો નથી, પણ સમય વા મયોગ વગર કરવાનો છે. દીક્ષા લે છે ત્યારે તીર્થંકર ભગવાનને ચાર જ્ઞાન હોય છે. ક્ષાપિક સમગ્રી, ચાર જ્ઞાન તથા હિતૃષ્ટ અસ્તિ જતાં કોઈ તીર્થંકરદેવ દીક્ષા લીધા પછી અંતરમૂર્તિમાં કેવલજ્ઞાન પામે છે, અને કોઈ ૫-૫૦ દહર વર્ષે કેવલજ્ઞાન પામે છે. ત્યારે અંતરમૂર્તિમાં કેવલજ્ઞાન પામનાર તીર્થંકરદેવ કરતાં દહર વર્ષે કેવલજ્ઞાન પામનાર તીર્થંકર પ્રભુની શક્તિ વા જ્ઞાન કમ વા મંદ ન હતાં; અને તીર્થંકરની હિતૃષ્ટ જ્ઞાન વા શક્તિ હતી, પણ પ્રથમને દાસ્યાદિ પ્રવૃત્તિનો સત્તામાંથી જલદી ક્ષય થવાથી તરત કેવલજ્ઞાન થયું, અને જેને તે પ્રવૃત્તિનો સત્તાગત પ્રારબ્ધ વિગેય હોય છે, તેને ઉપયોગ તથા સ્થિતિમાંથી વેદી ક્ષય કર્યા પછી કેવલજ્ઞાન થાય છે. ક્ષાપિક સમગ્રી અપ્રમતયોગીની જે અનંત શક્તિ કહેલી છે તે અનંત શક્તિ, અંતરમૂર્તિમાં અનંત કર્માવરણનો નાશ કરે એ હેતુ એ કહી

નથી, પણ ધાતીકર્મજન્ય અનંત આવરણ પ્રારબ્ધમાં, જેના ઉપયોગની જન્યુતિ તથા આત્મસ્થિરતાનો અણુમાત્ર પણ આવરણ વા અંત ન આવે એ હેતુથીજ અનંતશક્તિઓ કહી છે. જલે તે આવરણ કર્મનો અંતગ્રહૃત્માં નાશ કરે, વા હબ્બર વર્ષે નાશ કરે. કેમકે આવરણકર્મનું પ્રારબ્ધબલ, જે જે ગુરુચિત્તિ અને દાક્ષપ્રમાણ્યમાં હોય તેને આત્મસ્વરૂપનો અંત વા આવરણ ન આવે તેવી રીતે આત્મોપયોગ તથા સ્થિરતાથી નાશ કરવો એજ અનંત શક્તિ નો ગુહ્યાર્થ છે; અર્થાત્ અનંત શક્તિ એટલે અનંત પ્રકારની શક્તિજો. એમ નહીં પણ પોતાના સ્વરૂપનો અંત વા આવરણ ન આવે તે રૂપ અનંતતા એજ અનંત શક્તિ છે. શ્રીમાન્ રાજચંદ્રજી મહાત્મા પણ ક્ષાયિક સમકીર્તી અને અપ્રમત્તયોગી હતા. તેઓ ક્ષપક શ્રેણીચિત્ત અપ્રમત્તમંથરી ન હતા, પણ પ્રમત્તભાવ મિત્ર અપ્રમત્ત યોગી હતા, જેથી હાસ્યાદિ ષટ્ક વેદ અને મંજવલ્લનીય કૃપાય પ્રદૂતના સુદમ પ્રમાદજન્ય આવરણ કર્મનોભય આ જન્મમાં ન થવાથી, મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે કરેલ ધ્યાન પ્રયત્ન, ક્ષપકશ્રેણી તથા કેવલજ્ઞાન દાર્થ પરિણામી ન થતાં, આનંદવેદક તથા સ્થિરતા વદ્ધક ભાવના પરિણામી થઈ પ્રમત્તભાવરૂપે રહ્યું હોય એમ બતાવે છે. અહિં વાયકવર્ગને પ્રશ્ન ઉત્તરે કે શ્રીમાન્ રાજચંદ્રજી આત્મજ્ઞાની ક્ષાયિક સમકીર્તી અને અપ્રમત્તયોગી હતા તે શા કારણથી કહો છો? તેની સાબીતિ વા ખત્રી શું? સમાધાન-શ્રીમાન્ પ્રત્યે મતાવરતાથી દ્વેષ રાખતા કેટલાક સાધુઓ છે તેઓ પોતાના રાગાધલક્ષ્ણો વા લક્ષ્ણાણીઓ પામે ઉપાશ્રયના ખુણાઓમાં વા તેમના વાહનરૂપ કોઈ પત્રમાં ગમે તેમ બોલતા વા કંટપના કરતા હશે, પણ નિષ્પક્ષપાતી, મધ્યસ્થ, વિદ્વાનો સમક્ષ ન્યાયભાવની તુલનાત્મક દ્રષ્ટિથી શ્રીમાન્ આત્મજ્ઞાની ન હતા પણ ખોટા ડોળા વા ઢોંગી હતા એવું એક પણ મતામહમોહાંધ સાધુ સિદ્ધ કરી શક્યાજ નથી

અસ્તુ તે ગમે તેમ હેા. શ્રીમાન રાજચંદ્ર શ્રી મિથ્યાભિમાની વા પથમોદિત ન હતા પણ આત્મતાની, ક્ષામિક મમત્રીતી, અને અપ્રમત્તયોગી હતા, એ એમના પુસ્તકમાંથી ટોકેલ નીચેનાં વાક્યો તથા કાવ્ય દોહરાથી સિદ્ધ કરીય. વચકર્ત્ત નિષ્પક્ષપાતતા, મધ્યમ્યતા, સત્યાર્થ અને વિચારશીલતા, આ ચાર ગુણોથી શ્રીમાનના વચનામૃતો-વાક્યોનું અવલોકન કરશે તો સુગમતા અને સ્પષ્ટતાથી સત્ય સમજશે.

શ્રીમાન પ્રણીત પુસ્તક શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્ર ૪૦ માં લખે છે કે “વીરસ્વામીનુ બોધેયુ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને ભાવથી સર્વ સ્વરૂપ યથાતથ્ય છે એ બૂઝશો નહીં; જગતના સઘળા દર્શન એટલે મતની શ્રદ્ધાને જૂલી જાને,” (કેમકે આત્મા જૈન કે વેદાંત એવું કાંઈ નથી શુદ્ધ ચૈતન્ય સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપજ છે ત્યાં જૈન કે વેદાંતપણી દરપના કરની એજ અજ્ઞાન વા બંધન છે) “આ તમારા માનેસ મુરખી માટે કાંઈપણ પ્રકારે હર્ષ-શોક કરશે નહીં; તેની ઇચ્છા માત્ર મંદકપ વિકલ્પ રહિત થવાની છે, તેને અને આ વિચિત્ર જગતને કાંઈ લાગતું વળગતું કે લેવા દેવા નથી, એટલે તેમાંથી તેને માટે ગમે તે વિચારે બંધાવ કે બોલાવ તે લાણી હવે જવા ઇચ્છા નથી.” “હું કાંઈ જાણ્યમા નથી” પણ આત્મામાં છું એ બૂઝશો નહીં.

એ વાત સ્વીકારી છે, હવે છેવટની નિર્વિકલ્પ સમાધિ પામવી જે સુલભ છે ”

પત્ર ૧૨૮—અમારા ઉપર તમારી ગમે તેટલી લેક્ચર હો, બાકી સર્વ છોડોના અને વિશેષ કરી ધર્મજીવનના તો અમે ત્રણે કાર્યને માટે દાસજ છીએ ”

પત્ર ૧૬ —એક પુરાણપુરુષ અને પુરાણ પુરુષની પ્રેમલક્ષિત વિના અમો કાંઈ ગમતુ નથી, અમને કાંઈ પદાર્થમાં રૂચિ માત્ર રહી નથી, કંઈ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થતી નથી વ્યવહાર કેમ ચાલે છે એનું જ્ઞાન નથી, જગત્ શુ સ્થિતમાં છે તેની સ્મૃતિ રહેતી નથી, શત્રુ મિત્ર પ્રાપ્તમાં ભેદભાવ રહ્યો નથી, કાણુ શત્રુ અને પ્રાણુ મિત્ર છે તેની ખબર રખતી નથી, અમે દેહધારી છીએ કે કેમ ? તે સભારીએ સારે માડ જાણીએ છીએ, ”

પત્ર ૨૮૫—અમારા વિષે માર્ગાનુસારીપણું કહેવું ઘટતુ નથી. અમાને યોગીપણું તો આ દેહ ધર્યો સાગ્યીજ નહીં હોય, એમ જાણાય છે સમકીર્તદષ્ટિપણું તો જરૂર સંભવે છે. આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

કા. ૧૩૩—ગચ્છ મતની જે કલ્પના,
તે નહીં સદ્વ્યવહાર,
જ્ઞાન નહીં નિજ રૂપનું,
તે નિશ્ચય નહીં સાર.

કા. ૧૦૫—છાહી મત દર્શનતણે,
આગ્રહ તેમ વિકલ્પ,
કહ્યો માર્ગ આ સાધશે,
જન્મ તેહને અલ્પ.

અથના ઉર્ધ્વહાર્મા લખાણુ વિગેય થવાના ભયે વધારે પત્રોના મુદ્દાઓ ન આપનાં ઉપર આપેલ થોડાજ મુદ્દાઓથી શ્રીમાન્ રાજચંદ્રેજી મિથ્યાત્વી, અચાની, અભિમાની, ના પોતાનો મત અક્ષાવનાર મત-પથ મોહિત ન હતા પણ નિરઅહી, નિરાભિમાની ગચ્છમત પથના બંધન વા મમત્વ જાળથી ગહિત, મત્સ્વરૂપનો અતુલ્ય કરેલ, આત્મજ્ઞાની હતા ૫૨ ૨૮૫ થી તો સિદ્ધ થાય છે કે જન્મથીજ જ્ઞાની હતા.

હવે ક્ષાધિક સમકીર્તી અને અપ્રમત્તયોગી હતા એ જાણાવે છે.

પત્ર ૨૫૨—“અશરીરીભાવ (ક્ષાધિક મમકીત) આ કાલમાં નથી એમ અત્રે કહીએ તો આ કાલમાં અમે પોતે પણ નથી એમ કહેવા તુલ્ય છે.”

પત્ર ૨૬૪—“તીર્થેકન્દેવનો મુખ્ય આશય તે પ્રાપ્તે મુખ્યપણે અસારે કાઢને વિષે આ ક્ષેત્રે હોય તો તે અમે હોદ્દયુ એમ અમને કદ રીતે ભાસે છે, કેમકે અમારું અનુભવજ્ઞાન તેનું કૃણ વીતગાન-પણ છે.”

પત્ર ૨૬૬—“ધન્યરૂપ-કૃતાર્થરૂપ એવા અમે તેને વિષે આ ઉપાધિબેગ જોઈ લોકમાત્ર જૂલે એમાં આશ્ચર્ય નથી.”

વળી તેઓથી લખે છે કે “આવી અખડ ઉપયોગ જાગૃતિ-મય અપ્રમત્તદશાધારક કોઈ હોય તો તે આજ છે અને આ કાલમાં જીવે શ્રીગમ છે.”

કાવ્ય—ઓગણીસેને મુડતાલીસે, સમકીર્તશુદ્ધ પ્રકાશયુરે.

પત્ર ૨૪૫—“જગતમાં કોઈ પણ પ્રકારથી જેની માઠ પણુ જીવપ્રત્યે ભેદદષ્ટિ નથી.” પત્ર ૨૩૩—“નિરંતર જેને અભેદધ્યાન વર્તે છે એવા બેધસ્વરૂપના યથાગ્રેય વાયશો.”

દોહરો—મારંગ સાચા મિલ ગયા, છુટ ગયે સંદેહ;

હોતા મો તો જલ ગયા, ભિન્ન કિમ્બા નિજ દેહ.

આ પ્રમાણે અનેક પદ, વાક્યો અને પત્રોથી સિદ્ધ થયું છે કે શ્રીમાન આત્મજ્ઞાની, ક્ષાયિકસમક્રીતી, અને અપ્રમત્તયોગી હતા એ નિઃસંદેહ સત્ય છે. અને તેથીજ અપૂર્વ અવસર એ પદમાં પરમપદ-મોક્ષની પ્રાપ્તિ અર્થે સદગ્ગ સ્ફુરણાથી થયેલ લાવના વા, ધ્યાનરૂપ પ્રયત્ન ક્ષપકશ્રેણી તથા કેવલજ્ઞાનનો કૂલદાયી થયો નહીં, તો પણ દ્રવ્યલાવનારૂપે થયો છે, જેથી નિષ્ફલ પરિણામી તો થયોજ નથી. એ નીચેના ચરણથી જણાશે. “તો પણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહ્યો.”

“પ્રભુ આજ્ઞાએ ધારું તેજ સ્વરૂપમે;” મહાત્માજી જણાવે છે કે, મારા મનને દ્રઢ નિશ્ચય છે કે પ્રભુ આજ્ઞા એટલે અપ્રમત્તમંથમ અને વીતરાગભાવની રમણના અને અનુભવથી તેજ સ્વરૂપ એટલે મંપૂર્ણ વીતરાગનામય મોક્ષસ્વરૂપસ્થિત અવસ્થા ધારું, કેમકે “જ્યાં શંકા ભાં ગણુ મંતાપ, જ્ઞાન તહાં શંકા નહીં સ્થાપ;” જ્યાં અજ્ઞાન છે ભાંજ શંકા અને સંતાપ છે, પણ જ્યાં આત્મજ્ઞાન છે ભાં શંકા અને મંતાપનો અભાવ વા સત્ય છે અને જ્યાં જ્ઞાન છે ભાં મોક્ષ વા સિદ્ધિ છે. પ્રભુ આજ્ઞા એટલે વીતરાગ રનેહલાવથી મોક્ષસ્વરૂપમય થયુજ એ દ્રઢતા અનુમાનિક તર્કથી માન્યતારૂપ નથી, પણ અનુભવ જ્ઞાનથી નિઃશંકાતારૂપજ છે, કેમકે “ધન્યરે દિવમ આ અહો,” એ પદમાંજ મહાત્માથી જણાવે છે કે.

કેવલ લગલગ ભૂમિકા, સ્પર્શોને દહ વિયોગ રે;
તેમજ અવરય કર્મના ભોગ છે, ભોગવો અવશેષ રે,
તેથી દહ એક ધારીને, જાણું સ્વરૂપ સ્વદેશ રે;
ધન્યરે દિવસ આજ અહો.

આ વાક્યથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે શ્રીમાન્ ક્ષાયિક સમક્રીતી અને અપ્રમત્તયોગી હતા, અને તેથીજ એકાવતારી હતા, અર્થાત્ એક સત્ય કરી મોક્ષે જશે, પ્રભુદૃષ્ટાથી તે સ્વરૂપ રિચિત થશે એ

ત્રિકાળ સત્ય છે. કેમકે જે કારણ કાર્યપરિણામી થાય તેજ કારણ છે, અન્યથા મિથ્યા આભામ છે. પ્રથમ ગુણસ્થાનકથી માંડી ૫૪ મા ગુણસ્થાનક પર્યંત વા મુમુક્ષુનાથી લઈ મોક્ષપર્વતનો દશાલ વ-કાગ્નિ-દાર્પ રિચત રહેલ છે, જેગદિ મુમુક્ષુના કારણ સમક્રીત કાર્ય, સમક્રીત કારણ પાંચમુ ગુણસ્થાનક તથા દ્રવ્યચારિત્ર કાર્ય, ૫ મુ ગુણસ્થાનક અને દ્રવ્યચારિત્ર કારણ; છઠ્ઠુ ગુણસ્થાનક ભાવચારિત્ર કાર્ય. ભાવમંયમ અને અપ્રમત્તમંયમ કારણ તેમુ દાપકદ્વિણી કેવલજ્ઞાન વા મોક્ષ કાર્ય. અપ્રમત્તમંયમ તથા ક્ષાયિકસમક્રીત જે દાપકદ્વિણી અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનાં હિતૃષ્ટ સાધન વા કારણ છે, તેથી તે દશા કેવલજ્ઞાનની સમીપ ભૂમિકા છે.

“કેવલ લગભગ ભૂમિકા સ્પર્શાન્નિ રહ વિયોગ રે;” કેવલ લગભગ ભૂમિકા એટલે મમીષ્ઠશા રિચત ક્ષાયિક સમક્રીત અને અપ્રમત્તમંયમ સુધીની દશાને અનુભવી, દાપકદ્વિણી થયા પહેલાં દેહ-વિયોગ એટલે દેહાયુષ્યકર્મ ક્ષય થતાં કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો અવકાશ ન રહ્યો. કેમકે શાસ્ત્રમાં એક સ્થળે વાક્ય લખ્યું છે કે-“દર્નહમોહ-નીય કર્મતો મત્તામાથી નાશ થયા પછી આયુષ્ય બંધાય નહીં” અર્થાત્ આવના જન્મના આયુષ્યનો બંધ ન થયો હોય અને ક્ષાયિક સમક્રીત થાય તો, આજ કવમાં કેવલજ્ઞાન થત, પણ જો આયુષ્યબંધ પહેલાં પડી ગયો હોય અને ક્ષાયિક સમક્રીત પછી થાય તો, તથુ લવ કરવા મહે, એવુ શાસ્ત્ર કથન છે. એટલે જો પ્રથમ નરકાયુષ્ય વા દેવાયુષ્ય ણાધ્યા પછી, ક્ષાયિક સમક્રીત થાય તો આ લવ, પછી નરક વા દેવનો લવ, અને ત્રીજો મનુષ્યનો લવ, એમ ત્રીજા લવે મોક્ષે જાય અને જો પ્રથમ મનુષ્યાયુષ્યબંધ થયા પછી ક્ષાયિકસમક્રીત થાય તો એક આ લવ, અને બીજો મનુષ્યલવ એમ બન્ન લવે મોક્ષે જાય, ક્ષાયિક સમક્રીતીને એકાવતારી કલા છે તેનો આ આશય છે કે, આ લવમાં ક્ષાયિક પામ્યો તે લવ, બીજો વચમા

જેવા નરકનો, અને ત્રીજો મનુષ્યલવનો, જે ભવે મોજે જાણ તે ભવ તેને એકાવતારી કહે છે વા આ ભવમાં ક્ષયકસમકીત થઈ, પીજો મનુષ્યનો ભવ થાય તેને એકાવતારી કહે છે. શ્રીમાન કહે છે કે, "અવશ્ય કર્મનો ભોગ છે ભોગવવા અવશેષ રે;" પૂર્વકર્મ વા સત્તાગતકર્મનો અવશેષ-આક્રી રહેલ પ્રારબ્ધભોગ, ભોગવ્યાથીજ અવશ્ય ક્ષય થાય તેમ છે તેથી "તેથી દેહ એક ધારીને જાણું સ્વરૂપ સ્વદેશ રે;" એકજ જન્મ ધારણ કરી, સ્વરૂપ સ્વદેશ એટલે મોક્ષસ્વરૂપ સ્થિત અવશ્ય થાણું.

આ વાક્યથી તથા "અપૂર્વ અવસર" એ પદની હેલી ગાથાના ત્રીજા ચરણમાં જે લખ્યું છે કે તોપણ નિઃશ્વ રાજચંદ્ર મનને રહ્યો, પ્રેમ-અંગત-થાણું તેજ સ્વરૂપ જો "મારા મનને નિઃશ્વ છે કે મારી અનુભવેલી, તથા પ્રાપ્ત કરેલી જે વીતરાગતા તેથી મોક્ષસ્વરૂપ સ્થિત અવશ્ય થઈશ, એમ નિઃશક ખાત્રી છે. આ પ્રમાણે પરમપદ સ્થિત થવાનો પરમદેહ્યાણુકારી અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે ?

વિવેચન સમાપ્ત.

અંતિમ સુચના, ઉદ્દેશ, કથા અને આભારરવીકાર.

વાચકવર્ગ ! પરમકૃપાકુદેવ શ્રીમાન રાજચંદ્રજી પ્રણીત "અપૂર્વ અવસર" એ પદ ઉપર વિવેચન કરવાની ઘણા મમયની સંપ્રતીત થએલી દદ ભાવના, સમયાવકાશ અતે સિચિન્તાના અસ વે ક્ષણથી થઈ શકી ન હતી, તે સદ્ભાગ્યોદય જેવ યાવનો અનુત્તમ અબ્રહમ પ્રમંગ મળતાં, સમયાવકાશ, નિવૃત્તિ, અને સિચરતા, મળવાથી ક્ષણપરિણામી થઈ, અને તેમ થવાથી વિવેચન લખવાના નિર્મિતે શ્રીમાન રાજચંદ્રજી જેવા પરમયોગી મહાત્માની સ્તવના તથા પરમદેહ્યાણુકારી જૈનદર્શનની અપૂર્વતા વા મહત્તા દર્શાવવા આ સદ્પ્રયત્ન કરી સદ્ભાગ્યશાળી થયો છું અને તેથીજ મારી ભાવના તથા ઇચ્છાની સફલતા માનું છું.

આ પદ હિપગ વિવેચન કરવા માટે અતેક સમાગમ પ્રમંગે પ્રેમ ભાવના અને લાગણી વધારનાર, વિચાર વિકાસ કરનાર, અને ઉત્સાહ પ્રેરનાર, કચ્છ-માંડવી નિવાસી હૃદયર્બંધુ શ્રીયુત્ દામજીભાઈ વચ્ચરજી પારેખ નયુભાઈ તેમીદાસ, તથા વાગડ-હિમામર (આ લેખની જન્ય ભૂમિકા) નિવાસી મેતા વીરચંદ્રભાઈ અમીચંદ વિજેરે મન્મિત્રે તથા આ પુસ્તક છપાવી બહાર પાડવા માટે આર્થિક મદાય આપનાર નારણપુર નિવાસી શ્રીયુત્ વાલજીભાઈ જેઠા તેમજ આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવા માટે છાપવાની મંમતિ આપનાર શ્રીયુત્ મનસુખલાલભાઈ રવજી (શ્રીમાનુષ્ટુ પુસ્તક ગૃહર કરાવેલ છે જેથી તેમાંથી કોઈપણ પત્ર કે કાવ્ય મનસુખલાલભાઈની સંમતિ વિના છાપી શકાય નહીં) વગેરેનો સહર્ષ આભાર માનવામાં આવે છે.

“અપૂર્વ અવસર” એ પદ તત્ત્વજ્ઞાનની ગહીગતા અને પરમાર્થ માર્ગની અપૂર્વ ગૂઢ રહસ્યતાથી સરપૂર હોવાથી વિવચની ગહનતા તથા અગમ્યતાને લઈ વિવેચન લખવામાં શબ્દ, ભાવ, તથા આશય વગેરેની ભૂલ રહી જવા મંભવ છે, જેથી શબ્દદોષ, તથા આશયદોષ માટે ક્ષમા યાચી વિરમુ છું. ઓ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ અંતિમ વદન—

દહ છતાં જેની દશા, વેતે દહાતીત;
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો બંદન અગણીત.
હી. સંતચરણોપાસક મુનિજય.